

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Εκπαίδευση, Ανθρώπινο Δυναμικό και Πολιτικές Απασχόλησης

«Ευπαθείς κοινωνικές ομάδες – Η περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της μεταπτυχιακής φοιτήτριας Πανταζή Φανή

A.M.: 3032202105030

Επιβλέπων καθηγητής: Φωτόπουλος Νίκος

Τριμελής επιτροπή: Κουτσαμπέλας Χρήστος

Φερόνας Ανδρέας

Φωτόπουλος Νίκος

Κόρινθος, Φεβρουάριος 2023

Περιεχόμενα.....	Σελ.
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ABSTRACT.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΠΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	12
1.1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις.....	12
<i>Το Κοινωνικό δικαίωμα.....</i>	<i>12</i>
<i>Η Κοινωνική πολιτική και τα μοντέλα της.....</i>	<i>13</i>
<i>Το Κράτος πρόνοιας και τα συστήματα κοινωνικής πρόστασίας.....</i>	<i>15</i>
1.2. Η ευρωπαϊκή διάσταση για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.....	17
<i>1.2.1. Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών δικαιωμάτων.....</i>	<i>18</i>
<i>1.2.2. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή του 2008 για την κοινωνική ένταξη.....</i>	<i>19</i>
<i>1.2.3. Ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων.....</i>	<i>19</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.....	22
2.1. Οι ευάλωτες ομάδες πληθυσμού βάσει του Συντάγματος της Ελλάδας – Νομοθετικό πλαίσιο μέσα από τις αναθεωρήσεις.....	22
2.2. Εννοιολογικές προσεγγίσεις.....	24
<i>2.2.1. Η Ευαλωτότητα και οι διαστάσεις της.....</i>	<i>24</i>
<i>2.2.2. Η φτώχεια.....</i>	<i>26</i>
<i>2.2.3. Ο Κοινωνικός αποκλεισμός και οι κατηγορίες του.....</i>	<i>27</i>
<i>2.2.4. Η Κοινωνική ένταξη.....</i>	<i>29</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	33
3.1. Το εννοιολογικό πλαίσιο του θεσμού της οικογένειας και τα οικογενειακά σήματα.....	33
3.2. Η λειτουργία της οικογένειας.....	36

3.3. Ορισμένα ιστορικά στοιχεία για την οικογένεια στην Ελλάδα.....	37
3.4. Η οικογένεια ως θεσμός στη σύγχρονη εποχή: όψεις και διαστάσεις.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ.....	41
4.1. Ορίζοντας την μονογονεϊκή οικογένεια.....	41
4.2. Τύποι μονογονεϊκών οικογενειών.....	42
4.3. Προβλήματα και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες.....	42
4.4. Η έννοια της συνεπιμέλειας βάσει του Ν. 4800/2021.....	45
4.5. Ο ρόλος του πατέρα μέσα στην οικογένεια.....	45
4.6. Μέτρα στήριξης – Όψεις και διαστάσεις του θεσμικού πλαισίου.....	46
4.6.1. Επιδοματική πολιτική.....	46
<i>Επίδομα παιδιού ή Α21.....</i>	<i>46</i>
<i>Επίδομα γάμου.....</i>	<i>48</i>
<i>Επίδομα γέννησης.....</i>	<i>48</i>
<i>Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης βάσει εισοδηματικών κριτηρίων.....</i>	<i>49</i>
<i>Επίδομα μονογονεϊκών οικογενειών.....</i>	<i>49</i>
<i>Φοιτητικό στεγαστικό επίδομα.....</i>	<i>49</i>
<i>Ένταξη στα Προγράμματα «Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα» και «Επίδομα Στέγασης».....</i>	<i>50</i>
4.6.2. Άδειες.....	50
<i>Γονική άδεια.....</i>	<i>50</i>
<i>Απόφαση για την φροντίδα των μονογονεϊκών οικογενειών.....</i>	<i>51</i>
<i>Κυκλικό ωράριο και βάρδιες για εργαζόμενους γονείς μονογονεϊκών οικογενειών.....</i>	<i>51</i>
<i>Άδεια για ασθένεια τέκνων των μονογονεϊκών οικογενειών.....</i>	<i>52</i>
4.6.3. Συνταξιοδοτικές διατάξεις.....	52
<i>Συντάξεις ταμείων.....</i>	<i>52</i>

Συντάξεις χηρείας.....	52
4.6.4. Άλλα μέτρα στήριξης.....	53
Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΈΡΕΥΝΑ.....	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΈΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ.....	54
5.1. Η σημασία και ο σκοπός της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες.....	54
5.2. Οι μέθοδοι της ποιοτικής έρευνας.....	54
5.3. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της ποιοτικής συνέντευξης.....	58
5.4. Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας.....	59
5.5. Διαδικασία συλλογής δεδομένων.....	60
5.6. Το προφίλ των συμμετεχουσών της έρευνας.....	60
5.7. Κριτήρια επιλογής των συμμετεχουσών.....	62
5.8. Προβλήματα που προέκυψαν κατά την ερευνητική διαδικασία.....	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο : ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ – ΕΥΡΗΜΑΤΑ.....	63
6.1. Ορισμός του προβλήματος και διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων...63	
6.2. Ανάλυση ερευνητικών δεδομένων.....63	
<i>6.2.1. Τα αίτια της μονογονεϊκότητας.....</i>	<i>63</i>
<i>6.2.2. Προβλήματα και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες.....</i>	<i>65</i>
<i>6.2.3. Τρόποι αντιμετώπισης των προβλήματα και των δυσκολιών.....</i>	<i>73</i>
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	78
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ.....	88
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	98

*Στην Ελπίδα μου, που μου δίνει δύναμη και με εμπνέει
και σε κάθε μονογονεϊκή οικογένεια*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής μου εργασίας, τον κύριο Φωτόπουλο, για τη συνεργασία μας και την πολύτιμη καθοδήγησή του για την διεκπεραίωσή της, όπως και τα μέλη της τριμελούς επιτροπής, τους κυρίους Κουτσαμπέλα, Φερόνα και Φωτόπουλο, για τη συμμετοχή τους στην παρουσίασή της.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά τις συμμετέχουσες στην έρευνά μου, για το χρόνο που αφιέρωσαν και την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν, συμβάλλοντας στην ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας.

Τέλος, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω από τα βάθη της καρδιάς μου, τους γονείς μου και την οικογένεια της αδερφής μου, για την υπομονή, την στήριξή τους και την αμέριστη συμπαράστασή τους, καθ' όλη τη διάρκεια του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών, όπως και για την ηθική και ψυχολογική τους υποστήριξη στην ανατροφή της κόρης μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία έγινε προσπάθεια να αποσαφηνιστεί εννοιολογικά η κοινωνική πολιτική, οι ευπαθείς ομάδες πληθυσμού και ο θεσμός της οικογένειας και δόθηκε έμφαση στην περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών. Αφού προηγήθηκε η βιβλιογραφική ανασκόπηση, πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα με τη χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων σε 10 γυναίκες-αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών. Διερευνήθηκαν τα αίτια της μονογονεϊκότητας, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και η υποστήριξη που λαμβάνουν από τους θεσμούς της πολιτείας, αλλά και από το περιβάλλον τους. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι το πιο σημαντικό πρόβλημα που εντοπίζεται είναι κυρίως το οικονομικό, τα ελλιπή μέτρα στήριξης, τα εργασιακά ζητήματα, τα προβλήματα ψυχολογικής φύσεως, ο περιορισμός του ελεύθερου χρόνου και η προκατάληψη σε ορισμένες περιπτώσεις. Η παρουσία του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών χαρακτηρίζεται ως τυπική και αποστασιοποιημένη. Τέλος, επισημαίνεται η έλλειψη του κράτους πρόνοιας, η οποία στην πλειοψηφία των περιπτώσεων καλύπτεται από άτυπους θεσμούς (οικογένεια και φιλικό περιβάλλον).

Λέξεις κλειδιά: κοινωνική πολιτική, ευπαθείς ομάδες πληθυσμού, θεσμός της οικογένειας και η περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών

ABSTRACT

In this thesis, an attempt has been made to explain the concept of social policy, the vulnerable population groups, the institution of the family and the case of single-parent families. After conducting a bibliographic review of the above concepts, qualitative research was conducted using semi-structured syndications in 10 women-leaders of single-parent families. They were investigated the causes of single parenthood, the problems that they face and the support that they receive from the social institutions and their environment. From the results of the research, it is merged that the financial is the most important problem, the lack of support, work problems, problems of psychological nature and the limitation of free time for single-parents and in some cases the prejudice. The presence of the father in the upbringing of the children is characterized as typical and distant. Finally, is noted the lack of the state care and the support is covered by untypical institutions in most of the cases (such as their family and friends).

Key words: social policy, vulnerable groups of population, the institution of the family and the case of single parenthood

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος *κοινωνική ευαλωτότητα* μπορεί να αποδοθεί με την πιθανότητα που έχει κάποιος άνθρωπος να έρθει αντιμέτωπος με κάποιον κοινωνικό κίνδυνο. Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι κίνδυνοι που μπορεί να συναντήσουν οι άνθρωποι και για τους οποίους απαιτείται η παρέμβαση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, είναι η ανεργία, οι γονικές ευθύνες, οι ασθένειες, η αναπηρία, ο θάνατος γονέα ή συζύγου, η γήρανση, η έλλειψη στέγης και ο κοινωνικός αποκλεισμός.

Ως *ευάλωτες κοινωνικές ομάδες* θεωρούνται οι ομάδες του πληθυσμού που έρχονται αντιμέτωπες με συνθήκες μεγάλης φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται τα παιδιά και οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, οι μειονότητες, οι μετανάστες, τα ΑμεΑ, οι έγκυες, τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, τα άτομα με σοβαρές παθήσεις και ψυχικές ασθένειες, τα άτομα που έχουν υποστεί σωματική, ή σεξουαλική βία, οι άστεγοι, οι Ρομά, οι πρώην τρόφιμοι φυλακών, οι τοξικοεξαρτημένοι και οι αποκλεισμένοι ηλικιωμένοι (Απίστουλας & Νίκου, 2021).

Μία άλλη κατηγορία που υπάγεται στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, είναι οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι οποίες πλήττονται από μία πληθώρα δυσχερειών, όπως είναι η ανεργία και κατ' επέκταση, τα οικονομικά, τα κοινωνικά και τα ψυχοσωματικά προβλήματα.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα αποτελούν ένα φλέγον ζήτημα, το οποίο δε βρίσκεται στο επίκεντρο του δημόσιου διαλόγου και ούτε αποτελεί αντικείμενο της ακαδημαϊκής έρευνας, παρόλο που τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία σημαντική αύξηση (Κικίλιας, Παπαλιού & Φαγαδάκη, 2008).

Η αυξητική αυτή τάση οφείλεται στο μετασχηματισμό της οικογενειακής ζωής, στη μεταβολή του ρόλου των δύο φύλων, στην αλλαγή του κοινωνικοοικονομικού πλαισίου, στις μεταβολές στην αγορά εργασίας και στο μεγάλο ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στον εργασιακό βίο (Μαράτου-Αλιπράντη, 2002).

Πρόκειται για μία ευάλωτη κοινωνική ομάδα, στην οποία απουσιάζει η κοινωνική προστασία και οι πολιτικές στήριξης. Δεν υπάρχει σαφή εικόνα για τον αριθμό τους, καθώς ένας μεγάλος αριθμός δεν περιλαμβάνεται στις στατιστικές απογραφές, αφού

φιλοξενούνται ή διαμένουν μαζί με τους γονείς του μονογονέα (Κικίλιας, Παπαλιού & Φαγαδάκη, 2008).

Η παρούσα διπλωματική εργασία είναι δομημένη σε δύο μέρη: στο θεωρητικό και στο ερευνητικό. Το θεωρητικό μέρος αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια.

Το πρώτο κεφάλαιο, αναφέρεται στην κοινωνική πολιτική και προσεγγίζει εννοιολογικά τους όρους κοινωνικό δικαίωμα, κοινωνική πολιτική και μοντέλα κοινωνικής πολιτικής, το κράτος πρόνοιας, τις λειτουργίες του και τα συστήματα κοινωνικής προστασίας. Επίσης, αναφέρεται στην ευρωπαϊκή διάσταση για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, με ιδιαίτερη αναφορά στο Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών δικαιωμάτων, στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2008, για την κοινωνική ένταξη και στον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων.

Το δεύτερο κεφάλαιο, προσεγγίζει την έννοια των ευπαθών ομάδων πληθυσμού. Αρχικά, καθορίζεται η έννοια των ευάλωτων ομάδων και των ειδικών ομάδων πληθυσμού βάσει του Συντάγματος της Ελλάδας και του Νομοθετικού πλαισίου μέσα από τις αναθεωρήσεις. Στη συνέχεια, αποσαφηνίζονται οι όροι ευαλωτότητα και οι διαστάσεις της, η φτώχεια και οι διαβαθμίσεις της (απόλυτη και σχετική), ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι κατηγορίες του (οικονομικός, νομικός και κοινωνικός), η κοινωνική ένταξη και οι στόχοι που καλείται να εκπληρώσει η Εθνική Στρατηγική για την κοινωνική ένταξη.

Το τρίτο κεφάλαιο, παραπέμπει στο θεσμό της οικογένειας. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται το εννοιολογικό πλαίσιο της οικογένειας, τα χαρακτηριστικά της και τα οικογενειακά σχήματα, η λειτουργία της, ορισμένα ιστορικά στοιχεία για την οικογένεια στην Ελλάδα και η οικογένεια ως θεσμός στη σύγχρονη εποχή: όψεις και διαστάσεις.

Το τέταρτο κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί και το τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, είναι αφιερωμένο στην περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών πάνω στο οποίο βασίζεται και το ερευνητικό μέρος της διπλωματικής εργασίας. Αρχικά, στην εισαγωγή του κεφαλαίου γίνεται μία σύντομη αναφορά σε κάποια στατιστικά στοιχεία, σχετικά με τον αριθμό των μονογονεϊκών οικογενειών το 2020 στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Έπειτα, ορίζεται τι είναι η μονογονεϊκή οικογένεια, ποιοι είναι οι τύποι των μονογονεϊκών οικογενειών, ενώ δίνεται έμφαση και στα προβλήματα που

αντιμετωπίζουν. Ένα υποκεφάλαιο αναφέρεται στην έννοια της συνεπιμέλειας (Ν. 4800/2021) και τέλος, το θεωρητικό μέρος ολοκληρώνεται με τα μέτρα στήριξης- όψεις και διαστάσεις του θεσμικού πλαισίου, περιλαμβάνοντας ορισμένα μέρη, τα οποία θεωρήθηκαν πιο καίριας σημασίας. Αναφορά γίνεται στην επιδοματική πολιτική, στις άδειες, στις συνταξιοδοτικές διατάξεις και σε κάποια άλλα μέτρα στήριξης.

Το ερευνητικό μέρος αποτελείται από δύο κεφάλαια.

Το πέμπτο κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί και το πρώτο κεφάλαιο του ερευνητικού μέρους, αναφέρεται στο θεωρητικό πλαίσιο της μεθόδου που έχει χρησιμοποιηθεί (ποιοτική έρευνα). Αρχικά, επισημαίνεται η σημασία και ο σκοπός της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες. Στη συνέχεια, αναφέρονται οι μέθοδοι της ποιοτικής έρευνας, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της ποιοτικής συνέντευξης, τα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας που διέπουν τη σχέση των εμπλεκομένων, ενώ, αναφέρεται και η διαδικασία συλλογής δεδομένων στη συγκεκριμένη έρευνα. Επίσης, αναλύθηκε το προφίλ των συμμετεχουσών, το οποίο περιλαμβάνει τον πρώτο άξονα διερεύνησης της μονογονεϊκότητας και παρέχει δημογραφικά στοιχεία και γενικές πληροφορίες, κατονομάζοντας τες με το αρχικό Σ, λαμβάνοντας υπόψη τον κώδικα της επιστημονικής δεοντολογίας, καθώς και τα κριτήρια επιλογής των συμμετεχουσών. Εν κατακλείδι, επισημαίνονται τα προβλήματα που προέκυψαν κατά την ερευνητική διαδικασία.

Το έκτο κεφάλαιο, το δεύτερο δηλαδή κεφάλαιο του ερευνητικού μέρους, σύμφωνα με το οποίο ολοκληρώνεται και η διπλωματική εργασία, ορίζει το υπό εξέταση πρόβλημα και γίνεται η διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων. Στη συνέχεια, ακολουθεί η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων βάσει των θεματικών αξόνων, αναφέροντας τα αποσπάσματα των συνεντεύξεων. Ο δεύτερος άξονας, αναφέρεται στα αίτια της μονογονεϊκότητας, ο τρίτος, στα προβλήματα και στις δυσκολίες που βιώνουν οι μονογονεϊκές οικογένειες και ο τέταρτος στην αντιμετώπισή τους.

Ακολουθούν τα συμπεράσματα που προκύπτουν βάσει της βιβλιογραφίας και της έρευνας, ενώ παρατίθενται και οι βιβλιογραφικές αναφορές που χρησιμοποιήθηκαν σε όλη την εργασία και στο παράρτημα, το ερωτηματολόγιο της ημιδομημένης συνέντευξης με τα ερευνητικά ερωτήματα.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΠΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Εννοιολογικά, το «κοινωνικό κράτος» ή «κράτος πρόνοιας» και η «κοινωνική πολιτική» ορίζουν καθιερωμένα το άθροισμα των νεωτεριστικών κοινωνικών δράσεων και πολιτικών που προγραμματίζονται, υλοποιούνται και επιδοτούνται κατά βάση από τις κυβερνήσεις, επιδιώκοντας τη κοινωνική προστασία των πολιτών και του εργατικού δυναμικού, που βρίσκονται εντός και εκτός της παραγωγικής-οικονομικής δραστηριότητας (Σακελλαρόπουλος et al, 2018).

Η περίθαλψη των ευάλωτων ατόμων (αδύνατοι, άρρωστοι, ηλικιωμένοι, φτωχοί, ανάπηροι), οι οποίοι δε μπορούσαν να συμμετάσχουν στην παραγωγική διαδικασία και κατ' επέκταση δε διαθέτουν εισόδημα, βρίσκει απήχηση από την Αρχαιότητα και το Μεσαίωνα έως και τώρα. Στις προβιομηχανικές κοινωνίες, η κοινωνική προστασία ήταν συνυφασμένη εκ των έσω της πατριαρχικής οικογένειας, των αγροτικών και επαγγελματικών συνεταιρισμών και των θρησκευτικών δομών. Σε ιδιαίτερες περιπτώσεις εμπλέκονταν η κεντρική εξουσία, η οποία δεν επιτελούσε το έργο της κοινωνικής προστασίας, αλλά εξυπηρετούσε τις υφιστάμενες παραγωγικές, οικονομικές και πολιτικές σχέσεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, είναι η κοινωνική αρωγή ή το ύστερο Ρωμαϊκό κράτος απευθυνόμενοι στους χρεοκοπημένους ελεύθερους πολίτες-στρατιώτες ή ο διαμοιρασμός γης σε ακτήμονες κατά την Αρχαιότητα και το Μεσαίωνα ή η παροχή βοήθειας στους αγρότες με το μοίρασμα σιτηρών, τροφής και σπόρων (Σακελλαρόπουλος et al, 2018).

1.1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις

Το Κοινωνικό δικαίωμα

Τα *κοινωνικά δικαιώματα* αποτελούν και πληρούν τις προϋποθέσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι μία ακολουθία κανόνων με ηθική, νομική ή κοινωνική υπόσταση, συντελώντας στην αντίληψη και απαντώντας στο τι χρειάζεται για την εκπλήρωση των κοινωνικών αναγκών του ατόμου και την προαγωγή της κοινωνικής ένταξης και αλληλεγγύης. Στηρίζονται στις αρχές της ισότητας και της εισόδου σε θεμελιώδη κοινωνικά και οικονομικά αγαθά, υπηρεσίες και προϊόντα.

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, εμπεριέχονται στις δύο συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης: τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και τον αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και συμπεριλαμβάνονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Council of Europe, n.d.).

Ο όρος «κοινωνικό δικαίωμα» δύναται να ταυτιστεί με τα εξειδικευμένα ατομικά δικαιώματα που απορρέουν από την κοινωνική νομοθεσία στο πλαίσιο του «κράτους πρόνοιας». Τα κοινωνικά δικαιώματα που καθορίζονται από τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, συνδέονται με την κοινωνική προστασία, την προστασία της απασχόλησης, τη στέγαση, την εκπαίδευση, την υγεία, την κοινωνική ασφάλιση, πρόσβαση σε ποιοτικές δημόσιες υπηρεσίες, πρόσβαση στα κοινωνικά δικαιώματα για ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (Dean, 2015 & Council of Europe, n.d.).

Η Κοινωνική πολιτική και τα μοντέλα της

Ο όρος «κοινωνική πολιτική» παραπέμπει σε ένα αναπόσπαστο μέρος ρυθμίσεων και υλοποιήσεων κοινωνικού χαρακτήρα και ενεργειών, αλλά και στο πεδίο επιστημονικής μελέτης και εξέτασης των κατά τμημάτων πολιτικών που την απαρτίζουν. Στο παρελθόν, έχει αναφερθεί ότι η κοινωνική πολιτική είναι ένα αυτούσιο επιστημονικό πεδίο, εντούτοις, στις μέρες μας συναντά ευρεία απήχηση η άποψη ότι αποτελεί ένα διεπιστημονικό αντικείμενο. Συνυπάρχει με μία πληθώρα επιστημονικών αντικειμένων όπως, η κοινωνιολογία, η δημογραφία, η νομική, η πολιτική, η οικονομική επιστήμη, η κοινωνική ανθρωπολογία, η κοινωνική ψυχολογία, η οικολογία, η στατιστική για την εφαρμογή του θεωρητικού της μέρους, της μεθοδολογικής έρευνας, ανάλυσης και παρεμβολής (Στασινοπούλου, 2006).

Σύμφωνα με τον Pete Alcock, η κοινωνική πολιτική καθορίζεται βάσει της μελέτης του γνωστικού αντικειμένου της κοινωνικής πολιτικής, σε ακαδημαϊκό επίπεδο και βάσει των κατάλληλων πολιτικών για την εφαρμογή και την προώθησή της. Βασικός της στόχος, είναι η προαγωγή της πρόνοιας και της ευημερίας των ατόμων που διαμένουν σε μία χώρα, για την επίτευξη ενός επιπέδου διαβίωσης που χαρακτηρίζεται από τους τρεις βασικούς πυλώνες: την ασφάλεια, την υγεία και την ποιότητα ζωής (Ντούνης, 2011).

Σύμφωνα με το εναρμονισμένο ευρωπαϊκό σύστημα στατιστικών κοινωνικής προστασίας (ESSPROS), ο όρος «κοινωνική πολιτική» υποδηλώνει ένα ολοκληρωμένο σύστημα παροχών, μέσω προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας σε χρήμα ή σε είδος, επιδιώκοντας την αποτελεσματική διαχείριση ορισμένων κινδύνων και αναγκών (Ντούνης, 2011).

Ως όρος, παραπέμπει στις επιδιώξεις των οργανώσεων ενός συνόλου φορέων (δημόσιο, ιδιωτικός/επιχειρήσεις, αστικός και διεθνής), αποσκοπώντας στη μείωση της φτώχειας και την εκπλήρωση των αναγκών των πολιτών, δίχως διαχωρισμό στο φύλο, για την επίτευξη της ευημερίας, της πρόνοιας και της προαγωγής της ανάπτυξης της χώρας. Επιπλέον, δηλώνει τρόπο σύμφωνα με τον οποίο, οι επιδιώξεις υλοποιούνται μέσω των ειδικών προγραμμάτων και των μέτρων και αναφέρεται στα αποτελέσματα που θα προκύψουν (Ντούνης, 2015).

Ξεχωρίζουν τρία βασικά μοντέλα κοινωνικής πολιτικής.

- 1) *Το Υπολειμματικό Προνοιακό Μοντέλο Κοινωνικής Πολιτικής*, βάσει του οποίου, οι ανάγκες των ατόμων ικανοποιούνται από δύο «φυσικά» ή κοινωνικά προαποφασισμένα δίκτυα, την ιδιωτική αγορά και την οικογένεια, ενώ οι θεσμοί κοινωνικής πρόνοιας, εμπλέκονται μόνο σε περίπτωση που αποδυναμωθούν οι παραπάνω και η εμπλοκή δεν αφορά μία μόνιμη κατάσταση. Σύμφωνα με τον Peacock, ο ουσιαστικός στόχος του Κράτους Πρόνοιας είναι να αναδείξει τη δεξιότητα των ανθρώπων, προκειμένου να μάθουν να επιβιώνουν χωρίς την παρουσία του. Σε θεωρητικό επίπεδο, το μοντέλο αυτό τοποθετείται στην εποχή του Νόμου Περί Φτωχών στην Αγγλία και βρίσκει απήχηση από τις οργανικές-μηχανιστικές-βιολογικές κατασκευές της κοινωνίας και εμπνέεται από τα έργα των κοινωνιολόγων Spencer και Radcliffe-Brown, των οικονομολόγων Friedman και Hayek και των θιασωτών του Ινστιτούτου Οικονομικών Υποθέσεων του Λονδίνου.
- 2) *Το Βιομηχανικό μοντέλο Επιτυχίας – Απόδοσης Κοινωνικής Πολιτικής*, το οποίο υποστηρίζει τη σημαντικότητα των θεσμών της κοινωνικής πολιτικής ως ένας καίριος παράγοντας για την οικονομία. Διατυπώνεται η άποψη, ότι οι κοινωνικές ανάγκες θα πρέπει να ικανοποιούνται σύμφωνα με τη προστιθέμενη αξία, την εργασιακή απόδοση και την παραγωγικότητα. Πηγάζει από ένα πλήθος ξεχωριστών οικονομικών και ψυχολογικών θεωριών, οι οποίες

επισημαίνουν τα κίνητρα, την προσπάθεια και την ανταπόδοση, αλλά και τη δημιουργία ταξικών και ομαδικών ομοιοτήτων («Handmaiden Model»).

- 3) Το Θεσμικό–Αναδιανεμητικό Μοντέλο Κοινωνικής Πολιτικής, το οποίο έχει καθολική ισχύ και καλύπτει τις ανάγκες χωρίς τους μηχανισμούς στήριξης της αγοράς. Στηρίζεται σε μία σειρά θεωριών, που αφορούν την πληθώρα επιρροών της κοινωνικής πολιτικής, αλλά και στην αρχή της κοινωνικής ισότητας (Ντούνης, 2013).

Το Κράτος πρόνοιας και τα συστήματα κοινωνικής προστασίας

Ο όρος «κράτος πρόνοιας» δεν υπόκειται σε ένα συγκεκριμένο ορισμό, αφού μπορεί να του αποδοθεί διαφορετική ερμηνεία ανάλογα με τον ερευνητή ή ανάλογα με τη κάθε χώρα. Αποτελεί συνέπεια των ενεργειών μιας μεταρρύθμισης και όχι της παύσης της λειτουργίας της ελεύθερης οικονομίας (Δικαίος & Χλέτσος, 1999).

Η θεμελίωσή του οφείλεται σε μία σειρά παραγόντων, όπως είναι η βιομηχανική και αστική ανάπτυξη, η έμπνευση της κοινωνικής διάστασης του κράτους, η άνθιση του εργατικού κινήματος, η καπιταλιστική ιδεολογία και η εξαρτημένη μορφή εργασίας (Στασινοπούλου, 1990).

Το «κράτος πρόνοιας» (*Welfare State*) ως όρος, έγινε ευρέως γνωστός σε παγκόσμιο επίπεδο μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και διακρίθηκε από τον όρο «κοινωνικό κράτος» (*Social State*), καθιστώντας εμφανή την διεύρυνσή του σε μία παρεμβατική, ρυθμιστική και ικανότητα παροχών των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών, αποσκοπώντας στον περιορισμό των κοινωνικών ανισοτήτων, στην εξάλειψη των κινδύνων (όπως είναι η φτώχεια, οι ασθένειες και η ανεργία) και στην παροχή βοήθειας για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού (Κοντιάδης, 2008).

Επιτελεί τις ακόλουθες λειτουργίες:

- Την αναδιανεμητική, υπό την έννοια του διαμοιρασμού ποικιλοτρόπως του εισοδήματος, από τα οικονομικά εύρωστα κοινωνικά στρώματα στα οικονομικά ευάλωτα
- Την αποταμιευτική (συντάξεις), με στόχο την παροχή ασφάλισης των πολιτών ενάντια στις κοινωνικές δυσκολίες

- Την επένδυση στο κοινωνικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, όπως η εκπαίδευση, η κατάρτιση, η μέριμνα των παιδιών (Niblett et al., 2015).

Σύμφωνα όμως με τους υπέρμαχους της κοινωνιολογικής ανάλυσης, το καπιταλιστικό σύστημα είναι ακατάλληλο για να ικανοποιήσει τις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες και προάγει την κοινωνική ανισότητα, αποσκοπεί στο οικονομικό όφελος και δεν έχει ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα. Κατά συνέπεια, απαιτείται η δημιουργία ενός μηχανισμού, δηλαδή του κράτους πρόνοιας, το οποίο θα λειτουργεί υπό την αιγίδα εντός του συστήματος, προκειμένου να οριοθετηθούν οι αρνητικές του επιπτώσεις. Το κράτος πρόνοιας αποτελεί ένα κατασκεύασμα της άρχουσας τάξης, έτσι ώστε να επιβληθεί. Ο μηχανισμός αυτός επιδιώκει την ικανοποίηση, ποιοτικά και ποσοτικά, τις ατομικές ανάγκες συνολικά, αλλά και την επίτευξη της ευημερίας στις περισσότερες κοινωνικές ομάδες (Χανδάνος, 1991).

Τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας κάθε κράτους, αποτελούν μέρος των «καθεστώτων ευημερίας» και είναι συνυφασμένα με μία σειρά παραγόντων, όπως είναι η δομή της οικονομίας, τα χαρακτηριστικά της και η θετική επίδρασή της, η πολιτική του κράτους, η αγορά εργασίας, η οικογένεια και η κοινωνία των πολιτών, τα οποία λειτουργούν εντός μιας καθορισμένης πολιτικής οικονομίας.

Ο ρόλος τους καθορίζεται ως ένας μηχανισμός παροχής προστασίας σε άτομα ή και κοινωνικές ομάδες, τα οποία δεν έχουν άλλες οικονομικές απολαβές ή δε μπορούν να κάνουν χρήση των υπηρεσιών (συγκεκριμένα της ασφάλισης) και όταν δεν μπορούν να απολαύσουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης, βάσει των κοινωνικών προτύπων (Barberis, Sabatinelli & Bieri, 2010).

Τα συστήματα κοινωνικής προστασίας των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης 15, διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες:

- 1) Το σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος, το οποίο εξελίχθηκε στις σκανδιναβικές χώρες (Σουηδία, Δανία, Φινλανδία) και στην Ολλανδία και παρέχει υποστήριξη σε όλους ανεξαιρέτως, χωρίς να ελέγχονται οι δικαιούχοι και λειτουργεί με επίκεντρο το άτομο. Οι πόροι πηγάζουν από τα χαμηλά ποσοστά φοροδιαφυγής και περιλαμβάνει ένα βελτιωμένο φορολογικό σύστημα άμεσων φόρων (Δαφέρμος & Παπαθεοδώρου, 2011).

- 2) *Το συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος*, το οποίο εξελίχθηκε σε χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης (Γαλλία, Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο και Λουξεμβούργο). Οι παροχές δίνονται σύμφωνα με το επαγγελματικό-κοινωνικό προφίλ των ατόμων και αφορά την οικογένεια (Δαφέρμος & Παπαθεοδώρου, 2011).
- 3) *Το φιλελεύθερο κοινωνικό κράτος*, το οποίο εξελίχθηκε στις αγγλοσαξονικές χώρες (Μ. Βρετανία και Ιρλανδία). Στο συγκεκριμένο μοντέλο, ασκείται έλεγχος των δικαιούχων και των πόρων όσον αφορά τη διανομή των κοινωνικών επιδομάτων. Η αγορά και η οικογένεια έχει την αρμοδιότητα της διασφάλισης ενός κατώτατου επιπέδου διαβίωσης, ενώ σε αντίθετη περίπτωση, ενεργεί το κράτος (Δαφέρμος & Παπαθεοδώρου, 2011).
- 4) *Το νοτιοευρωπαϊκό κοινωνικό κράτος*, αναπτύχθηκε στην Ιταλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα. Παρουσιάζει αδυναμίες όσον αφορά την ανάπτυξή του, τη συνολική ισχύ των παροχών και την παρουσία κοινωνικής προστασίας, η οποία αντικαθίσταται από το οικογενειακό περιβάλλον. Άλλες αδυναμίες που εκδηλώνει αυτό το μοντέλο κοινωνικού κράτους, είναι το διαλυμένο κοινωνικό ασφαλιστικό σύστημα και ο καταμερισμός των πόρων και των επιδομάτων βάσει των πελατειακών σχέσεων (Ferrera, 1996 & Leibfried, 1993).

1.2. Η ευρωπαϊκή διάσταση για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες

Η ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική, εστίασε στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, την άρση των διακρίσεων στους μισθούς και σε μία σειρά άλλων κοινωνικών ζητημάτων, μέσω της θέσπισης ειδικών κανονισμών, με αφετηρία την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986) και μετά (Maythuber, 2018).

Εν συνεχεία, μέσω μιας σειράς καταστατικών Συνθηκών, τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), του Άμστερνταμ (1997), της Νίκαιας (2000) και της Λισαβόνας (2009), αποσαφηνίστηκαν οι κοινωνικοί στόχοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Άρθρο 2 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζει «...να προάγει την αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων στο σύνολο της Κοινότητας, μια σταθερή και διαρκή, μη πληθωριστική και σεβόμενη το περιβάλλον ανάπτυξη, έναν υψηλό βαθμό

σύγκλισης των οικονομικών επιδόσεων, ένα υψηλό επίπεδο απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και την ποιότητα ζωής, την οικονομική και κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ των ΚΜ». Σύμφωνα με τα άρθρα 4, 9, 151 και 153 της Συνθήκης Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβάνονταν η πολιτική δέσμευση για την κοινωνική διάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η σημαντικότητα της κοινωνικής ένταξης για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, η επίτευξη της κοινωνικής συνοχής, η προσφορά της κοινωνικής προστασίας και η ισότητα των δύο φύλων (Απίστουλας & Νίκου, 2021).

Ταυτόχρονα με τις καταστατικές συνθήκες, διαμορφώθηκε η αναγνώριση και η πραγμάτωση και άλλων ευρωπαϊκών στρατηγικών. όπως η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση (1997), η Στρατηγική της Λισαβόνας (2000) και η Στρατηγική «Ευρώπη 2020». Απώτερος στόχος τους, ήταν να αποτρέψουν και να καταστείλουν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, να βοηθήσουν τις πιο ευάλωτες ομάδες και όσους διαμένουν σε πιο ευάλωτες περιοχές, μέσα από τη θεσμοθέτηση ειδικών μέτρων. Επιπλέον, να εισαχθούν στην αγορά εργασίας, να τους επιτραπεί η χρήση των πόρων, των αγαθών και των υπηρεσιών (Απίστουλας & Νίκου, 2021).

Η εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» υλοποιήθηκε αναποτελεσματικά, όσον αφορά την απασχόληση και τον περιορισμό της φτώχειας κατά 20 εκατομμύρια ανθρώπους. Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως γυναίκες, μετανάστες, ΑμεΑ αντιμετώπισαν την ανεργία και κατ' επέκταση την οικονομική δυσχέρεια (Απίστουλας & Νίκου, 2021).

1.2.1. Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών δικαιωμάτων

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων, συμβολίζει ένα όραμα που διέπεται από κοινές αξίες των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και περιλαμβάνει σε ένα αδιαίρετο κείμενο τα αστικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα. Στο προοίμιό του, αναφέρει ότι «είναι επιτακτική ανάγκη να ενδυναμωθεί η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, εντός του πλαισίου των κοινωνικών μεταβολών, της κοινωνικής ανάπτυξης και της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου» (ΚΕ.Π.ΚΑ., 2022).

Ο Χάρτης συμπεριλαμβάνει 54 άρθρα μέσα σε επτά κεφάλαια και διευκρινίζει θεμελιώδη δικαιώματα, όπως:

- ✓ Αξιοπρέπεια
- ✓ Ελευθερία
- ✓ Ισότητα
- ✓ Αλληλεγγύη
- ✓ Ιδιότητα του πολίτη
- ✓ Δικαιοσύνη

Επιπλέον, καθορίζει δικαιώματα που δεν εγγυάται η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η οποία αρκείται στην υπεράσπιση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Σε αυτά, περιλαμβάνονται κυρίως τα κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων, η προστασία των δεδομένων, η βιοηθική ή το δικαίωμα ορθής διαχείρισης (ΚΕ.Π.ΚΑ., 2022).

1.2.2. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή του 2008 για την κοινωνική ένταξη

Τον Οκτώβριο του 2008, η Ευρωπαϊκή Ένωση προέβη στην ανάληψη της Σύστασης για την Ενεργό Ένταξη των ατόμων που αποκλείονται από την αγορά εργασίας, αποσκοπώντας στην στήριξη των κρατών-μελών, για να βελτιώσουν τους μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας και να καταπολεμήσουν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η Σύσταση έγινε ευρέως αποδεκτή από όλα τα κράτη-μέλη. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2017), η Ενεργός Ένταξη απαρτίζει μία πλήρη στρατηγική, που βασίζεται σε τρεις αλληλεξαρτώμενους πυλώνες:

- Επαρκής στήριξη του εισοδήματος
- Προώθηση στην αγορά εργασίας χωρίς αποκλεισμούς
- Πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες.

1.2.3. Ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων

Η Ευρωπαϊκή Ένωση τα τελευταία χρόνια, έχει κληθεί να αντιμετωπίσει μία πληθώρα προκλήσεων και αλλαγών, όπως είναι οι δημογραφικές αλλαγές, το μεταναστευτικό

ζήτημα, οι μετασχηματισμοί στην αγορά εργασίας και την εκπαίδευση, οι αλλαγές στον τρόπο ζωής και η πανδημία Covid-19.

Οι προκλήσεις και οι αλλαγές αυτές, οδήγησαν στην έλλειψη ή τη μείωση της πρόσβασης των ατόμων στην κοινωνική προστασία. Πρόκειται για εργαζόμενους σε μη τυπικές μορφές εργασίας και αυτοαπασχολούμενους, καθιστώντας τους περισσότερο ευάλωτους σε σύγκριση με τους μισθωτούς. καθώς δεν έχουν δικαίωμα χρήσης των επιδομάτων ανεργίας και ασθένειας, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας (European Commission, DG Employment, 2017).

Το 2017, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και η Επιτροπή ανήγγειλαν τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, που έλαβε χώρα στη σύνοδο κορυφής του Γκέτεμποργκ.

Στις 7-8 Μαΐου του 2021, η κοινωνική σύνοδος κορυφής πραγματοποίησε στο Πόρτο υπό την αιγίδα της πορτογαλικής Προεδρίας του Συμβουλίου, ένα σχέδιο Δράσης για την κοινωνική δέσμευση της υλοποίησης του πυλώνα, όπου τέθηκαν τρεις βασικοί στόχοι, οι οποίοι θα πρέπει να υλοποιηθούν μέχρι το 2030:

- τουλάχιστον το 78% του πληθυσμού με ηλικιακό εύρος 20 έως 64 ετών, θα πρέπει να εργάζεται
- τουλάχιστον το 60% όλων των ενηλίκων, θα πρέπει να παρακολουθεί προγράμματα κατάρτισης κάθε χρόνο
- ο αριθμός των ατόμων που πλήττονται από τον κίνδυνο της φτώχειας ή τον κοινωνικό αποκλεισμό, θα πρέπει να μειωθεί τουλάχιστον κατά 15 εκατομμύρια

Ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων αποσκοπεί στη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Ένωσης με δίκαιους όρους και χωρίς αποκλεισμούς και αποτελεί κοινή συναίνεση για την επίτευξή του, των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των αρχών σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, των κοινωνικών εταίρων και των πολιτών.

Περιλαμβάνει 20 αρχές και στόχος του είναι η παροχή κατευθυντήριων γραμμών για την πραγμάτωση θετικού αντίκτυπου, όσον αφορά την απασχόληση και άλλων κοινωνικών θεμάτων που έχουν προκύψει σήμερα, αλλά και μελλοντικά, την επίτευξη των βασικών αναγκών των πολιτών και την βέλτιστη θεμελίωση και υλοποίηση των

κοινωνικών δικαιωμάτων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, χ.χ.). Όσον αφορά τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και ιδιαίτερα τα παιδιά, δίνεται έμφαση στο ελάχιστο εισόδημα, για το οποίο απαιτείται επαναπροσδιορισμός της αποτελεσματικότητας του μέτρου. Σημαντικές παραμέτρους αποτελούν, η προσπελασιμότητα σε στέγη, σε θεμελιώδεις υπηρεσίες και αγαθά, όπως υγειονομική περίθαλψη, χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, ψηφιακές επικοινωνίες, νερό, ενέργεια και μεταφορές (Απίστουλας & Νίκου, 2021).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

2.1. Οι ευάλωτες ομάδες πληθυσμού βάσει του Συντάγματος της Ελλάδας- Νομοθετικό πλαίσιο μέσα από τις αναθεωρήσεις

Βάσει του ισχύοντος Συντάγματος της Ελλάδας του 1975, όπως αυτό αναθεωρήθηκε το 1986, το 2001, το 2008 και το 2019 σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 1, η πρόσβαση σε ένα σύστημα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος αποτελεί γενικά δικαίωμα κάθε Έλληνα πολίτη, επιδιώκοντας τη διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης. Το άρθρο 23 του Συντάγματος αποσαφηνίζει ποιες είναι οι συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού που τίθενται υπό την προστασία του κράτους.

Σε αυτές περιλαμβάνονται, οι πολύτεκνες οικογένειες, τα παιδιά, οι νέοι, οι ηλικιωμένοι, τα άτομα με αναπηρία, οι άποροι, οι άστεγοι, οι ανάπηροι πολέμου και ειρηνικής περιόδου, τα θύματα πολέμου, οι χήρες και τα ορφανά τέκνα όσων απεβίωσαν στο πόλεμο και τα άτομα που πάσχουν, από ανίατη σωματική ή πνευματική ασθένεια.

Ο Νόμος 2646/1998 στο άρθρο 1, αναφέρει ότι το κράτος οφείλει να μεριμνά για την κοινωνική φροντίδα του κάθε ατόμου που διαμένει νόμιμα στη χώρα και βρίσκεται αντιμέτωπος με κατάσταση ανάγκης, λαμβάνοντας υπόψη τις αρχές της επικουρικότητας και της εξατομίκευσης. Η κοινωνική φροντίδα προσφέρεται όταν εξακριβωθεί ότι το άτομο τελεί υπό την απειλή άμεσου κινδύνου ή ανάγκης και έχει διάρκεια όσο χρονικό διάστημα τηρούνται οι προϋποθέσεις, για να τη λάβει καθολικά άνευ διακρίσεων, σύμφωνα με τις εκάστοτε προσωπικές, οικογενειακές, οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες του, αποσκοπώντας την κοινωνική τους ένταξη. Στον ίδιο Νόμο, το άρθρο 2 ορίζει ότι η κοινωνική φροντίδα που προσφέρεται αποσκοπεί στην ικανοποίηση αναγκών της οικογένειας, του παιδιού, των νέων, των ηλικιωμένων, των ΑμεΑ, και όσων θεωρούνται ευπαθείς ομάδες και αντιμετωπίζουν κατάσταση ανάγκης. Το άρθρο 18, διακρίνει πιο συγκεκριμένα, τους τσιγγάνους, τους αποδεδειγμένους πρόσφυγες, τους ανήλικους που επιδεικνύουν παραβατική συμπεριφορά και όσους αντιμετωπίζουν οικογενειακά προβλήματα, καθώς επίσης και τα ορφανά .

Σύμφωνα με το Νόμο 4019/2011 (ΦΕΚ 216 Α΄) για την Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα, στο άρθρο 1 παρ. 4 και το Νόμο 4430/2016 (ΦΕΚ τ. Α΄ 205) για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της,

προσδιορίζονται ως «Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού», οι κοινωνικές ομάδες πληθυσμού, οι οποίες αντιμετωπίζουν είτε κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, είτε σωματικές ή ψυχικές ασθένειες και δυσκολεύονται να λάβουν μέρος στην κοινωνική και οικονομική ζωή, είτε λόγω τυχαίων γεγονότων, τα οποία έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην ομαλή λειτουργία της οικονομίας σε τοπικό ή γενικότερα περιφερειακό επίπεδο.

Οι Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού διακρίνονται στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού και στις Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού:

Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού είναι οι ομάδες του πληθυσμού, οι οποίες αδυνατούν να ενταχθούν στην κοινωνική και οικονομική ζωή, λόγω σωματικών και ψυχικών διαταραχών. Στην κατηγορία αυτή, υπάγονται κυρίως άτομα με αναπηρίες, με ψυχικές διαταραχές ή νοητική υστέρηση και άτομα εξαρτημένα ή πρώην εξαρτημένα από ουσίες.

Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού είναι οι ομάδες του πληθυσμού, οι οποίες δυσχεραίνονται να ενταχθούν ομαλά στην αγορά εργασίας εξαιτίας οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων. Η κατηγορία αυτή, περιλαμβάνει άνεργους σε νεαρή ηλικία ή και άνω των 50 ετών, άνεργες γυναίκες, μακροχρόνιους άνεργους, μονογονείς, αναλφάβητους, κατοίκους απομονωμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, πρώην και νυν φυλακισμένους, ανηλίκους με παραβατική συμπεριφορά, άτομα με γλωσσικές ή πολιτισμικές διαφοροποιήσεις και μετανάστες.

Το άρθρο 60, στην παρ. 1 του Ν. 4488 (ΦΕΚ τ. Α΄ 137) για τις «Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις Δημοσίου και λοιπές ασφαλιστικές διατάξεις, ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες και άλλες διατάξεις», αποσαφηνίζει το περιεχόμενο της ιδιότητας των Ατόμων με Αναπηρίες (ΑμεΑ) ως τα άτομα που αντιμετωπίζουν σωματικά, ψυχικά, διανοητικά ή αισθητηριακά προβλήματα για μεγάλο χρονικό διάστημα, τα οποία σε συνάρτηση με διάφορους αρνητικούς παράγοντες, όπως θεσμικοί, περιβαλλοντικοί ή εμπόδια κοινωνικής συμπεριφοράς, μπορεί να αποτελέσουν τροχοπέδη στη συμμετοχή τους στον κοινωνικό βίο σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους.

Ο Νόμος 4686/2020 περί βελτίωσης της μεταναστευτικής πολιτικής, ορίζει το περιεχόμενο της έννοιας *ευάλωτες ομάδες* περιλαμβάνοντας ανήλικους ασυνόδευτους ή μη, στενούς συγγενείς θανάτων σε ναυάγια (γονείς, αδέρφια, τέκνα και σύζυγοι),

ΑμεΑ, ηλικιωμένους, εγκυμονούσες, μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα τέκνα, θύματα εμπορίας ανθρώπων, άτομα που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες, άτομα με νοητική υστέρηση και ψυχολογικά προβλήματα, θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή οποιωνδήποτε μορφών βίας, συμπεριλαμβανομένης της ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής.

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί, ότι ο συγκεκριμένος Νόμος υπόκειται σε υποκειμενικά κριτήρια, λόγω του περιεχομένου περί μεταναστευτικής πολιτικής και δε συνάδει με τα κριτήρια των Νόμων 2646/1998 και 4430/2016, οι οποίοι αποσαφηνίζουν τον όρο ευάλωτες ομάδες, καθώς αναφέρονται σε άλλο πλαίσιο πολιτικών (Απίστουλας & Νίκου 2021).

2.2. Εννοιολογικές προσεγγίσεις

2.2.1. Η Ευαλωτότητα και οι διαστάσεις της

«*Ευαλωτότητα*» είναι η ελληνική ερμηνεία του αγγλικού όρου «*vulnerability*», που προέρχεται από το λατινικό *vulnus* και υποδηλώνει τη λέξη πληγή. Δε συναντάται συχνά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 στην παγκόσμια βιβλιογραφία, ενώ αναδεικνύεται τη δεκαετία του 1990 και θεμελιώνεται από το 2000 και έπειτα, όπου αρχίζει και να χρησιμοποιείται (Zimmermann, 2017).

Πολλές φορές, χρησιμοποιείται εννοιολογικά ως αδυναμία ή μη υπεράσπιση συγκεκριμένων ομάδων ανθρώπων που βιώνουν σοβαρές δυσκολίες. Πρόκειται για ομάδες που αντιμετωπίζουν υψηλό επίπεδο και μακροχρόνια φτώχεια, δε μπορούν να επωφεληθούν από επικερδείς ευκαιρίες, δε μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά ένα δυσάρεστο γεγονός χωρίς καμία υποστήριξη και χρήζουν προστασίας και φροντίδας (Hoogeveen, J. et al., 2004) (Besamusca & Steinmetz, 2019).

Μία άλλη προσέγγιση της έννοιας, είναι η προβολή σε έναν ανασφάλιστο κίνδυνο που οδηγεί σε μη ικανοποιητικό επίπεδο ευημερίας (Hoogeveen et al., 2004).

Προκύπτει από μία πληθώρα παραγόντων, όπως είναι τα αναπτυξιακά προβλήματα, οι προσωπικές αδυναμίες, η χαμηλή κοινωνική θέση, η έλλειψη διαπροσωπικών σχέσεων, η διαμονή σε υποβαθμισμένες περιοχές και οι πολύπλοκες αλληλοεπικαλύψεις αυτών

των παραγόντων, στη διάρκεια της ζωής ενός ανθρώπου. Απαιτείται η εφαρμογή μιας σύνθετης πολιτικής, εισοδηματικής, εκπαιδευτικής στρατηγικής και ξεχωριστές ιατρικές παρεμβάσεις, επιδιώκοντας την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη των κοινοτήτων (Mechanic & Tanner, 2007).

Η *ευαλωτότητα* εμπεριέχει μια σωρεία αλληλοσχετιζόμενων διαστάσεων, όπως είναι τα ατομικά χαρακτηριστικά και οι πράξεις, η απουσία ή η χορήγηση στέγης και βοήθειας και η παροχή πόρων που μπορεί να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά τη συμπεριφορά του ατόμου στις διαπροσωπικές του σχέσεις (Mechanic & Tanner, 2007).

Είναι μία πολύπλοκη έννοια και αποτελείται από πέντε διαστάσεις.

- *Οι αναπτυξιακές ευπάθειες*, οι οποίες παρουσιάζονται στην παιδική ηλικία του ατόμου και εκδηλώνονται με προβλήματα στα αντίστοιχα αναπτυξιακά στάδια, που συνάδουν με την ηλικία τους. Συνδέονται με προβλήματα ή με την αναστολή στην ανάπτυξη των γλωσσικών, κινητικών, συναισθηματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, τα οποία απορρέουν από γενετικούς, περιβαλλοντικούς και φυσιολογικούς παράγοντες (Boyse, 2010; Dunlap, 1997). Στους παράγοντες αυτούς, περιλαμβάνονται η προγεννητική έκθεση σε τοξίνες, οι περιγεννητικές επιπλοκές, ο πρόωρος τοκετός, το χαμηλό βάρος γέννησης και ο υποσιτισμός.
- *Οι συναισθηματικές ευπάθειες*, δυσκολεύουν το άτομο να εναρμονιστεί με το περιβάλλον του και το αποδιοργανώνουν συναισθηματικά, χωρίς να μπορεί να ανταποκριθεί στις εμπειρίες και στα συναισθήματά του (Adams & Baronberg, 2005). Τα άτομα που αντιμετωπίζουν συναισθηματικές ευπάθειες, μπορεί να παρουσιάσουν διαταραχές ύπνου, θυμό και προβλήματα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Οι συναισθηματικές ευπάθειες πηγάζουν από αναπτυξιακούς, περιβαλλοντικούς και ψυχολογικούς παράγοντες, όπως είναι ο εκφοβισμός, η κακοποίηση, η παραμέληση, η απόρριψη και το τραύμα.
- *Οι νοητικές ευπάθειες*, έχουν αρνητικό αντίκτυπο στη ψυχολογία και την πνευματική λειτουργία των ατόμων και αφορούν τις ανεπαρκείς λειτουργίες της μάθησης, της μνήμης, της αντίληψης και της επίλυσης προβλημάτων (Schneider, Schumann–Hengsteler & Sodian, 2005). Τα άτομα που αντιμετωπίζουν νοητικές ευπάθειες, παρουσιάζουν δυσλειτουργία στην αποδοχή νέων πληροφοριών και συχνά αυτό αποτυπώνεται στη γραφή, την

ανάγνωση και τα μαθηματικά. Οι παράγοντες που επιδρούν στις νοητικές ευπάθειες είναι οι περιβαλλοντικές και φυσιολογικές επιδράσεις που συνδέονται με την ανάπτυξη του εγκεφάλου, τη γενετική, τη χρήση ναρκωτικών ουσιών και αλκοόλ και το μόλυβδο.

- Τα άτομα που αντιμετωπίζουν *σωματικές ευπάθειες* είναι περισσότερο επιρρεπείς σε τραυματισμούς και ασθένειες, όπως αναπνευστικές παθήσεις, διαβήτη, υποσιτισμός ακόμα και στο θάνατο (NICHD, 2003). Στις σωματικές ευπάθειες, επιδρούν μία πληθώρα περιβαλλοντικών, φυσικών και κοινωνικών παραγόντων, όπως οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι, η απουσία υγειονομικής περίθαλψης, τα διατροφικά προβλήματα και η θυματοποίηση.
- Οι *κοινωνικές ευπάθειες*, είναι η κατηγορία των ευπαθειών που προάγουν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Ο κοινωνικός αποκλεισμός κατ' επέκταση, υποβαθμίζει την ποιότητα ζωής των ατόμων, αποκλείοντάς τους από την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, την εκπαίδευση και την απασχόληση (Magrab, n.d.). Εξαρτώνται από το φύλο, την εθνικότητα, την κοινωνικοοικονομική θέση του ατόμου και τον τόπο διαμονής (USDA, 2012).

2.2.2. Η φτώχεια

Ως έννοια, «η φτώχεια» επισημαίνεται ως ένα πολύπλευρο φαινόμενο και παρουσιάζεται ως μία γενική έννοια, που περιλαμβάνει ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα. Σε θεωρητική βάση, προκύπτει το συμπέρασμα ότι ως φτωχά εκλαμβάνονται τα άτομα και τα νοικοκυριά, τα οποία παρουσιάζουν έλλειψη στους οικονομικούς ή μη πόρους, σε τέτοιο βαθμό, ώστε να λάβουν μέρος στον κοινωνικοοικονομικό ιστό της χώρας στην οποία ζουν. Κάθε χώρα, κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να προσδιορίζει την έννοια της φτώχειας, εφαρμόζει διαφορετικούς δείκτες και κριτήρια (Ντούνης, 2012).

Η φτώχεια δεν είναι πάντα άρρηκτα συνδεδεμένη με το εισόδημα. Μπορεί να πηγάζει από την αδυναμία πρόσβασης σε δημόσια συστήματα, όπως είναι η υγεία και η εκπαίδευση ή από τη στέρηση πολιτικών, αστικών και οικονομικών ελευθεριών (Hoogeveen, J. et al., 2004).

Σε ποιοτική βάση, εννοιολογικά η φτώχεια συγκλίνει με την έλλειψη επαρκών χρηματικών πόρων, με τέτοιο τρόπο, ώστε να απολαμβάνουν ένα επίπεδο διαβίωσης σε έναν ικανοποιητικό βαθμό.

Σε ποσοτική βάση διαχωρίζεται σε δύο βαθμίδες: 1) η απόλυτη φτώχεια και 2) η σχετική φτώχεια (Ντούνης, 2012).

- 1) Ως απόλυτη φτώχεια νοείται η κατάσταση έλλειψης βασικών ειδών και ειδών πρώτης ανάγκης, στην οποία έχουν περιέλθει τα άτομα, όπως είναι το πόσιμο νερό, η τροφή, η στέγη, η ένδυση και η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.
- 2) Ως σχετική φτώχεια νοείται η κατάσταση, στην οποία έχουν περιέλθει τα άτομα, όπου το εισοδηματικό και βιοτικό τους επίπεδο, βρίσκεται σε αναντιστοιχία (κατώτερο) με τα επίπεδα της χώρας στην οποία διαβιούν και δεν μπορούν να λάβουν μέρος στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό ιστό της χώρας στην οποία ζουν. Το συνολικό καθαρό τους εισόδημα, δεν ξεπερνά το 60% του ισοδύναμου μέσου εισοδήματος της χώρας στην οποία ζουν (Ντούνης, 2012).

2.2.3. Ο Κοινωνικός αποκλεισμός και οι κατηγορίες του

Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» και η «κοινωνική ένταξη», ως ορολογίες απέκτησαν ιδιαίτερη βαρύτητα στην πολιτική ατζέντα της Γαλλίας, στα μέσα της δεκαετίας του 1970, ενώ λίγο αργότερα τη δεκαετία του 1980, συνάντησαν ευρεία αποδοχή από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ως θεμελιώδεις έννοιες που συνδέονται με την κοινωνική πολιτική, υποκαθιστώντας την έννοια της φτώχειας (Rawal, 2008). Η Ευρώπη επέδειξε αυξανόμενο ενδιαφέρον, το οποίο καταδεικνύεται μέσα από τις πολιτικές στρατηγικές και επιβεβαιώνεται με τη θέσπιση του Προγράμματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, για την προαγωγή της κοινωνικής και οικονομικής ένταξης των λιγότερων ευνοημένων κοινωνικών ομάδων. Η δεκαετία του 1990 αποτέλεσε συνέχεια από το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για τις Πολιτικές και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, αποτελώντας το κύριο πλαίσιο πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Hayes, Gray & Edwards, 2008).

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού επικεντρώνει το ενδιαφέρον πολλών επιστημονικών κλάδων, ακόμα και εκείνων που ασχολούνται με το σχεδιασμό των

κοινωνικών πολιτικών (Δήμα, 2018) και ως έννοια και χρήση δεν συναντά ευρεία αποδοχή. Ορισμένοι, υποστηρίζουν ότι ερμηνευτικά ταυτίζεται με τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, ενώ κάποιοι άλλοι, ότι είναι μία έννοια αμφιλεγόμενη και πολύπλοκη (Rawal, 2008).

Σύμφωνα με τον (Paugam, 1996), ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» χρονολογείται στα μέσα της δεκαετίας του '60 στη Γαλλία και αναφέρονταν στην πληθυσμιακή ομάδα που δεν λάμβανε μέρος στην οικονομική ευμάρεια. Σαν έννοια, διευρύνθηκε αρχικά στην Ευρώπη, ενώ συνάντησε εμπόδια σε μέρη, όπως η Υποσαχάρια Αφρική, καθώς ζητήματα όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η βιώσιμη ανάπτυξη, η φτώχεια και οι βασικές ανάγκες θεωρούνταν πιο θεμελιώδη. Επεκτάθηκε παγκοσμίως και αυτό οφείλονταν κατά μία έννοια στην αποδοχή μεγάλων οργανισμών όπως η Παγκόσμια Τράπεζα (Poray, 2010).

Οι οικονομολόγοι τον πλαισιώνουν βάσει του εισοδήματος και της αγοράς εργασίας, οι κοινωνιολόγοι βάσει των αιτιών που τον προξενούν, των ειδών και των αιτιών που επιδρούν στη μείωση της εμφάνισής του. Οι πολιτικοί επιστήμονες βάσει του σχεδιασμού των κοινωνικών πολιτικών και η στατιστική επιστήμη βάσει των μετρήσεων χρησιμοποιώντας τους απαραίτητους δείκτες (Δήμα, 2008).

Οι Burchardt, Le Grand & Piachaud (2002), επισημαίνουν ότι αποκλείεται κοινωνικά το άτομο, όταν δε λαμβάνει μέρος στις κύριες δραστηριότητες της κοινωνίας, στην οποία διαμένει, ενώ ο Sen (1999) υποστηρίζει ότι η απουσία ικανοτήτων του ατόμου να είναι ενεργό μέλος σε δράσεις και εκδηλώσεις που το εντάσσουν κοινωνικά, μπορεί να τον οδηγήσει σε κοινωνικό αποκλεισμό.

Ο Κοινωνικός αποκλεισμός των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, μπορεί να οριστεί ως μία κατάσταση απομόνωσης σε προσωρινή ή μόνιμη βάση από το οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον, εμποδίζοντας την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας και στις κρατικές υπηρεσίες ή δομές. Ο κοινωνικός αποκλεισμός διαφοροποιείται εννοιολογικά από την φτώχεια και δεν θα πρέπει να ταυτίζονται. (Μπαλούρδος, 1991). Οι Aasland και Flotten (2000), υποστηρίζουν ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αντικατέστησε την έννοια της φτώχειας, η οποία έχει οικονομική διάσταση, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός εννοιολογικά περισσότερες σε σχέση με αυτή, όπως οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική (Rawal, 2008).

Διακρίνονται τρεις κατηγορίες κοινωνικού αποκλεισμού των ευπαθών κοινωνικών ομάδων, σχετικά με τον τομέα στον οποίο αποτυπώνονται.

1) *Ο οικονομικός αποκλεισμός*, ο οποίος οφείλεται στην έλλειψη οικονομικών πόρων, στην απουσία εργασίας και σε γενικές γραμμές σε κάθε είδους κοινωνικού κεφαλαίου. Σε αυτή την κατηγορία, υπάγονται οι άνεργοι (νέοι, ηλικιωμένοι και μακροχρόνιοι), οι άποροι, οι ηλικιωμένοι και οι κάτοικοι των απομονωμένων και ορεινών περιοχών.

2) *Ο νομικός αποκλεισμός*, στον οποίο ανήκουν οι μετανάστες, οι παλιννοστούντες και οι πολιτικοί πρόσφυγες και

3) *ο κοινωνικός αποκλεισμός*, ο οποίος χαρακτηρίζεται με μία πιο περιορισμένη σημασία. Στην κατηγορία αυτή, περιλαμβάνονται οι μονογονεϊκές οικογένειες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και οι νυν και πρώην τοξικοεξαρτημένοι. Η κατηγοριοποίηση αυτή, ανταποκρίνεται σε θεμελιώδεις διακρίσεις, που είναι αλληλένδετες με τον αποκλεισμό και τις κοινωνικές ομάδες και κατά συνέπεια, προκύπτει μία αλληλουχία άλλων προβλημάτων. Συγκεκριμένα, οι άνεργοι εκτός από το πρόβλημα της αποχής από την απασχόληση, μπορεί να αντιμετωπίζουν την έλλειψη θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως είναι η υγεία, η ασφάλιση, η στέγη κ.α. και κατ' επέκταση να οδηγηθούν σε ρήξη με τους οικογενειακούς δεσμούς και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Οι μονογονεϊκές οικογένειες, εκτός από τη διάρρηξη του οικογενειακού θεσμού, αντιμετωπίζουν μία σειρά κοινωνικών δυσχερειών, όπως είναι η εργασία και η στέγη (Δημουλάς κ.α., 2002).

2.2.4. Η Κοινωνική ένταξη

Η «κοινωνική ένταξη», μπορεί να οριστεί ως μία διαδικασία που προάγει την κοινωνική αλληλεπίδραση των ανθρώπων με διαφορετικά χαρακτηριστικά ή ως ένας απρόσωπος θεσμικός μηχανισμός, που ενθαρρύνει τους ανθρώπους να λάβουν μέρος σε όλα τα πεδία του κοινωνικού βίου (Silver, 2015).

Ο Νόμος 4430/2016, ορίζει την έννοια της κοινωνικής ένταξης, ως τη θέσπιση των προ απαιτούμενων για την ισότιμη συμμετοχή των ατόμων, που υπάγονται στις ευάλωτες και ειδικές ομάδες. Η κοινωνική ένταξη, έχει ατομοκεντρικό χαρακτήρα και στοχεύει στους ανθρώπους, που αποκλείονται από το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο, λόγω

αποκλίνουσας συμπεριφοράς ή λόγω βιολογικών, ψυχικών και κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων. Αποσκοπεί στη δημιουργία υποστηρικτικών μηχανισμών, μέσα από νομοθετικές ρυθμίσεις για τον περιορισμό των ανισοτήτων, που απορρέουν από την ανεπάρκεια εισοδήματος ή υλικών αγαθών. Επιπλέον, επικεντρώνεται στην οργάνωση και εφαρμογή των κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως η απασχόληση, η στέγαση, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η εκπαίδευση κ.α.. Η νομική της διάσταση κατοχυρώνει τη συμμετοχή των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων επί ίσοις όροις, σε τομείς όπως ο κοινωνικός (εκπαίδευση και υγεία), ο οικονομικός (απασχόληση και κατανάλωση), ο νομικός και ο πολιτικός (δικαιοσύνη, μηχανισμοί λήψης αποφάσεων), και ο πολιτιστικός (πολιτιστικές εκδηλώσεις δίχως θρησκευτική, γλωσσική, εθνική, σεξουαλική ταυτότητα κ.α.) (Απίστουλας & Νίκου, 2021).

Οι πρώτες ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν για τη διαμόρφωση του δικαιώματος της κοινωνικής ένταξης, ήταν η συμπερίληψή της στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως καίριας σημασίας των κρατών-μελών, των θεσμικών οργάνων και των παραγόντων της. Σημείο σταθμός θεωρείται η Απόφαση του Συμβουλίου της 18^{ης} και Ιουλίου 1989, όπου θεμελιώθηκε το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα κοινοτικής δράσης, όσον αφορά την οικονομική και κοινωνική ένταξη ατόμων λιγότερο προνομιούχων (89/457/ΕΟΚ, L 224) και το Ψήφισμα του Συμβουλίου και των Υπουργών της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1989 (89/C 277/01), όσον αφορά την πάταξη του κοινωνικού αποκλεισμού και τη λήψη μέτρων στους πυλώνες της εκπαίδευσης, της εργασίας, της στέγασης, των κοινωνικών υπηρεσιών και της υγείας (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2022).

Ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων, τον οποίο ενστερνίστηκε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Στρασβούργου, στις 8 και 9 Δεκεμβρίου 1989, επικεντρώθηκε στην καταπολέμηση του αποκλεισμού στην αγορά εργασίας και όχι στον κοινωνικό αποκλεισμό. Συγκεκριμένα, δόθηκε έμφαση στην αναγκαιότητα εξισορρόπησης της οικονομικής και κοινωνικής πτυχής της ενιαίας αγοράς, αλλά και στην ενσωμάτωση της ίσης αντιμετώπισης άνευ διακρίσεων, στο πλαίσιο της κοινωνικής προστασίας, της ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα, της προστασίας των παιδιών και εφήβων, στα μέτρα και τις ρήτρες υπέρ των ηλικιωμένων και των ΑμεΑ (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2022).

Ακολούθησε η Σύσταση του Συμβουλίου της 24^{ης} Ιουνίου 1992, η οποία αποτέλεσε την εφαρμογή του Χάρτη, αναφερόμενη στις προϋποθέσεις σχετικά με την επάρκεια

παροχών και πόρων των συστημάτων κοινωνικής προστασίας (92/441/ΕΟΚ), η οποία απευθύνθηκε στα κράτη μέλη «να αναγνωρίσουν, στα πλαίσια ενός σφαιρικού και ολοκληρωμένου μηχανισμού καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, το θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα επαρκών πόρων και παροχών που να εξασφαλίζουν αξιοπρεπή ανθρώπινη διαβίωση και να προσαρμόσουν αναλόγως, στο βαθμό που απαιτείται, το σύστημα κοινωνικής προστασίας τους» (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2022:3).

Με την πραγματοποίηση της Σύστασης του Συμβουλίου στις 27 Ιουλίου 1992 (92/442/ΕΟΚ), για την από κοινού θέση στόχων και πολιτικών κοινωνικής προστασίας, προέτρεπε τα μέλη να βελτιώσουν τα εθνικά τους συστήματα κοινωνικής προστασίας, αποσκοπώντας «στην κοινωνική ενσωμάτωση όλων των νομίμως διαμενόντων στο έδαφος του κράτους μέλους ατόμων, καθώς και στην ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας όσων εξ' αυτών μπορούν να ασκήσουν αμειβόμενη δραστηριότητα» (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2022:3).

Οι στόχοι που καλείται να εκπληρώσει η Εθνική Στρατηγική για την κοινωνική ένταξη και την άμβλυνση της φτώχειας, τοποθετείται σε τέσσερις Επιχειρησιακούς Άξονες:

- 1) *Πρόσβαση σε επαρκείς πόρους και βασικά αγαθά.* Την ομάδα στόχου αποτελούν τα άτομα που διαβιούν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας (κυρίως οι άστεγοι), για την αποφυγή κινδύνου φτώχειας, απουσίας στέγης ή προσβασιμότητας σε αυτήν.
- 2) *Πρόσβαση σε υπηρεσίες.* Αφορά τα άτομα που αντιμετωπίζουν συνθήκες ακραίας φτώχειας, τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (όπως ΑμεΑ, παιδιά, ηλικιωμένους, κακοποιημένες γυναίκες ή άλλων μορφών θύματα βίας) και άλλες ευάλωτες ειδικές ομάδες (όπως Ρομά). Αποσκοπεί α) στην καταστολή των διακρίσεων, αλλά και στην αποτροπή του κοινωνικού αποκλεισμού, β) στη βελτίωση των μηχανισμών προστασίας της οικογένειας, στην αποτροπή και καταστολή της παιδικής φτώχειας, γ) στην καλύτερη διαβίωση των ΑμεΑ, ακολουθώντας την τακτική της αποϊδρυματοποίησης, αποκατάστασης και υπεράσπισης της αυτόνομης διαβίωσης, δ) στην προαγωγή της κοινωνικής ένταξης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, αλλά και των παιδιών και των ηλικιωμένων, μέσα από την επέκταση και βελτίωση των κοινωνικών δομών, των δομών στήριξης και μιας κατάλληλης στρατηγικής, ε)

στη δημιουργία εξελιγμένων δομών φροντίδας, που στηρίζονται στην οικογένεια και την κοινότητα.

- 3) *Ένταξη στην αγορά εργασίας, βελτίωση της απασχολησιμότητας και πρόσβαση στην απασχόληση.* Απευθύνεται σε ανέργους και άτομα που εργάζονται υπό συνθήκες αβεβαιότητας. Επιδιωκόμενοι στόχοι είναι α) η προαγωγή της ενεργούς ένταξης, αποσκοπώντας στην προαγωγή των ίσων ευκαιριών, της ενεργής συμμετοχής και της ενίσχυσης της απασχολησιμότητας, β) η ανθεκτικότητα, η προαγωγή της δια βίου μάθησης των εργαζομένων και η αντιμετώπιση των μεταβολών και γ) η βελτίωση της κοινωνικής οικονομίας ως μέσο για την κοινωνική ένταξη και εισοδο στην αγορά εργασίας.
- 4) *Διακυβέρνηση της στρατηγικής,* η οποία έχει καθολική ισχύ και αφορά την βελτίωση του συστήματος διακυβέρνησης των πολιτικών ένταξης, την εξασφάλιση της αποδοτικότητας της Στρατηγικής και την ενίσχυση και την πληρότητα των θεσμών και των μηχανισμών που ομαλοποιούν την κοινωνική ένταξη (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2022).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

3.1. Το εννοιολογικό πλαίσιο του θεσμού της οικογένειας και τα οικογενειακά σχήματα

Η οικογένεια αποτελεί μία θεμελιώδη έννοια των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα του τομέα της δημογραφίας και της κοινωνιολογίας. Αναφέρεται ως ένας βασικός κοινωνικός θεσμός, που χαρακτηρίζει την κοινωνική δραστηριότητα ενός ατόμου και προκύπτει από αίμα, γάμο ή υιοθεσία. Διακρίνεται στην πυρηνική, η οποία περιλαμβάνει τους γονείς και τα παιδιά ή σε μια πιο εκτεταμένη μορφή, η οποία περιλαμβάνει και άλλα συγγενικά πρόσωπα (Nam, 2004).

Ο Parsons υποστήριξε ότι η πυρηνική οικογένεια είναι αλληλένδετη με το αστικό περιβάλλον και η εκτεταμένη οικογένεια με το αγροτικό περιβάλλον. Ο Murdock (1949, σ. 2) απεναντίας, διαμόρφωσε την άποψη, ότι «η πυρηνική οικογένεια, η οποία είναι μία ξεχωριστή και ιδιαίτερα λειτουργική ομάδα κάθε κοινωνίας, χαρακτηρίζεται ως μία μορφή κοινωνικής ομάδας παγκοσμίως. Η μορφή της είναι αυτόνομη ή αποτελεί τη βασική μονάδα, για τη δημιουργία πιο πολλαπλών μορφών οικογένειας (Γεώργας, 1999).

Αποτελεί τη μικρότερη και πιο θεμελιώδη πρωτογενή ομάδα που ενυπάρχει σε μία κοινωνία. Πρόκειται για μία κοινωνική ομάδα, η οποία ασκεί μεγάλη επιρροή στη ζωή ενός ατόμου από τη στιγμή που γεννιέται μέχρι το θάνατό του.

Η οικογένεια παρουσιάζει κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (Mondal, χ.χ.):

- Πρόκειται για μία καθολική ομάδα που συναντάται σε όλους τους τύπους των κοινωνιών, όπως στις πρωτόγονες και στις σύγχρονες κοινωνίες και αποτελείται από σύζυγο και ένα ή περισσότερα παιδιά, φυσικά ή υιοθετημένα
- Στηρίζεται στο γάμο, ως απόρροια της συνεύρεσης ανάμεσα σε δύο ενήλικες διαφορετικού φύλου
- Αποτελεί πηγή ονοματολογίας στα άτομα της οικογένειας
- Είναι μία ομάδα από την οποία μπορεί να ανιχνευθεί η καταγωγή ενός ατόμου
- Αποτελεί την πιο ουσιαστική ομάδα για ένα άτομο στη ζωή του και είναι καίριας σημασίας για το πρώτο στάδιο της κοινωνικοποίησής του

- Αποτελεί τη σημαντικότερη ομάδα της κοινωνίας και τον βασικό πυλώνα όλων των ομάδων, θεσμών και των οργανισμών
- Το μέγεθός της είναι οριοθετημένο και αυτό ισχύει ακόμα και στις κοινές και εκτεταμένες οικογένειες
- Τα συναισθήματα και αισθήματα αποτελούν τη βάση των οικογενειακών δεσμών, όπως είναι η αγάπη, η στοργή και η αφοσίωση
- Τα καθήκοντα και οι ευθύνες διαμοιράζονται στα μέλη της οικογένειας, καθώς επίσης, περιλαμβάνει και διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους (σύζυγος, μητέρα, πατέρας, παιδιά, αδέρφια).

Ο Μαλινόφσκι, υποστηρίζει ότι η οικογένεια αποτελεί ένα θεσμό, ο οποίος μεταδίδει τον πολιτισμό από τη μία γενιά στην άλλη, ενώ ο Parsons, ορίζει τις οικογένειες ως κοινωνικές ομάδες, οι οποίες αναπαράγουν τις ανθρώπινες προσωπικότητες (Δασκαλάκης, 2009: 257).

Ερμηνευτικά, ο όρος οικογένεια, αποτελεί ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα για τους κοινωνιολόγους. Οι λειτουργιστές κοινωνιολόγοι εννοιολογικά απέδιδαν έναν παραδοσιακό ορισμό της οικογένειας, ο οποίος περιλάμβανε την ερωτική συμβίωση ενός άνδρα και μιας γυναίκας, οι οποίοι είχαν και παιδιά. Ο George Peter Murdock, ένας λειτουργιστής Κοινωνιολόγος, στην κλασική διεθνή μελέτη του για τις οικογένειες σε πάνω από 250 κοινωνίες, την όρισε ως «μία κοινωνική ομάδα που εμπεριέχει κοινή κατοικία, οικονομική συνεργασία και αναπαραγωγή». Αποτελείται από ενήλικες και των δύο φύλων, που τους συνδέει σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα, ερωτική σχέση και από δύο ή περισσότερα παιδιά, που έχουν αποκτηθεί ή υιοθετηθεί από τους ενήλικες (Thompson, 2016). Ο Popenoe, έδωσε μία άλλη διάσταση στον ορισμό της οικογένειας, συμπεριλαμβάνοντας παραδείγματα χάριν, τις ομοφυλοφιλικές οικογένειες, σύμφωνα με τις κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές στις Ηνωμένες Πολιτείες. Διαφοροποιείται από το περιεχόμενο του ορισμού του Murdock, περιορίζοντας τον αριθμό των ατόμων μιας οικογένειας, σε έναν ενήλικα και ένα εξαρτώμενο άτομο. Υποστηρίζει ότι οι γονείς μπορεί να ανήκουν και στο ίδιο φύλο και το ζευγάρι μπορεί να είναι και ανύπαντρο (Georgas, 2003).

Οι πιο σύγχρονοι κοινωνιολόγοι, έδιναν μία ευρύτερη διάσταση του όρου, δίνοντας τη δυνατότητα σε κάποιον να αποκαλεί οικογένεια, οποιονδήποτε νιώθει ως μέρος της, ακόμα και τα ζώα συντροφιάς (Thompson, 2016).

Τα οικογενειακά σχήματα, όπως τα έχουν κατηγοριοποιήσει οι κοινωνιολόγοι και οι πολιτισμικοί ανθρωπολόγοι, διακρίνονται ως εξής:

Η πυρηνική ή συζυγική οικογένεια, η οποία λαμβάνεται υπόψη ως ο πυλώνας της εκτεταμένης οικογένειας. Αποτελείται από τον πατέρα, τη μητέρα και τα παιδιά τους, οι οποίοι μπορεί να μένουν σε χωριστά σπίτια ή κοντά με τους συγγενείς τους ή σε άλλη πόλη ή χώρα, όπως ισχύει με τους μετανάστες

Η εκτεταμένη οικογένεια, η οποία εκτός από τους συζύγους και τα παιδιά τους, εμπεριέχει και άλλους συγγενείς τριών ή περισσότερων γενεών, όπως είναι οι παππούδες, οι θείοι, τα ξαδέρφια κ.α.

Η πολυγαμική οικογένεια, η οποία αποτελεί μορφή της εκτεταμένης οικογένειας. Προκύπτει από πολλές και ταυτόχρονες αποδεκτές συνευρέσεις ενός από τους συζύγους και γεννήσεις τέκνων που προκύπτουν από αυτές. Αυτή η μορφή οικογένειας βρίσκεται απήχηση στις Μουσουλμανικές χώρες, αλλά και σε πολλές χώρες της Αφρικής και στην πλειονότητά τους, διακρίνεται η μορφή της πολυγυνίας (ένας πατέρας με πολλές γυναίκες και τα παιδιά τους), ενώ η μορφή της πολυανδρικής οικογένειας, συναντάται σε σπάνιες περιπτώσεις με τη σύζυγο να έχει παντρευτεί τα αδέρφια του συζύγου της.

Η μονογονεϊκή οικογένεια, που απαρτίζεται από τον άγαμο/η, χήρο/α ή διαζευγμένο/η γονέα και τα παιδιά.

Άλλα οικογενειακά σχήματα βασίζονται σε νομικά και οικονομικά κριτήρια. Συγκεκριμένα, ποιος κατέχει την εξουσία/ποιος είναι ο αρχηγός στην οικογένεια, ποιος αποφασίζει και ποιος διαχειρίζεται τα οικονομικά της οικογένειας. Ειδικότερα, διακρίνεται η *πατριαρχική μορφή*, που χαρακτηρίζεται από την κοινωνική δύναμη του πατέρα και όλη η εξουσία συγκεντρώνεται σε εκείνον. Κατά πλειοψηφία, οι εκτεταμένες οικογένειες παγκοσμίως, έχουν πατριαρχική μορφή, ενώ η *μητριαρχική μορφή* κατά την οποία την εξουσία κατέχει η μητέρα συναντάται σπάνια (Γεώργας, χ.χ.).

3.2. Η λειτουργία της οικογένειας

Η δομή της οικογένειας αναφέρεται στον αριθμό των μελών που την απαρτίζουν και στις θέσεις που κατέχουν μέσα σε αυτήν. Οι ρόλοι που κατέχουν τα μέλη της κάθε οικογένειας εξαρτώνται από την κουλτούρα και τα χαρακτηριστικά κάθε κοινωνίας. Παρόλο που ισχύουν άγραφοι κανόνες, όσον αφορά το αξιακό της σύστημα, η κάθε μία διαφοροποιείται ατομικά ως προς το εάν συμπίπτουν ή όχι. Παραδείγματος χάριν, σε κάποιες κοινωνίες θεωρούν ότι ο ρόλος της γυναίκας δεν πρέπει να περιορίζεται στο ρόλο της νοικοκυράς, ενώ σε κάποιες άλλες θεωρούν ότι ο ρόλος τους ταυτίζεται με ό,τι επιτάσσει η παράδοση (Georgas, 2003).

Η λειτουργία της οικογένειας, νοείται ως το αναπόσπαστο μέρος των τρόπων, σύμφωνα με τους οποίους, η οικογένεια εκπληρώνει το σύνολο των αναγκών των μελών της (φυσικές και ψυχολογικές) και ως εκ τούτου, να επιτύχουν τη βιολογική, ψυχολογική και κοινωνική τους ύπαρξη (Γεώργας, χ.χ.).

Η οικογένεια ως ένας θεμελιώδης κοινωνικός θεσμός, ικανοποιεί ένα σύνολο λειτουργιών:

- ❖ Η οικογένεια αποτελεί μία μονάδα, μέσω της οποίας επιτελείται η τεκνοποίηση
- ❖ Αποτελεί τη νομιμοποίηση της αναπαραγωγικής πράξης
- ❖ Συντελεί στην εξάπλωση του ανθρώπινου είδους και στην αναπαραγωγή της ανθρώπινης φυλής
- ❖ Ταυτοποιεί το άτομο
- ❖ Μεταφέρεται από γενιά σε γενιά το οικογενειακό όνομα
- ❖ Έχει τη πλήρη ευθύνη της ανατροφής των τέκνων
- ❖ Αποτελεί έναν καίριο παράγοντα κοινωνικοποίησης, μεταλαμπαδεύοντας τους βασικούς και κοινωνικούς κανόνες στο παιδί
- ❖ Διαδίδει όλες τις εκφάνσεις του πολιτισμού
- ❖ Παρέχει δύναμη, συναισθηματική και ψυχολογική υποστήριξη στα μέλη της
- ❖ Προσφέρει στέγη σε κάθε μέλος της
- ❖ Αναπτύσσει συνεχώς κοινωνικές σχέσεις
- ❖ Υποστηρίζει το διαμοιρασμό των εργασιών. Όλα τα μέλη έχουν καθήκοντα και υποχρεώσεις εντός του οικογενειακού πλαισίου

- ❖ Εκπληρώνει τις οικονομικές ανάγκες των μελών. Παρατηρείται μεταβολή στο τρόπο λειτουργίας της σύγχρονης οικογένειας, δηλαδή πλέον τα μέλη δεν παράγουν για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους παρά μόνο καταναλώνουν. Κατά συνέπεια, ικανοποιούν τις ανάγκες τους με χρήματα που πηγάζουν από την εργασία τους
- ❖ Επωμίζεται την πλήρη ευθύνη για την εκπαίδευση των παιδιών
- ❖ Επιτελεί ψυχαγωγικό ρόλο μέσα από συναθροίσεις, εξόδους κ.α. (Mondal, χ.χ.).

3.3. Ορισμένα ιστορικά στοιχεία για την οικογένεια στην Ελλάδα

Η Ελλάδα εγκαθιδρύθηκε σαν ανεξάρτητο κράτος το 1830, με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου της ανεξαρτησίας της (το γνωστό και ως Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830) (Σταθακόπουλος, 2021). Η δομή της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας, στο παρελθόν χαρακτηρίζεται ως *πατρογραμμική* με κριτήριο την καταγωγή, αλλά και ως *πατριαρχική* καθώς η νομική εξουσία συγκεντρώνονταν στο πρόσωπο του πατέρα ή του παππού της οικογένειας, οι οποίοι όριζαν και το πλαίσιο των κοινωνικών κανόνων στο οποίο λειτουργούσε η οικογένεια. Ο ρόλος του πατέρα ήταν ηγετικός (Mylonas et al., 2006), αλλά θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως αποστασιοποιημένος από την ανατροφή των τέκνων του (ΔΙ.ΚΕ.ΨΥ.ΘΕ.ΥΠ. Προνόηση, 2022), ενώ ο ρόλος της μητέρας περιοριζόταν στο να υπακούει και να φροντίζει τα παιδιά της (Mylonas et al., 2006).

Στη σύγχρονη εποχή, ο ρόλος του θεωρείται το ίδιο σημαντικός με το ρόλο της μητέρας, γιατί συμμετέχει στην ανατροφή των παιδιών και επιμερίζεται τις δουλειές μέσα στο σπίτι (ΔΙ.ΚΕ.ΨΥ.ΘΕ.ΥΠ. Προνόηση, 2022). Ο Τσαούσης (1983), επισημαίνει ότι η παραδοσιακή ελληνική οικογένεια χαρακτηριζόταν από την εκτεταμένη μορφή, στην οποία εμπεριέχονταν τρεις ή περισσότερες γενιές, με συνδετικό κρίκο την καταγωγή τους.

Μετά τη δεκαετία του '60, παρατηρούνται μεταβολές στη δομή της οικογένειας σε όλες τις χώρες της δυτικής Ευρώπης. Οι αλλαγές αυτές, έχουν ως επίκεντρο τη σημαντικότητα των συναισθηματικών προεκτάσεων, υπό τις οποίες λειτουργούν οι ενδοοικογενειακές σχέσεις, αλλά και τις δημογραφικές και άλλες τις αλλαγές στη μορφή της οικογενειακής οργάνωσης (Πλιόγκου, 2006).

Οι παράγοντες που καθορίζουν την οργάνωση και τη λειτουργία μιας οικογένειας, είναι οι κοινωνικοί, οι οικονομικοί, οι πολιτικοί, οι δημογραφικοί, το μορφωτικό και οικονομικό υπόβαθρο των ατόμων, η κοινωνική τάξη στην οποία ανήκουν, οι θρησκευτικές και πολιτικές τους πεποιθήσεις, το θεσμικό πλαίσιο για τη σύναψη και λήξη του γάμου και το κατά πόσο τους επηρεάζει η επαγγελματική τους ζωή (Πλιόγκου, 2006).

Ο Πυργιωτάκης (2008) αναφέρει ότι η δομή της οικογένειας στην Ελλάδα αλλά και στις άλλες χώρες, παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά αναφορικά με τον μειωμένο αριθμό των γάμων, την υπογεννητικότητα, την αύξηση των διαζυγίων, της μονογονεϊκότητας και των ανύπαντρων γονέων με ποσοστό χαμηλότερο από τις άλλες χώρες της Ευρώπης, χαρακτηρίζοντας την Ελλάδα, ως τη πιο συντηρητική χώρα σε σχέση με τις υπόλοιπες. Οι Γεώργας, Γκάρη, Χριστακοπούλου, Μυλωνάς & Παπαλόη (1998), επισημαίνουν ότι η δημιουργία αυτόνομων πυρηνικών νοικοκυριών συντελεί στο διαχωρισμό της εκτεταμένης και πυρηνικής μορφής οικογένειας, χωρίς όμως να έχει με βεβαιότητα και ψυχολογικές προεκτάσεις. Η Παπαδήμου (1999) αναφέρεται στη σημαντικότητα της συναισθηματικής ένωσης και φροντίδας που υφίσταται μεταξύ των μελών της ελληνικής οικογένειας, ως ένδειξη ισχυρής ένωσης και επισημαίνει τη μετάβαση από την παραδοσιακή μορφή σε μία πιο ευέλικτη, επικοινωνιακή και συναισθηματική (Μπρούμου, 2010).

3.4. Η οικογένεια ως θεσμός στη σύγχρονη εποχή: όψεις και διαστάσεις

Η οικογένεια αποτελεί έναν πολύπλευρο κοινωνικό θεσμό. Όπως έχει παρατηρηθεί, η κοινωνία μετασχηματίζεται, έτσι λοιπόν και τα κοινωνικά στοιχεία της οικογένειας, το σχήμα και η οργάνωσή της μετασχηματίζονται. Κάθε κοινωνία είναι ιδιαίτερη και διέπεται από τους δικούς της θεσμούς, οι οποίοι ίσως παρουσιάζουν κοινά στοιχεία με άλλες κοινωνίες, αλλά κάθε κοινωνία εξελίσσεται τη δεδομένη στιγμή. Σύμφωνα με τον Τσαούση (1984), ο μετασχηματισμός των κοινωνιών από το παραδοσιακό στάδιο (αγροτικές, γεωργικές) στο σύγχρονο (αστεακές, βιομηχανικές), διαφοροποιείται βάσει αξόνων. Η παραδοσιακή κοινωνία, είχε ως άξονα δομής την ομάδα, ενώ η σύγχρονη, το άτομο. Η κοινωνική μεταρρύθμιση αποτελεί μία περίπλοκη διεργασία, σύμφωνα με την οποία, οι κοινωνικοί θεσμοί και κατ' επέκταση οι αξίες οικοδομούνται ή αλλάζουν,

για να μπορούν να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες και συγκυρίες που διαμορφώνει ο νέος τρόπος ζωής (Μουσούρου, 1999).

Στα μέσα της δεκαετίας του 1960, ο Goode υποστήριξε ότι τα οικογενειακά συστήματα παγκοσμίως θα μεταβληθούν, θα επικρατήσει το δυτικό μοντέλο και τα πολυετή παραδοσιακά σχήματα θα περάσουν στο «συζυγικό νοικοκυριό». Ανέφερε ότι η συζυγική οικογένεια ήταν αλληλένδετη με την εξέλιξη του καπιταλισμού και με τη μορφή της οικονομίας που στηρίζεται στην απασχόληση. Επομένως, θα απολήξουν στην πυρηνική οικογένεια, η οποία περιλαμβάνει ένα παντρεμένο ζευγάρι με τα παιδιά τους σε ένα νοικοκυριό, αντί για τα σύνθετα νοικοκυριά και τις οικογένειες που περιλαμβάνουν πολλές γενεές. Οι Meyer et al. (1975), υποστηρίζουν ότι η μεταβολή στα οικογενειακά συστήματα αποδίδεται σε μία πληθώρα κοινωνικών αλλαγών, όπως είναι οι θεσμικές μεταβολές στην εκπαίδευση, την υγεία, τη νομοθεσία, τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και για πολιτιστικούς λόγους (Furstenberg, 2019).

Η σύγχρονη ελληνική οικογένεια έχει αλλάξει σε έναν πολύ σημαντικό βαθμό, λόγω των μεταβολών που έχουν σημειωθεί στη μεταβιομηχανική εποχή. Η αλλαγή αυτή αποτυπώνεται στη δομή της (αριθμός, μέγεθος, διαμόρφωση, σύνθεση) και στη λειτουργία της (οι τρόποι με τους οποίους εκπληρώνονται οι φυσικές και ψυχολογικές ανάγκες των μελών) (Γεώργας, 2000). Ορισμένα παραδείγματα μεταβολών που έχουν επισημανθεί, είναι η άνοδος των διαζυγίων, ο μειωμένος βαθμός των συντηρητικών απόψεων περί σεξουαλικότητας, η συμβίωση των ζευγαριών πριν το γάμο, η είσοδος των γυναικών στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας, η αύξηση της οικονομικής αυτάρκειας των γυναικών, η οικονομική εξάρτηση των νέων από τους γονείς τους και κατά συνέπεια, η αναβολή των γάμων τους, τα αυξημένα έξοδα ανατροφής των παιδιών, οι σύγχρονες ιατρικές μέθοδοι και μέσα, όσον αφορά την αποτροπή των γεννήσεων (αντισύλληψη, στείρωση), αλλά και απόκτησης τέκνων (τεχνητή γονιμοποίηση), η αύξηση των γεννήσεων εκτός γάμου, αλλά και ο καταϊγισμός πληροφοριών από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης για νέα κοινωνικά πρότυπα συμβίωσης και τους θεσμούς (όπως η δημιουργία οικογένειας από ομόφυλα ζευγάρια) (Μπεχράκη, 2021).

Οι μεταβολές αυτές έχουν συντελέσει στη δημιουργία νέων οικογενειακών σχημάτων, όπως είναι *οι μονογονεϊκές οικογένειες* (οικογένειες που αποτελούνται από έναν γονέα διαζευγμένο, άγαμο ή χήρο), *οι ανασυγκροτημένες οικογένειες* (οικογένειες που οι

γονείς τους ξαναπαντρεύονται), *οι θετές* (οικογένειες που οι γονείς υιοθετούν παιδιά), οικογένειες που αποκτούν παιδιά μέσω της βιοτεχνολογίας (τεχνητή γονιμοποίηση, τράπεζα σπέρματος, παρένθετη μητέρα) και *οι ομοφυλοφιλικές οικογένειες* (οικογένειες με τον έναν ή και τους δύο ομοφυλόφιλους γονείς) (Μπούρα, χ.χ.). Μια άλλη μορφή οικογένειας που εντοπίζεται, είναι η *πολυπολιτισμική οικογένεια*, δηλαδή η μικτή που περιλαμβάνουν γονείς ή παιδιά από διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο, βιολογικά ή υιοθετημένα (Μπεχράκη, 2021).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Η άνοδος του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών οφείλεται στην αλλαγή του οικογενειακού θεσμού, στη μεταβολή του ρόλου των δύο φύλων, στις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές, στους μετασχηματισμούς στην αγορά εργασίας και στην αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στον επαγγελματικό βίο (Μαράτου-Αλιμπράντη, 2002).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, αναφορικά με το έτος 2020, η Ευρωπαϊκή Ένωση απαρτιζόταν από 195,4 εκατομμύρια νοικοκυριά, εκ των οποίων το 14% (δηλαδή 7,8 εκ. νοικοκυριά) ήταν μονογονεϊκά. Έξι χώρες σημείωσαν ποσοστό μονογονεϊκών οικογενειών πάνω από 20% (ανάμεσα σε όλα τα νοικοκυριά με παιδιά). Το μεγαλύτερο ποσοστό κατέγραψε η Σουηδία, με 34% και εν συνεχεία, η Δανία (29%), η Εσθονία (28%), η Λετονία και η Λιθουανία (25%) και η Γαλλία (21%). Τα χαμηλότερα ποσοστά μονογονεϊκών οικογενειών σημείωσαν, η Κροατία (5%), η Ρουμανία (7%) και η Φινλανδία (8%). Σύγκλιση παρουσίασαν, η Ελλάδα, η Σλοβακία, η Μάλτα, η Πολωνία, η Ισπανία και η Σλοβενία, που σημείωσαν ποσοστό 9% (Reporter, 2021).

Σύμφωνα με τον Roll (1992) στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το μεγαλύτερο ποσοστό των μόνων-γονέων είναι μητέρες. Από αυτό το ποσοστό, σχεδόν σε όλες τις χώρες, απαρτιζούνται περισσότερες διαζευγμένες-χωρισμένες, ενώ το ποσοστό των άγαμων μητέρων είναι πολύ πιο μικρό.

4.1. Ορίζοντας τη μονογονεϊκή οικογένεια

Ως μονογονεϊκή, ορίζεται η οικογένεια, στην οποία υπάρχει ένας μόνο γονέας. Ο γονέας μπορεί να είναι είτε άγαμη μητέρα, είτε άγαμος πατέρας, είτε χήρος/α, είτε διαζευγμένος/η, είτε ανύπαντρος /η (Δήμου, χ.χ.).

Σε ένα γενικό πλαίσιο, η μονογονεϊκότητα ορίζεται με βάση την έμφαση που δίνεται στο ζήτημα της εξάρτησης των παιδιών από το γονέα. Εννοιολογικά, η εξάρτηση δε μπορεί να αποσαφηνιστεί, επομένως, λαμβάνεται υπόψη, το ηλικιακό κριτήριο κάτω των 16 ή των 18 ετών, το οποίο μπορεί να μην είναι ευρέως αποδεκτό (Κικίλιας κ.α., 2008).

Σύμφωνα με το Νόμο 1329/83 για την αναπροσαρμογή του Οικογενειακού Δικαίου, η άγαμη μητέρα απολαμβάνει νομικά ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις με την έγγαμη μητέρα. Με τον ίδιο Νόμο, πραγματοποιείται άρση των διακρίσεων εις βάρος των παιδιών που γεννιούνται εκτός γάμου. Οι χαρακτηρισμοί «γνήσια» και «εξώγαμα τέκνα» παύουν να ισχύουν, ενώ χρησιμοποιούνται πιο ήπιες ορολογίες όπως «τέκνα γεννημένα εντός γάμου» και «τέκνα γεννημένα εκτός γάμου». Για την οικειοθελή αναγνώριση του τέκνου εκτός γάμου, είναι απαραίτητη η συναίνεση της μητέρας, ως προαπαιτούμενο της ισότητας των δύο φύλων. Σε περίπτωση οικειοθελούς αναγνώρισης ή μέσω της δικαστικής οδού, το τέκνο απολαμβάνει όλα τα προνόμια, όπως το τέκνο που γεννήθηκε εντός γάμου και από τους δύο γονείς και τους συγγενείς τους (κληρονομικά δικαιώματα, διατροφή) (Κοινωνικές παροχές, 2022).

Το άρθρο 29 παρ. 6 του ν. 3838/2010, αναφερόμενο στη μονογονεϊκή οικογένεια, ως ειδική κατηγορία για τις προσλήψεις μέσω ΑΣΕΠ, όπως ορίζει: *«Γονέας μονογονεϊκής οικογένειας νοείται ο γονέας εκείνος ο οποίος, κατά την ημερομηνία υποβολής της αίτησης πρόσληψης, ασκεί εν τοις πράγμασι και κατ' αποκλειστικότητα τη μετά από σχετική ανάθεση, γονική μέριμνα ενός ή περισσότερων ανήλικων τέκνων»*. *«Το δικαίωμα αυτό ασκείται από τον γονέα και μετά την ενηλικίωση των τέκνων και μέχρι τη συμπλήρωση του 25^{ου} έτους της ηλικίας τους»* (ΑΣΕΠ, 2022).

4.2. Τύποι μονογονεϊκών οικογενειών

Οι τρόποι εισόδου στη μονογονεϊκότητα διαφέρουν ανά περίπτωση. Η μονογονεϊκή οικογένεια, συνιστά τύπο οικογένειας που απαρτίζεται από έναν γονέα, όταν σημειώνονται περιπτώσεις που αφορούν το θάνατο του άλλου γονέα ή την απόκτηση τέκνου με την υποστήριξη της ετερόλογης τεχνητής γονιμοποίησης με σπέρμα-δότη. Στη δεύτερη περίπτωση, τηρείται η ανωνυμία του δότη στην Ελλάδα, βάσει των νόμων 3089/2002 και 3305/2005 (Πιλόγκου, 2011).

4.3. Προβλήματα και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες

Οι μονογονεϊκές οικογένειες, σε σύγκριση με την πυρηνική οικογένεια, βιώνουν περισσότερες δυσκολίες κοινωνικής ένταξης, ενώ τα κοινωνικά και δημόσια αγαθά

(όπως η εκπαίδευση, η υγεία, η απασχόληση, η εμπλοκή στην πολιτική ζωή, οι κοινωνικές σχέσεις κ.α.), δεν είναι εύκολα προσβάσιμα σε αυτές (Κογκίδου, 1996) .

Σύμφωνα με τις εθνικές εκθέσεις των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αφορούν τις μονογονεϊκές οικογένειες, λαμβάνεται υπόψη το εισοδηματικό κριτήριο που αντιστοιχεί στο νοικοκυριό ή στο μέγεθος της οικογένειας, το οποίο αποτυπώνεται στο βιοτικό επίπεδο μιας οικογένειας ή στις ποιοτικές κοινωνιολογικές έρευνες. Προκύπτει δε το συμπέρασμα, ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας ή λαμβάνουν χαμηλότερο εισόδημα σε σύγκριση με τις πυρηνικές (Κογκίδου, 1996).

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι οι γυναίκες-αρχηγοί των μονογονεϊκών οικογενειών, αποτελούν την αποκλειστική προέλευση του εισοδήματος της οικογένειας και της οικογενειακής φροντίδας (Κικίλιας, Παπαλιού & Φαγαδάκη, 2008). Το φύλο του μονογονέα, καθώς και ο τύπος της μονογονεϊκής οικογένειας, διαφοροποιούν το εισόδημά της. Οι μόνες μητέρες αντιμετωπίζουν περισσότερα οικονομικά προβλήματα, σε σύγκριση με τους μόνους πατεράδες. Οι άγαμες μητέρες είναι η πιο ευάλωτη κατηγορία μονογονεϊκών οικογενειών, αφού βρίσκεται στο επίκεντρο των στερεοτυπικών αντιλήψεων (Κογκίδου, 1996), συχνά δε, βιώνουν τον αποκλεισμό, εξαιτίας της αντικοφορμιστικής τους επιλογής, για τη δημιουργία μιας άλλης δομής οικογένειας, η οποία δε συνάδει με τις υπάρχουσες οπισθοδρομικές αντιλήψεις της κοινωνίας (Κικίλιας, Παπαλιού & Φαγαδάκη, 2008). Επίσης, αποτελούν πιο ευπαθή ομάδα, διότι δε λαμβάνουν διατροφή (Κογκίδου, 1996).

Προβλήματα εξίσου σοβαρά, είναι η δυσπραγία του συστήματος παιδικής φροντίδας για τις μονογονεϊκές οικογένειες, τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες στην απασχόληση, το χαμηλό επίπεδο κοινωνικής ασφάλισης, κοινωνικής υποστήριξης ή διατροφής, τα οποία τις καθιστούν πιο επιρρεπείς σε ένα μη αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και κατά συνέπεια στη φτώχεια (Κογκίδου, 1996).

Η ανεπάρκεια ή η απουσία των κοινωνικών δομών, αποτελούν μία επιπλέον δυσχέρεια για τους μονογονείς στη χώρα μας, την οποία καλούνται να επιλύσουν ή να λειτουργήσει συμπληρωματικά το οικογενειακό περιβάλλον, μέσα από μία άτυπη μορφή υποστήριξης και βοήθειας προς τους μονογονείς (Καραμεσίνη, Σκόμπα & Χατζηβαρνάβα, 2016).

Η είσοδος στη μονογονεϊκότητα, μπορεί να επιφέρει μεταβολή συνδεδεμένη με το εισόδημα και κατ' επέκταση μία αλληλουχία μεταβολών, που οδηγούν σε ένα νέο τρόπο ζωής. Οι μεταβολές του τόπου διαμονής, των καινούριων καταναλωτικών προτύπων και ενός διαφορετικού κοινωνικού περιβάλλοντος, μαζί με μία πληθώρα παραγόντων, μπορεί να οδηγήσουν στον κοινωνικό αποκλεισμό (Κογκίδου, 1996).

Επιπλέον, οι μονογονείς και ειδικά εκείνοι που βρίσκονται σε χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια, συναντούν δυσκολίες και σε πολιτικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, εντοπίζονται δυσχέρειες στη λήψη αποφάσεων, προβάλλοντας μία εικόνα ανεπάρκειας για την άσκηση πίεσης και αδυναμία εκπροσώπησής τους (Κογκίδου, 1996).

Εκτός από τα οικονομικά προβλήματα, η μονογονεϊκότητα έχει συναισθηματικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Πρακτικά ζητήματα στην καθημερινή ζωή των παιδιών, όπως είναι η κάλυψη των συναισθηματικών τους αναγκών, η εκπαίδευση, η διασκέδασή τους, τα προσωπικά προβλήματα που ίσως αντιμετωπίζουν, επιφορτίζουν αρνητικά τους μονογονείς. Κατά συνέπεια, επηρεάζεται δυσμενώς, τόσο η ψυχολογική κατάσταση του γονέα, όσο και η ψυχοκοινωνική εξέλιξη του παιδιού και η αυτοεκτίμησή του (Γούζιου, 2017).

Ως αρνητικό αντίκτυπο στα παιδιά- μέλη των μονογονεϊκών οικογενειών, παρατηρείται η ανεπάρκεια ίσων ευκαιριών με τα άλλα παιδιά και εδραιώνεται η υπόθεση, ότι τα παιδιά που βιώνουν συνθήκες φτώχειας, θα απαρτίζουν τους κοινωνικά αποκλεισμένους ενήλικες. Σύμφωνα με μελέτες, οι μονογονείς εξαιτίας των αυξημένων υποχρεώσεών τους, αντιμετωπίζουν προβλήματα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, αναπτύσσοντας το αίσθημα της υπερπροστασίας απέναντι στα παιδιά τους, της αυστηρότητας και της εξάρτησής τους από αυτά. Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί, ότι αν και τα παιδιά που μεγαλώνουν σε μία μονογονεϊκή οικογένεια, βιώνουν μία πληθώρα προβλημάτων σε κοινωνικό και ψυχολογικό επίπεδο, ωστόσο, είναι εφικτό να μεγαλώσουν ευτυχισμένα και να κοινωνικοποιηθούν. Αντιθέτως, δεν ισχύει το ίδιο με τα παιδιά που μεγαλώνουν σε μία προβληματική οικογένεια με δύο γονείς (Γούζιου, 2017).

4.4. Η έννοια της συνεπιμέλειας βάσει του Ν. 4800/2021

Ο Νόμος 4800/2021 προκάλεσε σημαντικές αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο και ειδικά στις σχέσεις γονέων και παιδιών, με έμφαση τη «συνεπιμέλεια», δηλαδή την άσκηση της γονικής μέριμνας και από τους δύο γονείς, μετά το διαζύγιο ή την κατάργηση του γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης ή την παύση της συμβίωσης (δηλαδή όταν οι σύζυγοι βρίσκονται εν διαστάσει) ή μερών του συμφώνου συμβίωσης σύμφωνα με το νέο άρθρο 1513 Α.Κ. (Σιώπη, 2021).

Με το νέο νόμο της συνεπιμέλειας, θεμελιώνεται η αρχή της ισότητας των γονέων όσον αφορά τις ευθύνες και τα δικαιώματα τους απέναντι στο παιδί, με μοναδική προτεραιότητα το συμφέρον του. Συγκεκριμένα, αυτό εξασφαλίζεται μέσω της άσκησης της γονικής μέριμνας και από τους δύο γονείς. Επίσης, ο ένας γονέας υποχρεούται να ενημερώνει τον άλλο που μένει μαζί με το παιδί, για τα σχετικά έγγραφα που το αφορούν και την θεμελίωση του θεσμού της διαμεσολάβησης.

Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητη η συγκατάθεση του γονέα που δε διαμένει με το τέκνο, για σημαντικά θέματα που το αφορούν, καθώς επίσης και για την αναγκαιότητα του γονέα που διαμένει με το τέκνο του, να συμβάλλει στη βελτίωση της σχέσης τέκνου και ετέρου γονέα και συγγενών, έτσι ώστε να αμβλυνθεί και να αποφευχθεί η γονεϊκή αποξένωση. Θεσπίζεται το άυλο συναινετικό διαζύγιο, βάσει του οποίου εκδίδεται με μεγαλύτερη ευκολία και δεν ταλανίζει και τις δύο πλευρές. Επιπροσθέτως, θεμελιώνεται η ελάχιστη χρονική ένδειξη επαφής του τέκνου με τον γονέα που δεν συμβιώνει. Σύμφωνα με αυτό, οικοδομείται ο διάλογος ανάμεσα στους δύο γονείς, όσον αφορά την επικοινωνία του τέκνου με το γονέα που δε συμβιώνει, αποσκοπώντας στην αποφυγή διενέξεων ανάμεσα στους δύο γονείς. Ακόμη, ορίζονται οι κατάλληλες προϋποθέσεις της ακατάλληλης άσκησης γονικής μέριμνας, έτσι ώστε να μπορεί να αποδειχθεί στο δικαστήριο και να γίνει άρση της (Γιάκη & Γιαννατσής, 2021).

4.5. Ο ρόλος του πατέρα μέσα στην οικογένεια

Λαμβάνοντας υπόψη ότι στην πλειοψηφία των μονογονεϊκών οικογενειών εντοπίζεται η απουσία του πατέρα και ο αρχηγός της οικογένειας είναι η μητέρα, αξίζει να αναφερθεί η σπουδαιότητα του ενεργού ρόλου του πατέρα μέσα στην οικογένεια.

Αδιαμφισβήτητα, ο πατέρας αποτελεί πρότυπο για τα παιδιά του και ο ρόλος του έχει καίρια σημασία στο σχηματισμό της προσωπικότητάς τους. Επιπλέον, ως παρουσία παρέχει σωματική και συναισθηματική ασφάλεια, προστασία και εν γένει την ευτυχία στα παιδιά του. Η συμμετοχή σε δραστηριότητες μαζί με το παιδί στον ελεύθερο τους χρόνο, συντελεί στην κοινωνική εξέλιξη του παιδιού και στη διαμόρφωση των μελλοντικών ισορροπημένων διαπροσωπικών σχέσεών τους.

Σύμφωνα με έρευνες, η έλλειψη της πατρικής φιγούρας, μπορεί να επηρεάσει δυσμενώς τις μελλοντικές ερωτικές σχέσεις των κοριτσιών και να δημιουργήσουν σχέσης εθισμού με τη μητέρα τους, χωρίς να μπορούν να απογαλακτιστούν.

Όσον αφορά τα αγόρια, η ανυπαρξία του ανδρικού προτύπου, μπορεί να τους οδηγήσει στη δυσκολία απόκτησης αυτοπεποίθησης, αποφασιστικότητας και κατ' επέκταση στα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το αντρικό πρότυπο (ΔΙ.ΚΕ.ΨΥ.ΘΕ.ΥΠ. Προνόηση, 2022).

4.6. Μέτρα στήριξης-Όψεις και διαστάσεις του θεσμικού πλαισίου

Σε πιο συντηρητικές κοινωνίες, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα, οι δομές δεν είναι έτοιμες να υποστηρίξουν τις μονογονεϊκές οικογένειες αν και αποτυπώνεται άνοδος των διαζυγίων και των ανύπαντρων μητέρων. Επιπλέον, στην Ελλάδα παρατηρείται η απουσία ενός πλήρους νομοθετικού πλαισίου παροχής υποστήριξης για τις μονογονεϊκές οικογένειες και αυτό περιορίζεται στην παροχή συντάξεων χρειάς και επιδομάτων, τα οποία δύνανται να μεταβληθούν ή να σταματήσουν απρόοπτα. Παρακάτω, αναφέρονται κάποια από τα μέτρα στήριξης, που έχουν θεσπιστεί από το κράτος.

4.6.1. Επιδοματική πολιτική

Επίδομα παιδιού ή A21

Το επίδομα παιδιού ή A21 αποσκοπεί στην ενίσχυση και τη στήριξη των οικογενειών στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τον Ν. 4512 του 2018 άρθρο 214, θεμελιώνεται το «Επίδομα Παιδιού», το οποίο χορηγείται από 1/1/2018 στη θέση του Ενιαίου Επιδόματος Στήριξης Τρίτεκνων-Πολυτέκνων. Το ύψος της καταβολής του εξαρτάται

από τον αριθμό των εξαρτώμενων τέκνων και από το «ισοδύναμο οικογενειακό εισόδημα», βάσει του Ενιαίου Επιδόματος Στήριξης Τέκνων. Η κλίμακα ισοδυναμίας πηγάζει από το σταθμισμένο άθροισμα των μελών της οικογένειας. Όσον αφορά τις μονογονεϊκές οικογένειες η στάθμιση είναι πιο ευμενής, δηλαδή $\frac{1}{2}$ για το πρώτο εξαρτώμενο τέκνο και $\frac{1}{4}$ για το κάθε επόμενο. Ενώ οι κατηγορίες του ισοδύναμου εισοδήματος διακρίνονται ως εξής:

- 1) *A' Κατηγορία:* έως 6.000 ευρώ
- 2) *B' Κατηγορία:* από 6.001 έως 10.000 ευρώ
- 3) *Γ' Κατηγορία:* από 10.001 έως 15.000 ευρώ

Το ύψος του επιδόματος βάσει του αριθμού των εξαρτώμενων τέκνων και την κατηγορία του ισοδύναμου οικογενειακού εισοδήματος, καθορίζεται ακολούθως :

1) *A' Κατηγορία*

- 70 ευρώ ανά μήνα για το πρώτο εξαρτώμενο τέκνο
- 70 ευρώ ανά μήνα επιπλέον για το δεύτερο εξαρτώμενο τέκνο
- 140 ευρώ ανά μήνα επιπλέον για το τρίτο και κάθε εξαρτώμενο τέκνο εκτός από το τρίτο

2) *B' Κατηγορία*

- 42 ευρώ ανά μήνα για το πρώτο εξαρτώμενο τέκνο
- 42 ευρώ ανά μήνα επιπλέον για το δεύτερο εξαρτώμενο τέκνο
- 84 ευρώ ανά μήνα επιπλέον για το τρίτο και κάθε εξαρτώμενο τέκνο εκτός από το τρίτο

3) *Γ' Κατηγορία*

- 28 ευρώ ανά μήνα για το πρώτο εξαρτώμενο τέκνο
- 28 ευρώ ανά μήνα επιπλέον για το δεύτερο εξαρτώμενο τέκνο
- 56 ευρώ ανά μήνα επιπλέον για το τρίτο και κάθε εξαρτώμενο τέκνο εκτός από το τρίτο

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να αποσαφηνιστεί ο όρος «εξαρτώμενο τέκνο». Εκτός από αυτά που προκύπτουν από γάμο φυσικά ή θετά ή αναγνωρισμένα, τα οποία

είναι άγαμα έως 18 ετών ή έως 19 ετών, όταν φοιτούν στη μέση εκπαίδευση. Μέχρι την ηλικία των 24 ετών περιλαμβάνονται τα τέκνα, τα οποία φοιτούν στην ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση, στα ΕΠΑ.Λ και στα ΙΕΚ. Επιπλέον, συγκαταλέγονται και τα τέκνα με ποσοστό αναπηρίας 67% και παραπάνω και τα ορφανά τέκνα σε περίπτωση θανάτου και των δύο γονέων.

Σε περίπτωση θανούντα γονέα ή σε περίπτωση που ο γονέας έχει εγκαταλείψει τα παιδιά του ή σε περίπτωση διαζυγίου ή οριστικής παύσης συγκατοίκησης, δικαιούχος του επιδόματος είναι εκείνος που ασκεί την επιμέλεια των τέκνων, κατόπιν δικαστικής απόφασης, ενώ όταν τα τέκνα είναι ενήλικα, χορηγείται σε εκείνον που είναι υπεύθυνος για την ανατροφή τους. Σύμφωνα με κοινή υπεύθυνη δήλωση των γονέων και ώσπου να εκδοθεί η δικαστική απόφαση επιμέλειας, το επίδομα καταβάλλεται στον γονέα που είναι υπεύθυνος για την ανατροφή των τέκνων (ΟΠΕΚΑ, 2022).

Επίδομα γάμου

Βάσει του άρθρου 4 της Εθνικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας 1989, καταβάλλεται 10% Επίδομα Γάμου εκτός από όλους τους έγγαμους μισθωτούς ανεξαρτήτως φύλου και στους άγαμους γονείς, χήρους/ες και διαζευγμένους/ες μισθωτούς, όπως ορίζει το άρθρο 20 του Ν. 1849/1989 (ΚΕ.Π.Ε.Α/Γ.Σ.Ε.Ε., χ.χ.).

Επίδομα Γέννησης

Σύμφωνα με το Ν. 4659/2020, καταβάλλεται το ποσό των 2.000 ευρώ για κάθε παιδί που γεννιέται στην Ελλάδα. Το επίδομα χορηγείται στη μητέρα του τέκνου, η οποία είναι μόνιμη κάτοικος της χώρας, ενώ σε περίπτωση θανάτου της ή σκόπιμης εγκατάλειψης τέκνου δικαιούχος είναι ο πατέρας του παιδιού, ο οποίος είναι νόμιμος και μόνιμος κάτοικος Ελλάδας και έχει την επιμέλεια του παιδιού ή δίνεται σε άλλο άτομο που έχει την επιμέλεια. Όταν εκκρεμεί δικαστική απόφαση για την ανάθεση της επιμέλειας του παιδιού ή όταν πρόκειται για προσωρινή δικαστική προστασία, το επίδομα δεν καταβάλλεται μέχρι την έκδοσή της (ΟΠΕΚΑ, 2022).

Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης βάσει εισοδηματικών κριτηρίων

Το πρόγραμμα Κοινωνικό εισόδημα Αλληλεγγύης, αποτελεί ένα προνοιακό πρόγραμμα, αποσκοπώντας στην πάταξη της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της ακραίας φτώχειας. Στηρίζεται σε τρεις πυλώνες: 1) την ενίσχυση του εισοδήματος, 2) την επαφή με υπηρεσίες κοινωνικής ένταξης και 3) την επαφή με υπηρεσίες ενεργοποίησης των ατόμων που αποσκοπούν στην ένταξη ή επανένταξη στην απασχόληση και κοινωνική επανένταξη (Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας/Γυναίκα Πυρήνας Οικογένειας, 2020).

Επίδομα μονογονεϊκών οικογενειών

Το επίδομα αυτό καταβάλλεται μετά από αίτημα του Συλλόγου Μονογονεϊκή Οικογένεια και Γυναίκα «ΓΥΝΑΙΚΑ ΠΥΡΗΝΑΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ» ύστερα από επικοινωνία με τη Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των δύο φύλων, με το Υπουργείο Εργασίας και κατόπιν αιτήματος για τη χορήγηση επιδόματος, το οποίο και έγινε δεκτό για την στήριξη των ευπαθών ομάδων και ιδιαίτερα των μονογονεϊκών οικογενειών με ημερομηνία κατάθεσης στις 21.03.2020 και αρ. Πρωτοκ. 13810/1401 και 4042.

Φοιτητικό στεγαστικό επίδομα

Καταβάλλεται στο διαζευγμένο γονέα ή στο γονέα που βρίσκεται εν διαστάσει με το/τη σύζυγό του, όπου ο φοιτητής αποτελεί προστατευόμενο μέλος του και τον επιβαρύνει οικονομικά. Σε περίπτωση που ο φοιτητής είναι ορφανός και από τους δύο γονείς ή οι γονείς του διαμένουν στο εξωτερικό ή είναι πάνω από 25 ετών ή υποβάλλει ο ίδιος φορολογική δήλωση και δε νοείται ως προστατευόμενο μέλος βάσει του άρθρου 11 του Ν. 4172/2013 (Α' 167). (Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας/Γυναίκα Πυρήνας Οικογένειας, 2020).

Ένταξη στα Προγράμματα «Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα» και «Επίδομα Στέγασης»

Για την ένταξη στα παραπάνω προγράμματα ως μονογονεϊκές οικογένειες, θα πρέπει το νοικοκυριό να αποτελείται από το γονέα, ο οποίος οφείλει να παρουσιάσει δικαστική απόφαση συμπαράστασης και το νοικοκυριό θα πρέπει να αποτελείται από το γονέα και από ένα ή παραπάνω ανήλικα τέκνα και από άλλο ενήλικο άτομο, για το οποίο παρουσιάζεται δικαστική απόφαση συμπαράστασης (ΟΤΑ, 2022).

4.6.2. Άδειες

Γονική άδεια

Η άδεια για μονογονεϊκές οικογένειες χορηγείται σε χήρους γονείς ή στην άγαμη/ο γονέα που ασκεί την αποκλειστική επιμέλεια του τέκνου και όχι σε διαζευγμένο γονέα, που έχει την επιμέλεια του τέκνου. Ισούται με άδεια έξι εργάσιμων ημερών με αποδοχές, εκτός από αυτή που του χορηγείται βάσει των άλλων διατάξεων. Σε γονείς με τρία παιδιά ή και περισσότερα, του χορηγείται άδεια οκτώ εργάσιμων ημερών. Σύμφωνα με το Ν. 4808/2021 άρθρο 45, η άδεια αυτή παρέχεται για την ικανοποίηση των αυξημένων αναγκών των τέκνων εφάπαξ ή τμηματικά κατόπιν συνεννοήσεως με τον εργοδότη, αλλά όχι ταυτόχρονα με την ετήσια κανονική άδεια του εργαζομένου στην αρχή ή στο τέλος της (ΚΕ.Π.Ε.Α./ Γ.Σ.Ε.Ε., χ.χ.).

Σύμφωνα με εγκύκλιο του Υπουργείου Εργασίας & Κοινωνικών Υποθέσεων την υπ' αριθμ.107342/14-11-22, εκτός από τους χήρους και άγαμους γονείς που ασκούν την επιμέλεια του τέκνου, δικαίωμα χρήσης της άδειας έχουν οι εργαζόμενοι γονείς ή τρίτα πρόσωπα, τα οποία βάσει δικαστικής απόφασης ασκούν αποκλειστικά τη γονική μέριμνα του τέκνου. Επίσης, οι εργαζόμενοι γονείς που ασκούν αποκλειστικά την επιμέλεια του τέκνου, σύμφωνα με δικαστική απόφαση ή εγγράφως, κατόπιν συμφωνίας της λήξης του γάμου ή ακύρωσής του, του συμφώνου συμβίωσης των συζύγων ή σημείων του συμφώνου συμβίωσης (Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Υποθέσεων, 2021).

Απόφαση για τη φροντίδα των μονογονεϊκών οικογενειών

Το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, σύμφωνα με την υπ' αρ. 205/2019 γνωμοδότησή του, όσον αφορά το διαζευγμένο ή το γονέα τέκνου γεννημένου εκτός γάμου, ο οποίος είναι δημόσιος υπάλληλος, δύναται να έχει ευμενή μεταχείριση βάσει της παραγράφου 8 του άρθρου 53 του Ν. 3528/2007. Όπως προκύπτει, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του άρθρου 31 του Ν. 4440/2016, ο γονέας που διαμένει με το ανήλικο τέκνο του και έχει την αποκλειστική ευθύνη για τη φροντίδα, κατόπιν δικαστικής απόφασης, έχει δικαίωμα αυξημένης διάρκειας άδειας 8 εργάσιμων ημερών, ανεξάρτητα με το γεγονός ότι ασκεί τη γονική μέριμνα από κοινού με τον άλλο γονέα (Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας / Γυναίκα Πυρήνας Οικογένειας, 2020).

Κυκλικό ωράριο και βάρδιες για εργαζόμενους γονείς μονογονεϊκών οικογενειών

Βάσει της εργατικής νομοθεσίας, παρέχονται στους εργαζόμενους μονογονείς ορισμένες επιπλέον άδειες για τη διευκόλυνσή τους. Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Ν. 1483/84, ΦΕΚ Α' 153/8-10-1984, όπως αυτό συμπληρώθηκε και επεκτάθηκε με το άρθρο 25 του Ν. 2639/98, ΦΕΚ Α' 205/2-9-1998, χορηγείται άδεια άνευ αποδοχών για την ανατροφή του τέκνου έως και 7 μήνες, σε μονογονείς που εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα μέχρι το παιδί να γίνει 3.5 ετών.

Όσον αφορά τους μονογονείς στον δημόσιο τομέα (άγαμος, χήρος, διαζευγμένος ή γονέας που έχει κάποια μορφή αναπηρίας σε ποσοστό 67% και άνω), βάσει του Δημοσιοϋπαλληλικού Κώδικα αρ. 53, Ν. 3528/07, ΦΕΚ Α' 26/9-2-07, το κατά μία ώρα μειωμένο ωράριο ή συνεχόμενη άδεια ανατροφής τέκνου παρατηρείται προσαύξηση κατά 6 μήνες ή 1 μήνα αντίστοιχα, ενώ σε περίπτωση διαζυγίου, ή όταν οι γονείς βρίσκονται σε διάσταση, χηρεία ή έχει προκύψει γέννηση τέκνου εκτός γάμου, δικαιούχος των ευνοϊκών διατάξεων για την ανατροφή του τέκνου είναι ο γονέας που έχει και την επιμέλεια (Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας/Γυναίκα Πυρήνας Οικογένειας, 2020).

Άδεια για ασθένεια τέκνων των μονογονεϊκών οικογενειών

Σύμφωνα με την Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας 2008-2009 άρθρο 5, καταβάλλεται άδεια για την ασθένεια των τέκνων σε εργαζόμενο, ο οποίος απασχολείται με σχέση εξαρτημένης εργασίας, ιδιωτικού δικαίου σε επιχείρηση ή με εκμετάλλευση χωρίς την προϋπόθεση να έχει ολοκληρώσει 1 χρόνο εργασίας στον ίδιο εργοδότη και να τα εξαρτώμενα πρόσωπα της οικογένειάς του να είναι ασθενείς. Η εν λόγω άδεια είναι άνευ αποδοχών και χορηγείται εφάπαξ ή τμηματικά έως και 6 εργάσιμες ημέρες κάθε ημερολογιακό έτος για ένα παιδί, ενώ εάν υπάρχει δεύτερο προστατευόμενο τέκνο, η άδεια ανέρχεται σε 8 εργάσιμες ημέρες και σε 14 ημέρες για 3 τέκνα και άνω. Με το Ν. 1483/1984 άρθρο 2, αποσαφηνίζεται ότι ως εξαρτώμενα πρόσωπα ορίζονται παιδιά έως 16 ετών, φυσικά ή υιοθετημένα, τα οποία είναι βαριά νοσούντες ή ανάπηροι, σύζυγος, γονείς και αδέρφια οι οποίοι δε μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν (Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας/Γυναίκα Πυρήνας Οικογένειας, 2020).

4.6.3. Συνταξιοδοτικές διατάξεις

Συντάξεις ταμείων

Οι γυναίκες, οι οποίες έχουν τουλάχιστον 3 παιδιά, αλλά και οι άνδρες με την επιπλέον προϋπόθεση να είναι χήροι ή διαζευγμένοι και να ασκούν την επιμέλεια των ανήλικων τέκνων ή τέκνων που κρίνονται ως ανίκανα βάσει δικαστικής απόφασης, οι οποίοι είναι ασφαλισμένες/οι στα Ταμεία Συντάξεων των Τραπεζών, Τ.Α.Π, Ο.Τ.Ε., Τ.Σ.Π., Η.Σ.Α.Π., Ο.Α.Π.Δ.Ε.Η., Τ.Σ.Ε.Α.Π.Γ.Σ.Ο. και Τ.Α.Π., ΕΘΝΙΚΗ και ανήκουν σε οποιονδήποτε φορέα ασφάλισης, για πρώτη φορά πριν την 01.01.1993 κατοχυρώνουν δικαίωμα συνταξιοδότησης γήρατος, όταν συμπληρώσουν 20 χρόνια ασφάλισης ανεξαρτήτως ορίου ηλικίας δικό τους και των παιδιών τους, βάσει του ισχύοντα Ν. 1902/90 άρ. 10, παρ. 8, ο οποίος αντικαταστάθηκε από τον Ν. 1976/91 άρ. 9, παρ.1 συνδυαστικά με τις διατάξεις του άρθρου 48, παρ. 3 του Ν. 2084/92 (Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας/Γυναίκα Πυρήνας Οικογένειας, 2020).

Συντάξεις χηρείας

Σε περίπτωση θανάτου ενός γονέα, οποίος ήταν συνταξιούχος ή λάμβανε σύνταξη, ο εν ζωή γονέας λαμβάνει το 70% της σύνταξης και το τέκνο θα λάβει ένα ποσοστό της

σύνταξης 25%, μέχρι να συμπληρώσει τα 24 έτη. Σε περίπτωση που ο γονέας πεθάνει σε νεαρή ηλικία, το ποσό της σύνταξης που καταβάλλεται διαφέρει σημαντικά από τον τελευταίο μισθό που λάμβανε ο γονέας που απεβίωσε (EUROLIFE FFH, χ.χ.).

4.6.4. Άλλα μέτρα στήριξης

Τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών με γονέα εργαζόμενο, έχουν προτεραιότητα έναντι των υπολοίπων στους Παιδικούς Σταθμούς των ΟΤΑ, του ΠΙΚΠΑ, του ΕΟΠ, του Ιδρύματος Βρεφονηπιακών Σταθμών, σύμφωνα με τον Πρότυπο Κανονισμό Λειτουργίας Δημοτικών και Κοινοτικών Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών βάσει του αρ. Αποφ. 16065/22-4-02, ΦΕΚ Β' 497/22-4-2002 (Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας/Γυνάικα Πυρήνας Οικογένειας, 2020).

Επίσης, οι οικογένειες που δηλώνουν ετήσιο οικογενειακό εισόδημα έως 20.000 ευρώ, έχουν δικαίωμα απαλλαγής από τροφεία δημοτικών παιδικών σταθμών. Επιπλέον, οι μονογονείς και τα τέκνα τους, είναι δικαιούχοι δελτίου κοινωνικού τουρισμού κάθε χρόνο. Οι ανασφάλιστοι και οικονομικά ασθενείς μονογονείς, έχουν πρόσβαση σε φαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη σε νοσοκομεία του ΕΣΥ, ενώ σε κάθε μονογονεϊκή οικογένεια παρέχεται ψυχολογική και κοινωνική υποστήριξη όταν την χρειάζεται από την Κοινωνικές Υπηρεσίες σε όλη τη χώρα. Στον τομέα της παιδείας, οι μονογονείς εκπαιδευτικοί που ασκούν την επιμέλεια 3 παιδιών, μπορούν να διορίζονται σε θέσεις εκπαιδευτικών χωρίς να απαιτείται η συμμετοχή τους σε διαγωνισμό του ΑΣΕΠ σύμφωνα με το Νόμο 3255/04. Βάσει Προεδρικού Διατάγματος 50/1996 μπορούν να μετατίθενται σε περιοχές της πρώτης επιλογής τους και να λαμβάνουν κι εκείνοι τη μοριοδότηση γάμου στις μεταθέσεις των εκπαιδευτικών, βάσει του Προεδρικού Διατάγματος 39/1998. Για τα ορφανά ή μη αναγνωρισμένα τέκνα, αποκτηθέντα από άγαμη μητέρα, σύμφωνα με το Νόμο 4264/2014, ισχύουν ευνοϊκότεροι όροι για τη μετεγγραφή τους ως φοιτητές, ενώ τα παιδιά με ετήσιο εισόδημα του μονογονέα έως 9.000 ευρώ, σύμφωνα με το Νόμο 4186/2013, μπορούν να κάνουν μετεγγραφή επίσης. Όσον αφορά τον τομέα της Εθνικής Άμυνας, σύμφωνα με το Νόμο 3421/05, τα τέκνα μονογονεϊκών οικογενειών υπηρετούν μειωμένη στρατιωτική θητεία (8 μήνες) (ΤΕΙ Κρήτης, χ.χ.).

Β' ΜΕΡΟΣ: ΈΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΈΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

5.1. Η σημασία και ο σκοπός της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες

Η ποιοτική έρευνα αποτελεί μία μορφή έρευνας, μέσα από τη συλλογή και τη λειτουργία μη αριθμητικών δεδομένων, αποσκοπώντας στην ερμηνεία τους και επιδιώκοντας την κατανόηση της κοινωνικής ζωής μιας συγκεκριμένης ομάδας-στόχου ή συγκεκριμένων χώρων (Crossman, χ.χ.).

Στο πεδίο της κοινωνιολογίας, η ποιοτική έρευνα εστιάζει κατά βάση στο μικροεπίπεδο σχετικά με την κοινωνική αλληλοσυσχέτιση της καθημερινότητας. Από αυτή τη μορφή έρευνας, προκύπτουν τα περιγραφικά δεδομένα, τα οποία στη συνέχεια ερμηνεύονται μέσα από μεθόδους μεταγραφής, κωδικοποίησης και ανάλυσης τάσεων και θεμάτων με ακριβή τρόπο. Ως μέθοδος, είναι κατάλληλη για την οικοδόμηση νέων θεωριών με τη χρήση της επαγωγικής μεθόδου, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε μία πιο εκτενή έρευνα (Crossman, χ.χ.).

Η ποιοτική έρευνα αποσκοπεί στην πλήρη διερεύνηση των αναπαραστάσεων, στάσεων, αντιλήψεων, κινήτρων αλλά και δεδομένων που συγκροτούν τη συμπεριφορά των ατόμων με έναν ολιστικό τρόπο, μέσω της εμπειρίας τους και των προσωπικών ερμηνειών που της δίνουν (CE.A.R.S., 2022).

Ένα σημαντικό πρόβλημα της ποιοτικής έρευνας, είναι η δυσκολία ή η σκόπιμη απόκρυψη των στάσεων των ερευνητικών υποκειμένων για το υπό εξέταση φαινόμενο. Αυτό μπορεί να οδηγήσει στην αδυναμία του ερευνητή να καταγράψει τα ερευνητικά δεδομένα και να προσπαθήσει ο ίδιος να βγάλει συμπεράσματα από τα ελλιπή λεγόμενα (Μπινιώρης, 2013).

5.2. Οι μέθοδοι της ποιοτικής έρευνας

Οι ποιοτικές μέθοδοι κοινωνικής έρευνας περιλαμβάνουν τη συμμετοχική παρατήρηση και τη συνέντευξη.

-Η συμμετοχική παρατήρηση, ενσαρκώθηκε τη δεκαετία του 1920 και του 1930 στη Σχολή του Σικάγο, υπό την εποπτεία των E.W. Burgess, W.I.Thomas και Robert Park.

Αποσκοπεί στην είσοδο του παρατηρητή στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, δηλαδή στον κοινωνικό τους χώρο και χρόνο σε επίπεδο καθημερινότητας. Συγκεκριμένα, επιδιώκει την αναζήτηση των τρόπων συμπεριφοράς των ατόμων, της αλληλεπίδρασής τους με τους άλλους, της αυτοαντίληψης, της αυτοαξιολόγησης και της αυτονομηματοδότησης. Μέσα από τη συμμετοχική παρατήρηση, ο ερευνητής έχει πρόσβαση στο αξιακό σύστημα, στα νοήματα, στις αναπαραστάσεις και στις κοινωνικές πρακτικές των ατόμων. Σύμφωνα με τον Raymond, διακρίνεται σε 4 τύπους παρατήρησης, βασιζόμενοι στο βαθμό εμπλοκής του ερευνητή: 1) *πλήρως παρατηρητής (complete observer)*, 2) *παρατηρητής ως συμμετέχων (complete observer)*, 3) *συμμετέχων ως παρατηρητής (participant as observer)* και 4) *πλήρως συμμετέχων (complete participant)* (Λάλλας, 2019-2020).

-*Η συνέντευξη*, η οποία αφορά την τεχνική σύμφωνα με την οποία, ο συνεντευκτής προσπαθεί να διερευνήσει τη στάση του συνεντευξιζόμενου, αποσκοπώντας στη διεκπεραίωση της έρευνάς του.

Η αποτελεσματικότητα της συνέντευξης βασίζεται:

1) Στο σχεδιασμό

Κρίνεται σκόπιμο ο ερευνητής να γνωρίζει:

- Ποιο είναι το ερευνητικό υποκείμενο
- Ποια είναι η σύνδεσή του με το ερευνητικό αντικείμενο
- Το χρόνο και το χώρο υλοποίησης της συνέντευξης
- Ποιο είναι το περιεχόμενό της σε σχέση με το ερευνητικό αντικείμενο
- Ποιος είναι ο σκοπός της συνέντευξης
- Ποια είναι η επιδίωξη της άντλησης των πληροφοριών

2) Η υλοποίηση της συνέντευξης

3) Καταχώρηση της συνέντευξης- ανάλυση δεδομένων. Οι τύποι της συνέντευξης μπορεί να είναι η προσωπική και η τηλεφωνική και όπως αναλύεται παρακάτω, μπορεί να διαχωριστούν στη δομημένη, στην ημιδομημένη και στη μη δομημένη συνέντευξη (Μπινιώρης, 2013), ανάλογα με το βαθμό δόμησης (Ιωσηφίδης, 2003).

Σύμφωνα με τον Dunn (2000), η *δομημένη συνέντευξη* στηρίζεται αποκλειστικά σε ένα προδιαγεγραμμένο στυλ ερωτήσεων, όσον αφορά το περιεχόμενο και τη σειρά που θα ακολουθηθεί για όλα τα ερευνητικά υποκείμενα (Ιωσηφίδης, 2003).

Η *ημιδομημένη Ποιοτική Συνέντευξη ή αλλιώς συνέντευξη βάθους*, σε αντίθεση με τις άλλες μορφές συνεντεύξεων (τηλεφωνική, συνέντευξη με τη χρήση κλειστού και ανοικτού ερωτηματολογίου), δεν διαρθρώνεται σύμφωνα με ένα ερωτηματολόγιο.

Η συνέντευξη τέτοιου τύπου στηρίζεται σε κάποιους συγκεκριμένους θεματικούς άξονες, που ενδιαφέρουν τον ερευνητή σχετικά με το υπό μελέτη θέμα, θέτοντας κάποιες ερωτήσεις σε γενικό πλαίσιο προς το συνεντευξιαζόμενο. (Λάλλας, 2019-2020). Επιπλέον, περιλαμβάνει μία σειρά ερωτήσεων που έχουν καθοριστεί εξ' αρχής, όσον αφορά το περιεχόμενό τους, αλλά παρά ταύτα, δεν απαιτείται η τήρηση της σειράς των ερωτήσεων επακριβώς. Συγκεκριμένα, παρέχεται το δικαίωμα στον ερευνητή να τις μετασχηματίσει προσθέτοντας ή αφαιρώντας κάποιες από αυτές (Ιωσηφίδης, 2003). Η ημιδομημένη ποιοτική συνέντευξη μεταβάλλεται σε συζήτηση, δίνοντας την ευκαιρία στον ερευνώμενο-ερωτώμενο να μπορεί να εκδηλώσει τη σκέψη του και να εκφραστεί χωρίς καθοδήγηση. Επομένως, ο ρόλος του ερευνητή είναι υποστηρικτικός και όχι παρεμβατικός, ενώ επεμβαίνει μόνο σε περιπτώσεις που χρειάζεται να δοθούν επιπλέον πληροφορίες ή επαναπροσδιορισμός της συζήτησης, αναφορικά με το υπό διερεύνηση θέμα (Λάλλας, 2019-2020).

Ο Robson (2002) αναφέρει ότι στη *μη δομημένη συνέντευξη* παρατηρείται η έλλειψη προδιαγεγραμμένων ερωτήσεων, ενώ καίριας σημασίας είναι οι θεματικοί άξονες πάνω στους οποίους αλληλοεπιδρούν οι εμπλεκόμενοι (Ιωσηφίδης, 2003).

Στο συγκεκριμένο σημείο, παρουσιάζονται οι τύποι των ερωτήσεων που τίθενται από τον ερευνητή κατά τη διαδικασία της συνέντευξης.

- **Οι κλειστές ερωτήσεις (closed questions)** χρησιμοποιούνται αποκλειστικά στις δομημένες συνεντεύξεις και ο ερευνητής μπορεί να προαποφανθεί όλες τις εν δυνάμει απαντήσεις του συμμετέχοντα.
- **Οι Ανοιχτές ερωτήσεις (open questions)** χρησιμοποιούνται κυρίως στις μη δομημένες και ημιδομημένες συνεντεύξεις και επιτρέπουν στον συνεντευξιαζόμενο να απαντήσει χωρίς καθοδήγηση.

- **Οι μικτές ερωτήσεις (mixed questions)** αποτελούν ένα συνδυασμό των κλειστών και ανοικτών ερωτήσεων.
- **Οι καθοδηγητικές ερωτήσεις (leading questions)** κατευθύνουν τις απαντήσεις του συνεντευξιαζόμενου με έναν έμμεσο τρόπο να συναινούν με τις απόψεις του ερευνητή. Αποτελούν μία μη ενδεδειγμένη επιστημονική μέθοδο, καθώς αλλοιώνουν τη στάση του συμμετέχοντα στην ερευνητική διαδικασία και κατά συνέπεια τα ερευνητικά αποτελέσματα.
- **Οι ερωτήσεις προκατάληψης (biased questions)** αποτελούν έναν τύπο ερωτήσεων που δεν υπόκεινται σε ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας και μπορούν να καταργήσουν την όλη έρευνα. Κυρίως λειτουργούν υποτιμητικά προς το συμμετέχοντα, επιδεικνύοντας την απουσία ενσυναίσθησης του ερευνητή.
- **Οι περιγραφικές ερωτήσεις (descriptive questions)** αποσκοπούν στη διερεύνηση καθορισμένων στοιχείων όπως, τα δημογραφικά στοιχεία, το μορφωτικό υπόβαθρο, το εισόδημα κ.α.
- **Οι ερωτήσεις γνώμης (opinion questions).** Βασική τους επιδίωξη είναι οι στάσεις και οι απόψεις των συμμετεχόντων για το υπό εξέταση κοινωνικό ερευνητικό ζήτημα.
- **Οι δομικές ερωτήσεις (structural questions)** επιδιώκουν απάντηση ανάμεσα στα αίτια και στους αιτιώδεις μηχανισμούς.
- **Οι υποθετικές ερωτήσεις (hypothetical questions)** αποσκοπούν σε απαντήσεις των ερευνητικών υποκειμένων σε μελλοντικές ή υποθετικές καταστάσεις.
- **Οι εισαγωγικές και συμπερασματικές ερωτήσεις (introductory and conclusive questions)** στοχεύουν στην απευθείας εισαγωγή του ερευνητικού υποκειμένου στο αντικείμενο της έρευνας και στο κλείσιμο αυτής.
- **Οι ερωτήσεις γέφυρα (bridge questions)** αφορούν έναν τύπο ερωτήσεων που αλλάζουν το θέμα της έρευνας από το ένα στο άλλο (Ιωσηφίδης, 2003).

Για τη διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων στη συγκεκριμένη ερευνητική διαδικασία, επελέγη ως μέθοδος συλλογής ποιοτικών δεδομένων η ημιδομημένη συνέντευξη. Ο τύπος των ερωτήσεων που εφαρμόστηκε ήταν οι ανοιχτές ερωτήσεις,

όπου οι συμμετέχουσες εξέφρασαν το πως βιώνουν την κατάσταση της μονογονεϊκότητας (προβλήματα, δυσκολίες και αντιμετώπιση από το περιβάλλον τους και από την πολιτεία). Επιπλέον, δημιουργήθηκε ένας οδηγός συνέντευξης, βασισμένος στα ερευνητικά ερωτήματα.

5.3. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της ποιοτικής συνέντευξης

Ο Mason (2009) υποστηρίζει ότι η ποιοτική συνέντευξη, η οποία αποτελεί μία μέθοδο παραγωγής ερευνητικών δεδομένων, παρουσιάζει ορισμένα πλεονεκτήματα αλλά και μειονεκτήματα.

Ως μέθοδος, παρέχει τη δυνατότητα στον ερευνητή-συνεντευκτή:

- 1) Να εξετάσει το ερευνητικό αντικείμενο εις βάθος, σχετικά με τις στάσεις και τις αξίες των συμμετεχόντων
- 2) Να καταλάβει την ποικιλομορφία της ανθρώπινης φύσης
- 3) Να αποκτήσει ενσυναίσθηση προς το ερευνητικό υποκείμενο και να προβάλλει τις στάσεις και τις αξίες τους
- 4) Να αποκτήσει αλληλεπίδραση με τους συμμετέχοντες
- 5) Να εξετάσει θέματα μη προκαθορισμένα
- 6) Να μετασχηματίσει εν ανάγκη ακόμα και τον αρχικό σχεδιασμό της έρευνας

Παρόλα αυτά, διακρίνονται ορισμένες αδυναμίες:

- 1) Αποτελεί μία μέθοδο αρκετά δύσκολη και με μεγάλη διάρκεια όσον αφορά το σχεδιασμό, τη διεξαγωγή της αλλά και την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων
- 2) Κρίνεται απαραίτητο ο ερευνητής να επιδεικνύει πραγματικό ενδιαφέρον, να έχει ικανότητες, επικοινωνιακές δεξιότητες, να είναι έμπειρος, να είναι ευέλικτος και να λειτουργεί σύμφωνα με τον κώδικα της ηθικής και της δεοντολογίας
- 3) Δεν είναι εύκολη αν και την παρομοιάζουν με τις καθημερινές συζητήσεις και δηλώνουν ότι μπορεί να υλοποιηθεί από οποιονδήποτε (Ισαρη & Πούρκος, 2015).

5.4. Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας

Αναφορικά με τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του συνεντευκτή και του συνεντευξιαζόμενου, τίθεται και το ζήτημα της ηθικής και της δεοντολογίας. Ο ερευνητής θα πρέπει να κατέχει τις επαρκείς επικοινωνιακές δεξιότητες (Ιωσηφίδης, 2003). Επιπλέον, κρίνεται αναγκαίο οι συνεντεύξεις να είναι προσαρμοσμένες στην επιστημονική δεοντολογία, η οποία διέπεται από ένα σύνολο κανόνων, σύμφωνα με τους οποίους προσδιορίζεται το πλαίσιο διεξαγωγής των συνεντεύξεων, αποσαφηνίζεται το περιεχόμενο των ερωτήσεων και εν γένει η επικοινωνία μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου-συνεντευξιαζόμενου. Ο Briggs (1986), επισημαίνει ότι μέσα από την αλληλεπίδραση των εμπλεκομένων κατά την ερευνητική διαδικασία, αναδύονται διάφορα συναισθήματα θετικά ή αρνητικά, όπως είναι η εμπιστοσύνη, η ασφάλεια ή η ανασφάλεια. Ο ερευνητής θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από διακριτικότητα και ευγένεια, τα οποία επηρεάζουν τον τρόπο των απαντήσεων του ερωτώμενου, ενώ καίριας σημασίας είναι η αντιμετώπιση των υποκειμένων με σεβασμό και με το αίσθημα της δικαιοσύνης (Παρασκευοπούλου- Κόλλια, 2008).

Σύμφωνα με την αρχή της ελεύθερης και ενήμερης συγκατάθεσης (*informed consent*), είναι απαραίτητη προϋπόθεση να δηλώνεται η εθελοντική συμμετοχή των συμμετεχόντων στην έρευνα με τη σύμφωνη γνώμη τους, ενώ πρώτα θα πρέπει να γνωρίζουν με σαφήνεια το σκοπό της έρευνας, τον τρόπο δημοσίευσής της, αλλά και τους πιθανούς κινδύνους, που ελλοχεύει η συμμετοχή τους σε αυτήν.

Επιπλέον, με την αρχή της εμπιστευτικότητας (*confidentiality*), ο ερευνητής επικυρώνει ότι θα διασφαλίσει τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων και δε θα δημοσιευτούν σε άτομα, τα οποία δεν περιλαμβάνονται στην συμφωνία τους. Κρίνεται απαραίτητη η τήρηση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων σε περίπτωση δημοσίευσης των προσωπικών τους δεδομένων και η μη πιθανή ταυτοποίησή τους (Τσιώλης, Σερντεδάκης & Κάλλας, 2011).

Σύμφωνα με τους Kvale (1996) και Weinberg (2002), είναι απαραίτητο να ενημερώνεται ο συνεντευξιαζόμενος για το ερευνητικό αντικείμενο και το σκοπό, να δίνει τη συγκατάθεσή του και να προσπαθεί ο ερευνητής να εξαλείφει τις αρνητικές

επιπτώσεις για τους ίδιους τους ερωτώμενους, που μπορεί να προκύψουν κατά τη συμμετοχή τους στην έρευνα (Ιωσηφίδης, 2003).

Οι συμμετέχουσες, αφού ενημερώθηκαν για το σκοπό της παρούσας έρευνας και έλαβαν προφορική διαβεβαίωση, σχετικά με την ανωνυμία και την εμπιστευτικότητα των προσωπικών τους στοιχείων που θα παραχωρούσαν, κατά την επεξεργασία των στοιχείων, έδωσαν προφορικά τη συγκατάθεση τους για την καταγραφή και την απομαγνητοφώνηση της συζήτησης, αποσκοπώντας στη διεξαγωγή των ερευνητικών συμπερασμάτων από τον ερευνητή.

5.5. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από τα μέσα Νοεμβρίου έως τις αρχές Δεκεμβρίου 2022. Ύστερα από τηλεφωνική επικοινωνία με τις συμμετέχουσες καθορίστηκε το ερευνητικό αντικείμενο, η ακριβής ημερομηνία και ώρα για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων.

Σχεδόν όλες οι συνεντεύξεις υλοποιήθηκαν εξ' αποστάσεως, μέσω τηλεφώνου, λόγω διαφορετικού τύπου διαμονής, ενώ μία από αυτές πραγματοποιήθηκε στο χώρο εργασίας. Η διάρκεια σχεδόν όλων των συνεντεύξεων ήταν αρκετά σύντομη (έως 10 λεπτά), αλλά καλύφθηκαν όλα τα ερευνητικά ερωτήματα. Πραγματοποιήθηκε ηχογράφηση, αποσκοπώντας στην πλήρη και ακριβή καταγραφή της συζήτησης. Στη συνέχεια, ακολούθησε απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και έγινε η καταγραφή τους σε ηλεκτρονικό υπολογιστή. Τα δεδομένα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις, μελετήθηκαν εκτενώς και κωδικοποιήθηκαν, έτσι ώστε να συνδεθούν με τους θεματικούς άξονες του υπό διερεύνηση θέματος. Έπειτα, ακολούθησε η ανάλυση των δεδομένων ανά θεματικό άξονα, η οποία συνιστά ένα από τα πιο καίρια στάδια της έρευνας για τη διεξαγωγή των συμπερασμάτων, προσπαθώντας να κατανοηθεί το υπό διερεύνηση θέμα και ο συσχετισμός του ερευνητικού μέρους με το θεωρητικό πλαίσιο.

5.6. Το προφίλ των συμμετεχουσών της έρευνας

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν 10 γυναίκες, με διαφορετικό επαγγελματικό προφίλ και μορφωτικό επίπεδο η κάθε μία, ενώ το κοινό γνώρισμά τους είναι ότι είναι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών.

Σύμφωνα με τα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας, τηρήθηκε με απόλυτο σεβασμό στο πρόσωπό τους η ανωνυμία και η εμπιστευτικότητα των στοιχείων και για το λόγο αυτό δεν αναφέρονται τα προσωπικά τους στοιχεία κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, ενώ για την ανάλυση των θεματικών αξόνων, κατονομάζονται με το αρχικό Σ.

- Η Σ1 είναι 30 χρονών, άγαμη μητέρα με ένα παιδί, είναι απόφοιτη ΤΕΙ και ΙΕΚ, είναι άνεργη και βιώνει τη μονογονεϊκότητα από την αρχή της εγκυμοσύνης της
- Η Σ2 είναι 48 ετών, άγαμη μητέρα με ένα παιδί, είναι απόφοιτη σχολής νοσηλευτικής 3ετούς φοίτησης, 22 χρόνια εργαζόμενη νοσηλεύτρια και βιώνει τη μονογονεϊκότητα εδώ και 5 χρόνια
- Η Σ3 είναι 45 ετών, διαζευγμένη με 2 παιδιά, είναι απόφοιτη ΙΕΚ, είναι ιδιωτική υπάλληλος (εργάζεται σε εργοστάσιο) και βιώνει τη μονογονεϊκότητα εδώ και 4 χρόνια
- Η Σ4 είναι 41 ετών, διαζευγμένη με ένα παιδί, είναι απόφοιτη ΙΕΚ, είναι ιδιωτική υπάλληλος και βιώνει τη μονογονεϊκότητα εδώ και 15 χρόνια
- Η Σ5 είναι 40 ετών, διαζευγμένη με ένα παιδί, κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος, είναι ιδιωτική υπάλληλος (υπάλληλος γραφείου) και βιώνει τη μονογονεϊκότητα εδώ και 6.5 χρόνια
- Η Σ6 είναι 42.5 ετών, διαζευγμένη με ένα παιδί, πτυχιούχος ΑΕΙ και είναι ιδιωτική υπάλληλος. Βρίσκεται σε κατάσταση μονογονεϊκότητας εδώ και 5.5 χρόνια, από την αρχή της εγκυμοσύνης της, λόγω εγκατάλειψης συζύγου
- Η Σ7 είναι 44 ετών, διαζευγμένη με ένα παιδί, απόφοιτη ΙΕΚ, είναι ιδιωτική υπάλληλος και βιώνει τη μονογονεϊκότητα εδώ και 3 χρόνια
- Η Σ8 είναι 43 ετών, διαζευγμένη με ένα παιδί, κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος και εκπαιδευτικός σε δημόσιο σχολείο και βιώνει τη μονογονεϊκότητα εδώ και 11 χρόνια
- Η Σ9 είναι 41 ετών, διαζευγμένη με 2 παιδιά, απόφοιτη ΑΕΙ (πτυχιούχος φιλόλογος), είναι ιδιωτική υπάλληλος (υπεύθυνη πωλήσεων σε κατάστημα λιανικής πώλησης δερμάτινων ειδών) και βιώνει τη μονογονεϊκότητα εδώ και 5 χρόνια
- Η Σ10 είναι 42 ετών, άγαμη μητέρα με 2 παιδιά απόφοιτη ΙΕΚ, είναι ιδιωτική υπάλληλος (εργάζεται σε λογιστήριο) και βιώνει τη μονογονεϊκότητα περίπου 2 χρόνια (τα απέκτησε μέσω δότη).

5.7. Κριτήρια επιλογής των συμμετεχουσών

Η μέθοδος επιλογής του δείγματος πραγματοποιήθηκε με τυχαία και σκόπιμη δειγματοληψία. Οι συνεντευξιαζόμενες εντοπίστηκαν μέσα από προσωπικές επαφές του φιλικού μου περιβάλλοντος.

Η επιλογή του φύλου, της ηλικίας, του μορφωτικού επιπέδου και όλων των υπόλοιπων στοιχείων που αναγράφονται ήταν εντελώς τυχαία. Με αυτόν τον τρόπο, επετεύχθη η διερεύνηση της μονογονεϊκότητας που βιώνουν οι αφηγήτριες, δίχως να επικαλύπτεται από στερεοτυπικές αντιλήψεις. Παρατηρείται μία ποικιλομορφία, όσον αφορά το μορφωτικό υπόβαθρο των συμμετεχουσών, αλλά και οι λόγοι που εισήλθαν στη μονογονεϊκότητα ποικίλουν. Εντοπίζεται διαζύγιο στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, δύο άγαμες μητέρες καθώς και η επιλογή απόκτησης τέκνων μέσω δότη.

5.8. Προβλήματα που προέκυψαν κατά την ερευνητική διαδικασία

Κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, προέκυψαν κάποια ζητήματα που τη δυσκόλεψαν σε ένα μικρό βαθμό.

Το πρώτο ζήτημα, αφορά την εξεύρεση των δύο από τις δέκα συμμετέχουσες, οι οποίες προέκυψαν από τις επαφές με δύο άλλα άτομα, που συμμετείχαν στην έρευνα.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που εντοπίστηκε, ήταν η μη συμβατότητα κοινού χρόνου για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων των εμπλεκομένων, λόγω επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, δεν υπήρχε κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα επικοινωνίας, εκτός από μία συνέντευξη που παρουσιάστηκε πρόβλημα λόγω αδυναμίας σήματος.

Τέλος, ένα σημαντικό ζήτημα που προέκυψε, ήταν η απόκρυψη στοιχείων χωρίς όμως σκοπιμότητα και αυτό έγινε φανερό από τις σύντομες απαντήσεις σε ερωτήματα, η οποία ίσως να οφείλεται σε ψυχολογικούς ή συναισθηματικούς παράγοντες, όπως η θλίψη λόγω χωρισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο : ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ - ΕΥΡΗΜΑΤΑ

6.1. Ορισμός του προβλήματος και διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων

Η παρούσα έρευνα στηρίζεται στην ποιοτική ερευνητική μέθοδο, η οποία αποτυπώνει με τον πιο ενδεδειγμένο τρόπο τις στάσεις, τις συμπεριφορές και τις εμπειρίες των γυναικών που βιώνουν τη μονογονεϊκότητα.

Κατά τη διαδικασία της ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων, γίνεται προσπάθεια να αναδειχθούν 3 κεντρικοί θεματικοί άξονες (τα αίτια που τις οδήγησαν στη μονογονεϊκότητα, τα προβλήματα και οι δυσκολίες και οι τρόποι αντιμετώπισής τους), ενώ ο πρώτος θεματικός άξονας αφορά τα δημογραφικά και γενικά στοιχεία των συμμετεχουσών (ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, επαγγελματική κατάσταση και αριθμός τέκνων), μέσω των ερωτήσεων που τέθηκαν, όπως αυτές διαμορφώθηκαν στον οδηγό συνέντευξης. Παρατίθεται ο ορισμός του προβλήματος και η διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων.

Στη συγκεκριμένη έρευνα τέθηκαν τα εξής ερωτήματα:

- Πόσο καιρό βρίσκεστε στην κατάσταση της μονογονεϊκότητας και από ποια ηλικία;
- Ποιοι ήταν οι λόγοι που εισήλθατε στη μονογονεϊκότητα (διαζύγιο, χηρεία, άγαμη/ος, από επιλογή-απόκτηση τέκνου μέσω δότη);
- Ποια προβλήματα αντιμετωπίζετε ως μονογονέας;
- Ο πατέρας έχει ενεργό ρόλο στην ανατροφή του παιδιού/των παιδιών;
- Υπάρχει περιορισμός στο δικό σας ελεύθερο χρόνο;
- Λαμβάνετε στήριξη από το οικογενειακό/φιλικό σας περιβάλλον;
- Λαμβάνετε κάποια υποστήριξη από την πολιτεία;

6.2. Ανάλυση ερευνητικών δεδομένων

6.2.1. Τα αίτια της μονογονεϊκότητας

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι τρόποι εισόδου στη μονογονεϊκότητα διαφέρουν σε κάθε περίπτωση. Η Τσουμάνη (2007) επισημαίνει ότι ως μονογονεϊκότητα ορίζεται

όταν υπάρχει ένας γονέας δίχως σύζυγο, ο οποίος μπορεί να είναι είτε άγαμη μητέρα είτε άγαμος πατέρας, είτε χήρος/α, είτε διαζευγμένος/η και η Πλιόγκου (2011) αναφέρεται στη δυνατότητα απόκτησης τέκνου με την υποστήριξη της ετερόλογης τεχνητής γονιμοποίησης με σπέρμα-δότη. Αναφορικά με το λόγο που εισήλθαν στη μονογονεϊκότητα, η Σ3, Σ4, Σ5, Σ8 και Σ9 απάντησαν «*Διαζύγιο*».

Η Σ6 απάντησε «*Με εγκατέλειψε ο σύζυγος*» και σε κάποιο σημείο της συνέντευξης η ίδια αναφέρει: «*Ήμασταν χωριστά εξ αρχής. Ήμασταν σε άλλο τόπο που έμενε ο πρώην σύζυγος.*».

Η Σ7 απάντησε «*Έχω κάνει το παιδί μέσω εξωσωματικής, αλλά ήμασταν μαζί με το σύζυγό μου, απλά μετά για προσωπικούς λόγους αποφασίσαμε να μείνουμε χωριστά.*».

Τρεις από τις συμμετέχουσες είναι άγαμες μητέρες, με τη Σ1 να αναφέρει ότι ο λόγος, για τον οποίο βρέθηκε στην κατάσταση μονογονεϊκότητας ήταν «*Δεν ήθελε παιδί ο πατέρας του, από όταν έμεινα έγκυος*», η Σ2 «*Από σχέση που δεν ευδοκίμησε. Ήταν προσωπική επιλογή να έρθει στον κόσμο αυτό το παιδί. Δεν υπήρχε περίπτωση ούτε καν σα σκέψη η διακοπή κύησης*» και η Σ10, η οποία ανέφερε ότι ήταν συνειδητή επιλογή η απόκτηση των παιδιών μέσω δότη. Η ίδια απάντησε «*το επέλεξα με δότη, με τράπεζα σπέρματος*».

Σχετικά με το ερώτημα, πόσο καιρό βρίσκονται σε αυτή την κατάσταση και από ποια ηλικία, αναφέρονται οι απαντήσεις που δόθηκαν: «*Βρίσκομαι σε αυτή την κατάσταση από την αρχή της εγκυμοσύνης μου, από 29 ετών (Σ1)*», «*Από τα 43 που γέννησα μέχρι και τώρα (Σ2)*», «*4 χρόνια (Σ3)*», «*είμαι από την ηλικία των 26 έως τώρα, 41 (Σ4)*», «*εδώ και 6.5 χρόνια .Πόσο ήμουνα; Είμαι 40 χρονών. Ήμουνα 33;(Σ5)*», «*από έγκυος, ήμουνα όταν έμεινα έγκυος 37 ετών (Σ6)*». «*Εεεε, εδώ και 3 χρόνια (Σ7)*», «*Εεε, τώρα είναι 2022. Εγώ χώρισα το 2011, όταν το παιδί ήταν 2 ετών (Σ8)*», «*Εεε, λοιπόν βρίσκομαι από το 2017, επομένως είναι 5 ,κλεισμένα 5 χρόνια (Σ9)*» και «*20 μήνες, από 41 χρονών (Σ10)*» .

Μέσα από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, διαφαίνεται η ποικιλομορφία των αιτιών εισόδου στη μονογονεϊκότητα. Για τις 8 από τις 10 συμμετέχουσες, η μονογονεϊκότητα περιγράφεται ως μία κατάσταση που ήταν αναγκαία λύση (διαζύγιο, αλλά και εγκατάλειψη συζύγου κατά την εγκυμοσύνη). Παρά ταύτα, σημειώνονται δύο περιπτώσεις άγαμων μητέρων, που επέλεξαν οι ίδιες να φέρουν στον κόσμο τα

παιδιά τους από σχέσεις εκτός γάμου. Μία τρίτη περίπτωση, αποτέλεσε ξεκάθαρα συνειδητή επιλογή να φέρει στον κόσμο παιδιά, μέσω ετερόλογης τεχνητής γονιμοποίησης με σπέρμα-δότη.

6.2.2. Προβλήματα και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες

Λαμβάνοντας υπόψη τη βιβλιογραφία, διαπιστώνεται ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες αντιμετωπίζουν μία πληθώρα προβλημάτων και δυσκολιών, που αφορούν οικονομικά, εργασιακά, κοινωνικά και ψυχολογικά ζητήματα (Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας & Γυναίκας, χ.χ.).

Ο πρώτος θεματικός άξονας της έρευνας, διερευνά αυτά τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες.

Ο μονογονέας στην ουσία είναι εκείνος που επιφορτίζεται με μία σωρεία ευθυνών, που αφορούν πρακτικά, οικονομικά θέματα και ζητήματα εκπαίδευσης του παιδιού. Συμπληρωματικά, η έλλειψη δεύτερου εισοδήματος στο νοικοκυριό χαρακτηρίζει τις μονογονεϊκές οικογένειες, ως μία από τις πιο ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, που έρχονται αντιμέτωπες με την έλλειψη οικονομικών πόρων και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η οικονομική συμμετοχή από τον πρώην σύζυγο, η υποστήριξη από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον και η προνοιακή πολιτική και οι κρατικές δομές λειτουργούν κατασταλτικά στην οικονομική πίεση που δέχονται. Άλλες δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν, είναι η εύρεση εργασίας, τα μη ευέλικτα ωράρια εργασίας (Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας & Γυναίκας, χ.χ.), ενώ ένα άλλο ζήτημα που προκύπτει, είναι η ανεπάρκεια του συστήματος παιδικής φροντίδας και η πρόσβαση στα δημόσια αγαθά, τα οποία εντείνουν την ευαλωτότητα των μονογονεϊκών οικογενειών σε ένα μη αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης (Κογκίδου, 1996).

Χαρακτηριστικές είναι οι απαντήσεις των συμμετεχουσών στο συγκεκριμένο ερώτημα, επιβεβαιώνοντας τα οικονομικά προβλήματα ως ένα από τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

«Οικονομικά κυρίως. Δεν έχω άλλου είδους προβλήματα. Αλλά και αυτό όχι ιδιαίτερα. Δηλαδή, δε νομίζω, δε θα 'λεγα ότι έχω ιδιαίτερα προβλήματα (Σ5)»

«Η εύρεση εργασίας, δηλαδή οικονομικά προβλήματα. Από την άποψη ότι θεωρούν ότι μια μητέρα που μεγαλώνει μόνη το παιδί της έχοντας περισσότερες υποχρεώσεις, δεν μπορεί να είναι τυπική στη δουλειά της (Σ7)»

«Τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζω είναι ότι δεδομένου, ότι η επαγγελματική μου κατάσταση, η τρέχουσα επαγγελματική μου κατάσταση δεν ήταν αυτή όταν χώρισα. Δηλαδή, όταν χώρισα ήμουν στον ιδιωτικό τομέα, είχα μια τρομερά ασταθή και αβέβαιη δουλειά. Ε, και τον πρώτο χρόνο που χώρισα ήμουν και άνεργη. Δηλαδή αλλιώς το υπολόγιζα κι αλλιώς ήταν επαγγελματικά. Ήμουν στο ταμείο ανεργίας και διαζύγιο και ταμείο ανεργίας, ήταν κάτι πάρα πολύ δύσκολο. Αυτό είναι το ένα κομμάτι. Δηλαδή το οικονομικό. Ναι γιατί ακόμα και σταθερή δουλειά να είχα, εεε, η διατροφή εντάξει δεν αρκεί για να υποστηρίξεις την ανατροφή ενός παιδιού. Εκτός του ότι εγώ είχα τη βοήθεια της μητέρας μου, που αν δεν υπήρχε η μητέρα μου, θα χρειαζόταν να είχα τη βοήθεια μιας γυναίκας να κρατάει το παιδί, γιατί ήταν πάρα πολύ μικρό όταν χώρισα και σαφώς με τη διατροφή δεν θα μπορούσα να πληρώνω αυτή τη γυναίκα. Δηλαδή, ο οικονομικός λόγος ήταν κάτι πάρα πολύ δύσκολο αφενός, αλλά και όταν ξαναμπήκα ενεργά στον εργασιακό χώρο ξαναβρήκα κάτι, εντάξει όχι σταθερό. Σταθερό κάτι βρήκα το 2019. Μέχρι το 19 ήμουν στον αέρα κυριολεκτικά. (Σ8)».

«Λοιπόν, τα κυριότερα προβλήματα είναι σίγουρα πρώτον, το οικονομικό κομμάτι, εεε διότι είναι ένας μισθός. Η διατροφή είναι ένα μικρό ποσό. Μπορώ να πω και το ποσό. Θέλετε;

Η απάντηση του ερευνητή ήταν ότι δεν είναι απαραίτητο, καθώς ο στόχος ήταν αποκλειστικά η αποτύπωση του προβλήματος χωρίς τις οικονομικές λεπτομέρειες.

Η ίδια συμπληρωματικά δήλωσε: *«Λόγω και της ακρίβειας βασικά. Που όλα ακριβαίνουν είναι σίγουρα ένα πρόβλημα το οικονομικό».* Παρόλα αυτά, θέλησε να αναφερθεί και στο ποσό της διατροφής. *«Αν θέλετε να μιλήσουμε και με νούμερα εγώ δεν έχω πρόβλημα και να πω. Εγώ παίρνω 650 ευρώ μισθό και 200 είναι η διατροφή για τα παιδιά. Και επειδή έχω και σπίτι που νοικιάζω και οι λογαριασμοί και όλα είναι όλα μαζί είναι πολλά τα έξοδα (Σ9)».* Η εν λόγω συμμετέχουσα εξέφρασε μία στάση κατανόησης με αποδέκτη τον έτερο γονέα και ανέφερε *« Είναι εντάξει θεωρώ ότι θα μπορούσε να είναι και περισσότερο, αλλά ίσως και οι δυνατότητες του άλλου γονέα να*

δώσει και παραπάνω δεν είναι. Δεν είναι δυνατόν να δώσει και παραπάνω οπότε καλυπτόμαστε αναγκαστικά με αυτά τα χρήματα».

Η Σ1 αναφέρει «προς το παρόν το θέμα της δουλειάς κυρίως γιατί δεν έχω ποιος να μου κρατήσει το παιδί. Έχω πρόβλημα με τους βρεφονηπιακούς. Είναι πολλά τα παιδάκια και δεν το παίρνουνε... αλλά είναι κυρίως το θέμα με τη βοήθεια, με τους βρεφονηπιακούς, με τις ηλικίες, παίρνουνε από 16 μηνών και πάνω»

Η Σ2 επισημαίνει ότι «τα κυριότερα προβλήματα είναι ότι δεν υπάρχει, ειδικά για την ανύπαντρη μητέρα κάποια επιπλέον, μέριμνα, πρόνοια, βοήθεια. Δηλαδή, βοήθεια όσον αφορά ένα επίδομα για φύλαξη παιδιού. Δεν υπάρχουν δομές οι οποίες να διευκολύνουν τη μητέρα για τη φύλαξη του παιδιού. Είναι πάρα πολλά τα προβλήματα. Το κυριότερο είναι αυτό. Δεν υπάρχει πρόνοια»

«Στο θέμα της δουλειάς είχα θέματα, γιατί ήταν πολύ δύσκολο να δουλέψω σα μονογονεάς. Από το θέμα ότι δεν υπήρχε κάποιος να μου το φυλάξει και να με βοηθήσει (Σ4)»

«Δεν γνωρίζω πως ήταν τα παλιά χρόνια οι δομές, πως ήταν η αλήθεια είναι αλλά τουλάχιστον στα πρακτικά ζητήματα όπως τους αφουγκράζομαι κι εγώ για παράδειγμα δεν υπάρχει καλή στήριξη. Ας πούμε δεν δικαιούμαι επίδομα ενοικίου για να μείνω με το παιδί και να είμαι πιο ασφαλής. Να έχω μια ποιότητα ζωής. Θεωρούμαι φιλοξενούμενη (Σ6)». Ένα επιπλέον πρόβλημα που αναφέρει σχετίζεται με την απουσία στήριξης της πολιτείας, όσον αφορά την παιδική μέριμνα. Σε κάποιο σημείο της συνέντευξης η ίδια αναφέρει:

«Έχω βρει μια λύση να το αφήνω σε παιδότοπους που κάνουνε φύλαξη δηλαδή για μια δυο ώρες. Αυτό και στη μητέρα μου. Έχω βάλει ολοήμερο δηλαδή το παιδί και στο βρεφικό σταθμό και στο νηπιαγωγείο τώρα. Επειδή δεν είναι εύκολο κάποιος να το κρατήσει πηγαίνει ολοήμερο. Πηγαίνει στις 8 και φεύγει στις 4 από το προνήπιο. Γιατί δεν είναι κάποιος να το κρατάει εύκαιρος και ούτε μπορεί να αναλάβει την ευθύνη εξ ολοκλήρου. Δηλαδή, οι γονείς μου είναι λίγο μεγάλοι σε ηλικία και δεν έχουνε αντανακλαστικά καλά, δεν μπορούν να τρέξουν με το παιδί. Τέτοια ζητήματα»

«Ναι και ηθική υποστήριξη αλλά και κοινωνική υποστήριξη, για να μπορεί να κρατάει κάποιος το παιδί και αυτό είναι πολύ σημαντικό (Σ8)».

«Άμα αρρωστήσει κάποιο παιδί; Τι θα γίνει; Δηλαδή μπορώ να παίρνω άδεια όταν αρρωσταίνει κάποιο παιδί; Είναι εφικτό; Ένα άλλο πρόβλημα ας πούμε. Που ευτυχώς δε μου τυχαίνει σχεδόν ποτέ, αλλά το θέτω κι αυτό. Πάντα είναι το άγχος μου να μην αρρωστήσει κάποιο μωρό. Πρέπει να είμαστε με το σταυρό στο χέρι (Σ9)»

«Με την εργασία, με τις άδειες δηλαδή ή όταν τα παιδιά είναι άρρωστα. Δεν μας δίνουν άδεια οι εργοδότες δηλαδή. Με τα επιδόματα. Δεν υπάρχει κανένα επίδομα μονογονεϊκότητας στην Ελλάδα και κάποια προνόμια που θα έπρεπε να έχουμε. Όπως μειωμένα εισιτήρια, κάποια θέατρα ίσως με μειωμένο εισιτήριο. Διάφορα τέτοια (Σ10)»

Οι άγαμες γυναίκες, αρχηγοί των μονογονεϊκών οικογενειών γίνονται αποδέκτες των στερεοτυπικών αντιλήψεων που κυριαρχούν στην ελληνική κοινωνία (Κογκίδου, 1996), ενώ στην παρούσα έρευνα αυτό επιβεβαιώνεται και για τις διαζευγμένες γυναίκες. Συχνά δε, αποτυπώνεται και ο κοινωνικός αποκλεισμός τους, καθώς αυτή η μορφή οικογένειας δεν ταυτίζεται με τις παρωχημένες αντιλήψεις που επικρατούν (Κικίλιας, Παπαλιού & Φαγαδάκη, 2008). Παρατίθενται οι σχετικές απαντήσεις, σύμφωνα με τις οποίες αποτυπώνεται το συγκεκριμένο πρόβλημα για το πως αντιμετωπίζει η κοινωνία τη μονογονεϊκή οικογένεια.

«Εμένα προσωπικά όταν χώρισα σταμάτησαν πολλά άτομα να με κάνουν παρέα και πολλά άτομα να μου μιλάνε. Εμμμ θεωρούσανε ότι το έκανα για να μπορώ να είμαι ελεύθερη και να έχω γκόμενους και και και... Ήμουνα το μαύρο πρόβατο δηλαδή της οικογένειας. Το ότι χώρισα. Ήτανε πάρα πολύ αυστηροί απέναντι μου (Σ4)»

«Νομίζω ότι πάνε να γίνουν κάποια βήματα, αλλά δεν έχω κάνει έρευνα επί του θέματος. Εγώ δεν είμαι ευχαριστημένη με το πως αντιμετωπίζει η κοινωνία τους χωρισμένους γονείς (Σ6)»

«Στερεότυπα; Σίγουρα επειδή και η κοινωνία που ζω είναι μικρή υπάρχουν αλλά σε πολύ μικρό βαθμό πλέον, θέλω να πιστεύω. Εγώ τουλάχιστον από προσωπική εμπειρία δεν έχω ζήσει κάτι τέτοιο (Σ7)». Η ίδια προηγουμένως αναφέρει «Απ' τη δική μου πλευρά. Δε θεωρώ ότι μας αντιμετωπίζει διαφορετικά, δεν έχω δει δηλαδή ρατσισμό. Με την έννοια του ρατσισμού ή ότι είμαι δακτυλοδεικτούμενη, αλλά δε θεωρώ ότι βοηθάει και κάπου. Δηλαδή και αυτό που σας είπα πριν με την εργασία, το έχω δει όχι μια φορά να συμβαίνει. Και το ακούω δηλαδή και από φίλες μου που είναι στην ίδια κατάσταση με εμένα».

«Στερεότυπα υπάρχουν. Τα στερεότυπα δε νομίζω να πάψουν να υπάρχουν. Δυστυχώς υπάρχουν στερεότυπα και σε πολλά άλλα θέματα. Υπάρχουν ναι. Εξαρτάται. Υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι το αντιμετωπίζουν πάρα πολύ χαλαρά, ε και υπάρχουν και άλλοι που μπορεί να το αντιμετωπίσουν πιο ρατσιστικά ίσως. Εξαρτάται από το περιβάλλον. Δηλαδή το σχολείο που πηγαίνει το παιδί δεν είναι παράταιρο ότι είναι παιδί χωρισμένων γονέων. Πολλοί γονείς που τα παιδιά τους πηγαίνουν σχολείο μπορεί να έχουν ξαναπαντρευτεί, να έχουν χωρίσει, υπάρχει δηλαδή μια μεγάλη ποικιλία στις μορφές της οικογένειας, οπότε το παιδί δεν υφίσταται κάποιο ρατσισμό επειδή είναι παιδί χωρισμένων γονέων. Όχι καμία σχέση, απλά κατά καιρούς εγώ έχω ακούσει σχόλια από διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα. Αυτό. Και από μεγάλους ανθρώπους που μπορεί να πουν. Α, καλά εντάξει ασχολήσου με ένα άλλο παιδί όχι με το δικό μου.... Ναι εντάξει είναι παιδί μονογονεϊκής οικογένειας. Τι περιμένεις; Δηλαδή αυτά τα σχόλια τα έχω ακούσει. Έχω ακούσει ας πούμε να λένε η κόρη της χωρισμένης. Δηλαδή τέτοιες ταμπέλες τις έχω ακούσει. Αλλά εξαρτάται σε ποιο χώρο κινείσαι νομίζω (Σ8)».

Υπάρχουν και συμμετέχουσες που δεν έχουν γίνει αποδέκτες στερεοτυπικών αντιλήψεων και θεωρούν ότι η κοινωνία έχει ουδέτερη έως και θετική στάση απέναντι στις μονογονεϊκές οικογένειες. Χαρακτηριστικά αναφέρονται οι παρακάτω απόψεις.

«Έχουνε γίνει θετικά βήματα σε σχέση με παλαιότερα που ήταν πιο πολύ προκατειλημμένοι, γενικά ο κόσμος (Σ1)»

«Υπάρχουν και κάποια στερεότυπα βέβαια, αλλά είναι ελάχιστα και τείνουν να εξαφανιστούν... - Ναι, ναι, ναι έχουν γίνει κάποια θετικά βήματα γιατί έχουν αναδειχθεί πολλές μονογονεϊκές και δη πολλές ανύπαντρες μητέρες πλέον που θέλουν να φέρουν στο κόσμο ένα παιδί (Σ2)»

«Θεωρώ ότι δεν υπάρχει πλέον προκατάληψη και λοιπά. Ίσα ίσα ότι στηρίζονται οι οικογένειες, οικονομικά δε θεωρώ ότι στηρίζονται ιδιαίτερα. Θεωρώ ότι απλώς δεν υπάρχει προκατάληψη στο ότι κοίτα αυτή είναι χωρισμένη και τα παιδιά δεν έχουν οικογένεια και καλά. Θεωρώ ότι η αντιμετώπιση που έχω εγώ είναι θετική γενικά. Ούτε με τους εργοδότες μου είχα ποτέ πρόβλημα ότι είμαι μονογονεϊκή, ούτε από φίλους και συγγενείς (Σ9)».

«Τώρα το 2022 θεωρώ ότι αρχίζει και την αντιμετωπίζει καλά. Όχι άψογα, αλλά καλά απ' ότι έχω δει από το περιβάλλον μου δηλαδή είναι μια χαρά. Δεν υπάρχει αυτό που

υπήρχε παλιά, δηλαδή το στίγμα. Α μονογονέας χωρισμένη ή χωρίς πατέρα. Όλα αυτά δεν υπάρχουν τόσο έντονα όπως παλιά (Σ10)».

Η μονογονεϊκότητα έχει και κοινωνικό-συναισθηματικές προεκτάσεις. Τα πρακτικά ζητήματα στην καθημερινότητα που προκύπτουν, έχουν ως απόρροια μία πληθώρα αρνητικών συναισθημάτων, όπως είναι το άγχος, το στρες και η ανασφάλεια για τους μονογονείς (Γούζιου, 2017). Είναι γεγονός ότι μία μητέρα μόνη, αισθάνεται σε μόνιμη βάση κουρασμένη και θυμωμένη. Κατά συνέπεια, βάζοντας σε προτεραιότητα τη ζωή των παιδιών της, παραγκωνίζοντας τις δικές της ανάγκες μπορεί να γίνεται συναισθηματικά ευάλωτη, ευέξαπτη, να απογοητεύεται εύκολα, ακόμα και να εκδηλώνει ψυχοσωματικά συμπτώματα (Μονογονεϊκή Οικογένεια & Γυναίκα, χ.χ.).

Αυτό επιβεβαιώνεται, όπως προκύπτει και από τα ερευνητικά δεδομένα:

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η (Σ3) *«Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών»* είναι ένα ζήτημα που την απασχολεί.

Η Σ4 δηλώνει ότι *«Είναι πολύ δύσκολο το να μεγαλώσεις το παιδί μόνη σου, γιατί παίρνεις και τη θέση του μπαμπά στη συγκεκριμένη περίπτωση. Αντιμετώπισα πολλές δυσκολίες γιατί το παιδάκι μου ήταν αγοράκι και είχε κάποιες δραστηριότητες που θα ήταν καλύτερα να ήταν ο μπαμπάς στη θέση μου»*. Στο συγκεκριμένο σημείο παρατηρείται η σημαντικότητα της πατρικής φιγούρας.

Αντιπροσωπευτική μάλιστα ήταν η απάντηση της Σ6 *«Συναισθηματικής-ψυχολογικής φύσεως και δευτερεύοντα είναι τα οικονομικά αδιέξοδα. Οικονομικά, πρακτικά, αλλά κυρίως είναι τα ψυχοσωματικά»*

«Είναι το θέμα που δουλεύω πολλές ώρες εγώ και πρέπει να ξέρω τι θα κάνω με τα παιδιά. Ας πούμε θα μείνουνε μόνα τους στο σπίτι; Είναι ένα πρόβλημα και αυτό. Γιατί άμα δουλεύω εγώ και πρωί και απόγευμα και τα παιδιά είναι σχολείο το πρωί, πρέπει να απόγευμα να συνεννοηθώ αν θα 'ρθει κάποιος, που πλέον δε μπορεί κάποιος να 'ρθει ή να τους αφήσω μόνους στο σπίτι υπό επίβλεψη δικιάς μου μέσω κάμερας ή μέσω τηλεφώνου. Ένα άγχος παραπάνω δηλαδή όταν λείπω τα απογεύματα. Ένα μεγάλο άγχος. Αυτό είναι ένα άγχος ναι. Γιατί ναι δε μπορώ να λείπω από τη δουλειά για να τα προσέξω, οπότε ίσως κάποιες φορές όπως σήμερα ας πούμε το πρωί μείνανε μόνα τους

μέχρι να γυρίσω από τη δουλειά. Ναι, ναι άγχος εάν είναι όλα καλά. Συνήθως όλα καλά είναι, αλλά ποτέ δεν ξέρεις (Σ9)»

Ένα σημαντικό θέμα που τίθεται με το νέο νόμο της συνεπιμέλειας (Ν. 4800/2021), είναι ότι βάσει αυτού του νόμου, παγιώνεται η αρχή της ισότητας και των δύο γονέων, όσον αφορά τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις τους απέναντι στο παιδί, εστιάζοντας αποκλειστικά στο συμφέρον του, ασκώντας τη γονική μέριμνα από κοινού. Ακόμα, προάγεται η ενημέρωση μεταξύ των γονέων για θέματα που αφορούν το παιδί, αποσκοπώντας στη βελτίωση της σχέσης του γονέα, αλλά και του συγγενικού του κύκλου που δε διαμένει με το παιδί. Επιπλέον, αναπτύσσεται μία υγιής επικοινωνία ανάμεσα στους δύο γονείς, έτσι ώστε να αμβλυνθούν οι προσωπικές τους διαφορές (Γιάκη & Γιαννατσής, 2021). Στο συγκεκριμένο σημείο, εξετάζεται η παρουσία ή η απουσία του ενεργού ρόλου στην ανατροφή του παιδιού και παρατίθενται οι απαντήσεις των ερωτώμενων.

«Εεε, μου βάζει την ανατροφή κανονικά. Μόνο σε αυτό το κομμάτι προς το παρόν» και αναφορικά με τους λόγους που συμβαίνει αυτό δηλώνει «Εεε, έχει θέματα δικά του που προσπαθεί να λύσει από την οικογένεια του, οπότε προς το παρόν δε θέλει πολλές επαφές με το παιδί. Είναι και δική μου επιλογή, αλλά στην διατροφή είναι προς το παρόν εντάξει. Αφού γεννήθηκε το παιδί». Εξηγεί ότι «Είναι χωρισμένοι οι γονείς του και προσπαθεί να λύσει κάποια δικά του θέματα. Αυτό βέβαια έπρεπε να το είχε κάνει εδώ και χρόνια (Σ1)»

«Όχι δεν ήθελε να έχει επαφή και δεν επιδίωξα (Σ2)»

Παρατηρείται δε και περίπτωση που ο πατέρας δεν συμμετέχει στην ανατροφή του παιδιού, με τις προσωπικές διαφορές των πρώην συντρόφων να υπερισχύουν έναντι του συμφέροντος του παιδιού. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Σ4 με την ίδια να αναφέρει: *«Τα πρώτα χρόνια δεν είχε κανένα ενεργό ρόλο, το πήγαινε εκδικητικά ότι δε θα σε βοηθήσω επειδή με χώρισες»*. Όταν ρωτήθηκε για ποιο λόγο συνέβη αυτό απάντησε *«Μου το έκανε σαν αντίποινα, επειδή τον χώρισα γιατί δεν ήθελε να χωρίσουμε. Ναι δεν το καταλάβαινε τότε. Μου έλεγε εσύ το πληρώνεις, εσύ τα 'κανες»*.

Αντιθέτως, εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση της Σ3 με τον πατέρα όχι μόνο να έχει ενεργό ρόλο στη ανατροφή των παιδιών, αλλά και να είναι υποστηρικτικός. Η ίδια αναφέρει *«Και οικονομικά και η επαφή του με τα παιδιά είναι καθημερινή»*.

Μία άλλη δυσχέρεια που επισημαίνεται για τους μονογενείς, είναι η έλλειψη του προσωπικού τους ελεύθερου χρόνου, λόγω των πολλαπλών ρόλων που καλούνται να επιτελέσουν και αυτό αναδεικνύεται μέσα από την ομοφωνία των απαντήσεων των συμμετεχουσών.

«Ναι η αλήθεια είναι ότι δεν έχω πολύ ελεύθερο χρόνο. Εκτός αν μπορεί η μητέρα μου το Σαββατοκύριακο όταν δεν δουλεύει. Να μου το κρατήσει που μπορώ να κάνω κάποια πράγματα για μένα (Σ1)»

«Υπάρχει ναι μεγάλος περιορισμός. Δεν υπάρχει καν ελεύθερος χρόνος όταν είσαι μονογονέας. Είσαι όλη την ημέρα με το παιδί. Αυτή είναι η αλήθεια (Σ2)»

«Ναι λόγω της εργασίας μου και της ανατροφής των παιδιών υπάρχει περιορισμός στον ελεύθερο χρόνο. Λόγω υποχρεώσεων (Σ3)»

«Εεε, όταν ήταν πιο μικρό το παιδί δεν είχα καθόλου χρόνο για μένα, μεγαλώνοντας είχα παραπάνω χρόνο για μένα αλλά δεν είχα την οικονομική δυνατότητα να κάνω και πολλά πράγματα για μένα. Έμπαιναν μπροστά οι ανάγκες του παιδιού (Σ4)»

«Εεε σίγουρα υπάρχει (Σ5)»

«Ναι πάρα πολύ λόγω της ηλικίας του παιδιού. Θέλει συνεχή εποπτεία ιδιαίτερα όσο ήταν μέσα στη κούνια, δεν την άφηνα από τα μάτια μου ακόμα και στο μπάνιο την έπαιρνα και τη κούνια μαζί μου γιατί δεν υπήρχε κάποιος άλλος να εποπτεύει και όσο μεγαλώνει είναι πάλι στη δική μου ευθύνη. Το περισσότερο καιρό και χρόνο γιατί δεν έχω κάποιον να μου το κρατάει παρά μόνο τις ώρες που λείπω στην εργασία μου (Σ6)»

«Εντάξει υπάρχει περιορισμός γιατί το παιδί το έχω μόνη μου, δεν έχω προσωπικό ελεύθερο χρόνο. Ο ελεύθερος χρόνος μου όταν τελειώνω την εργασία είναι, αφορά μόνο το παιδί. Προσωπική, προσωπική ζωή δεν υπάρχει (Σ7)»

«Ναι υπάρχει. Προφανώς υπάρχει. Δηλαδή ο ελεύθερος μου χρόνος για να πω θα κάνω κάτι αποκλειστικά για μένα θα είναι όταν το παιδί απουσιάζει. Βέβαια το παιδί έχει μεγαλώσει και τώρα είναι 13 χρονών. Δεν είναι μωρό. Έχω άλλη άνεση. Όταν ήταν μικρότερο ο ελεύθερος μου χρόνος ήταν πολύ λιγότερος και εννοώ όταν το παιδί πήγαινε στον μπαμπά του. Τώρα που είναι μεγαλύτερο έχω άλλη ευκολία. Δηλαδή μπορώ να την αφήσω σπίτι μόνη της, να πάω κάπου για μια ώρα ανάγκης για παράδειγμα. Κατά τα άλλα αν ήταν ο μπαμπάς της στο σπίτι εάν δεν είχαμε χωρίσει, θα είχα περισσότερο ίσως

ελεύθερο χρόνο. Και προσθέτει «Ναι σαφώς και υπάρχει περιορισμός. Από τη στιγμή που υπάρχει παιδί, υπάρχει περιορισμός (Σ8)»

«Δεν έχω πολύ ελεύθερο χρόνο. Ελεύθερο χρόνο έχω μόνο κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο, εε κατάλαβες δηλαδή. Ένα Σαββατοκύριακο που έχω τα παιδιά δεν έχω, το επόμενο Σαββατοκύριακο έχω αλλά πάλι είναι περιορισμένο γιατί τυχαίνει να είναι ανοιχτά τα μαγαζιά (Σ9)»

«Δεν υπάρχει ελεύθερος χρόνος καθόλου. Μονός γονέας ελεύθερος χρόνος δεν υπάρχει νομίζω (Σ10)».

6.2.3. Τρόποι αντιμετώπισης των προβλημάτων και των δυσκολιών

Ο τρίτος θεματικός άξονας ερευνά το ρόλο του φιλικού και οικογενειακού περιβάλλοντος και της πολιτείας, ως τρόπο αντιμετώπισης των δυσχερειών που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες.

Όσον αφορά την υποστήριξη που λαμβάνουν από το οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον αναφέρουν:

«Ναι, ναι, ναι πάρα πολύ (Σ1)»

«Ναι από το οικογενειακό περιβάλλον κυρίως, οι γονείς μου, η αδερφή μου, μου προσέχουν το παιδί όταν εγώ δουλεύω. Από το φιλικό επίσης. Μεγάλη αποδοχή, το λατρεύουν το παιδί μου και αυτό οφείλεται κυρίως σε εμένα σαν μαμά, σαν άνθρωπο που δεν άφησα τα δικά μου συναισθήματα να γίνουν και συναισθήματα του παιδιού (Σ2)»

«Τα πρώτα χρόνια δεν είχα καμία υποστήριξη. Τώρα τη μόνη υποστήριξη που έχω είναι ότι επειδή μάθανε, άκουσαν, είδαν γιατί χώρισα ότι ναι έκανες σωστά που χώρισες. Μέχρι εκεί. Δεν έχω άλλη υποστήριξη» και προσθέτει «Το οικογενειακό μου περιβάλλον σταμάτησε να μου μιλάει. Η απάντησή τους ήταν εμείς είμαστε οικογένεια, έχουμε μεγαλώσει με άλλες αρχές, δεν μπορούμε να έχουμε επαφές με σένα που μας κάνεις ρεζίλι τώρα (Σ4)».

«Ναι, ναι. Εντάξει δεν υπάρχει.. δεν έχω γονείς αδέρφια και τα λοιπά, αλλά οι φίλοι μου είναι αρκετά υποστηρικτικοί. Δηλαδή άμα χρειάζεται μπορεί κάποια φίλη μου να φυλάξει το παιδί για κάποια στιγμή και όλα αυτά (Σ5)».

«Λαμβάνω υποστήριξη αλλά επί πληρωμής. Δηλαδή τους ενισχύω οικονομικά για να μου κρατάνε το παιδί. Δηλαδή πληρώνω. Θεωρούσα πάντα ψυχολογικά ότι είναι καλύτερο το παιδί να μην αλλάξει πρόσωπα, πληρώνω τους γονείς μου για να μου κρατήσουν το παιδί κάποιες ώρες. Πάραυτα έχουμε προβλήματα και πρακτικά και θέματα ανατροφής. Υπάρχει μια τοξικότητα και γι' αυτό δεν μπορώ ακόμα να κάνω πολλά. Δεν υπάρχει πόλεμος, αλλά δεν υπάρχει και συμπαράσταση. Όχι αποστασιοποιημένο» Αναφορικά με το φιλικό της περιβάλλον δήλωσε «Το φιλικό περιβάλλον αποστασιοποιημένο (Σ6)»

«Οι γονείς μου. Ναι, ναι με βοηθάνε οι γονείς μου. Ναι, ναι. Δόξα τω Θεώ ναι. Εεε, Από φίλες μου, ναι ναι. Μπορώ να πω πως ναι. Αν χρειαστεί δηλαδή. Είναι μερικές φορές που απλά θέλεις να μιλήσεις σε κάποιον. Αν αυτό αφορά την ερώτηση, ναι. Αλλά όχι κάτι άλλο.» και προσθέτει «Ναι. Οικονομικά όχι. Δεν θα το δεχόμουν κιόλας, αλλά όσον αφορά έτσι, ψυχολογική υποστήριξη στο κάποια στιγμή να μην είμαι κι εγώ καλά και να θέλω να μιλήσω με κάποιον ναι. Δόξα τω Θεό έχω 2 τέτοια άτομα που μπορώ να βασιστώ (Σ7)».

«Ναι, ναι λαμβάνω. Σε αυτό δεν έχω παράπονο. Και από την μητέρα μου και από την αδερφή μου. Και από φίλες μου πάρα πολύ ναι. Δεν έχω παράπονο (Σ8)»

«Εεεε από τους γονείς μου έχω στήριξη και την αδερφή μου ε και από τους φίλους... πολλές φίλες είναι στην ίδια κατάσταση με τη δική μου εεε που είναι χωρισμένες και αυτό δε σημαίνει ότι διαλέγω φίλες στην ίδια κατάσταση τυχαίνει και είναι πάρα πολλές και αυτές είναι. Οπότε έχω μία στήριξη και από εκεί αν χρειαστώ να συζητήσω κάτι ή να μου δώσουν μια συμβουλή (Σ9)»

«Πάρα πολύ, πάρα πολύ. Και η οικογένεια και οι φίλοι. Πάρα πολύ. Ναι, ναι, ναι. Οι άμεσοι συγγενείς, γονείς και αδέρφια εννοώ (Σ10)»

Ενώ στην περίπτωση της Σ3 που ο πατέρας έχει ενεργό ρόλο στην ανατροφή των παιδιών και δεν αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα, αναφέρει «Ναι δεν χρειάζομαι κάποια άλλη βοήθεια»

Παρατηρείται ότι στο συγκεκριμένο ερώτημα, προκύπτουν και θετικές και αρνητικές στάσεις για τον ρόλο της πολιτείας απέναντι στην κατάσταση της μονογονεϊκότητας όπως τη βιώνουν. Οι ίδιες δηλώνουν:

«Όχι καμία (Σ1)»

Η Σ2 επισημαίνει με σαφήνεια, όχι μόνο την απουσία υποστήριξης από την πολιτεία, αλλά και τις εργασιακές δυσκολίες που απορρέουν. Επεξηγηματικά δηλώνει: «Όχι, δεν υπάρχει υποστήριξη ούτε καν κάποιες ειδικές ρυθμίσεις όσον αφορά το μονογονέα, κυρίως τη μητέρα. Δεν υπάρχει καμιά υποστήριξη» και προσθέτει «Ναι φυσικά γιατί ουφ (αναστεναγμός) εάν δεν έχεις υποστήριξη από το κράτος να μπορεί να σε διευκολύνει σα μονογονέα όσον αφορά τη δουλειά με κάποια ωράρια π.χ. όπως εγώ ως νοσηλεύτρια, να έχω ένα σταθερό ωράριο πρωινά για να μπορώ να είμαι το απόγευμα με το παιδί μου να το πηγαίνω δραστηριότητες κλπ. Αυτό φυσικά και δυσκολεύει όταν έχεις βάρδιες και δουλεύεις και σε γιορτές και σε αργίες και οτιδήποτε. Δεν υπάρχει κάποια δικλείδα να πεις είμαι μονογονεϊκή οικογένεια αιτούμαι μιας βάρδιας σταθερής. Και στον ιδιωτικό τομέα ήθελα να συμπληρώσω αντιμετωπίζουν πιο πολύ μεγάλο πρόβλημα κυρίως οι μονογονεϊκές οικογένειες. Τώρα είχαν γίνει, δηλαδή την τελευταία 5ετία έγιναν κάποια βήματα με κάποιες ασθένειες για το παιδί κλπ., αλλά το ξέρουμε πολύ καλά αν αρρωστήσει ένα παιδί και δεν αρρωσταίνει μια φορά το χρόνο, εκεί είναι μεγάλο πρόβλημα (Σ2)».

«Δεν υπάρχει τόσο πολύ υποστήριξη στις μονογονεϊκές οικογένειες. Πιστεύω όχι ότι δεν υπάρχει. Εάν δεν έχεις τις δικές σου δυνάμεις να παλέψεις μη περιμένεις βοήθεια από κανένα (Σ4)»

«Όχι» δηλώνει και η Σ5, ενώ οι Σ7 και Σ10 κατηγορηματικά δηλώνουν για την υποστήριξη που λαμβάνουν από την πολιτεία: «Όχι ξεκάθαρα. Όχι . Εντάξει και τώρα ότι δίνουν ένα επίδομα παιδιού ανά δίμηνο δεν θεωρώ ότι είναι και η απαραίτητη υποστήριξη που θα μπορούσα να έχω από την πολιτεία (Σ7)».

«Όχι καμιά, καμιά, καμιά. Τίποτα απολύτως. Κανένα προνόμιο. Τίποτα» Ακόμα και το επίδομα παιδιού ας πούμε μου το μειώσανε. Παίρνω μειωμένο. Δεν παίρνω όλο το επίδομα, όπως πιστεύω ότι θα έπρεπε (Σ10)».

Η Σ6 εκφράζει την ικανοποίηση της από την παρουσία των κοινωνικών δομών. Αναλυτικά αναφέρει: «θεωρώ ότι υπάρχουν κάποιες υπηρεσίες που βοηθάνε σε ένα επίπεδο. Δηλαδή υπάρχει γραμμή υποστήριξης για ψυχολόγους, γραμμή ενδοοικογενειακής βίας. Εγώ χρησιμοποίησα κάποιες υπηρεσίες που μου δείξαν δηλαδή κάποιο δρόμο. Δεν μπορούσα να... Θυμάμαι όταν το παιδί ήταν 8 μηνών περίπου είχα το πρώτο περιστατικό μιας πολύ ήπιας βίας στο σπίτι ο πατέρας του εννοώ, γιατί ακόμα δεν

είχε εγκαταλείψει το σπίτι, την οικογενειακή εστία εννοώ. Πήρα τηλέφωνο μια γραμμή υποστήριξης. Ανταποκρίθηκαν». Παρόλα αυτά υποστηρίζει ότι η παροχή βοήθειας στην περίπτωση της περιορίστηκε ανάλογα με το βαθμό σημαντικότητας του προβλήματός της, αλλά και στη δυσκολία που αντιμετώπισε για να μπορέσει να κλείσει ραντεβού, όπως αναφέρει: «Πήρα κι εγώ αλλά μου εξηγήσαν ότι επειδή ήταν πάρα πολύ ήπιο περιστατικό, δε μπορούσαν να με δεχτούνε πάνω από 10 συνεδρίες. Μου είπαν ότι έχουν αναλάβει πιο σοβαρά περιστατικά, με παραπέμψανε όμως σε ψυχοθεραπευτήριο. Και εμένα και το παιδί μου όπου πηγαίνω μέχρι σήμερα. Μπορώ να πω του κυρίου Περαγιάννη. Οπότε ήταν μια σημαντική ας πούμε έτσι συμβολή στη θεραπευτική εξέλιξη αυτό. Αλλά δεν ήτανε πάρα πολύ εύκολο να κλείσω ραντεβού». Προσθέτει όμως ότι «Ναι για μια πρώτη υποστήριξη παύλα συμβουλευτική. Πως μπορώ να προστατέψω το παιδί μου κυρίως το παιδί από συμπεριφορές βίαιες και ανεύθυνες».

Θετική είναι και η στάση της Σ8 με την ίδια να αναφέρει «Ναι από την πολιτεία, όταν το παιδί πήγαινε στο παιδικό επειδή είμαι μονογονεϊκή οικογένεια δεν πλήρωνα τα τροφεία. Τώρα κατά τα άλλα δε μπορώ να σκεφτώ κάτι άλλο να το έχουν κλείσει σαν κριτήρια για να έχω κάποια ελάφρυνση. Κάτι άλλο, ναι δεν έχω κάτι. Δε μου έρχεται κάτι από την πολιτεία πραγματικά τώρα. Ναι δε ξέρω» και συμπληρώνει: «Και επίσης α κάτι άλλο. Όταν πήγαινα στο παιδικό σταθμό, επειδή υπήρχαν κάποιες δομές στο δήμο Αθηναίων με είχαν πάρει τηλέφωνο αν χρειάζομαι κάτι, επειδή είχαν δει μάλλον ότι είμαι μονογονεϊκή, αν χρειάζομαι κοινωνικό λειτουργό. Αυτό το θυμάμαι. Αλλά δεν χρειάζομαι έτσι για να επισκεφτεί την οικογένεια ή το παιδί. Αλλά μέχρι εκεί. Δεν θυμάμαι κάποια άλλη παροχή. Μπορεί και να υπάρχει και να τη ξεχνάω αυτή τη στιγμή».

Η Σ9 υποστηρίζει ότι ως κάποιο βαθμό ο ρόλος της πολιτείας είναι υποστηρικτικός. «Από κοινωνικής πλευράς, ούτε από οικονομικής δε θα το 'λεγα γιατί δε μπορώ να πω ότι έχω κάποιο συν από κάποιους άλλους. Αν και ομολογώ ότι σε κάποιες περιπτώσεις π.χ. όταν έγραψα τα παιδιά στο κδαπ πήρα κάποια μόρια επειδή ήμασταν μονογονεϊκή οικογένεια και έτσι πέρασα και με πήραν. Οπότε ίσως υπάρχει και μια βοήθεια επιπλέον». Επιπλέον επεξηγεί: «Ναι το είπα γιατί π.χ. δεν υπάρχει κάποιο επίδομα που λέει ότι εσείς που μεγαλώνετε μόνες σας τα παιδιά θα πάρετε το τάδε επίδομα, επειδή είστε μόνες σας ή κάτι τέτοιο. Αλλά ως πολιτεία επειδή σε κάποιες δραστηριότητες όπως τη στιγμή που είπα για το κδαπ ή σε κάτι άλλο μπορεί σαν μονογονέας να μετρήσει κάτι

ότι είσαι μόνος στο σπίτι οπότε να βοηθηθείς σε κάτι άλλο μέσω μορίων ή κάπως αλλιώς».

Η απάντηση που δίνει η Σ3 αποτελεί την εξαίρεση στη στάση των υπόλοιπων συμμετεχουσών αναφέροντας ότι «Δεν έχω χρειαστεί στήριξη από την πολιτεία. Καταρχήν έτσι κι αλλιώς εργαζομαι και τα παιδιά είναι 2 οπότε καλύπτομαι από το νόμο έτσι κι αλλιώς. Για το επίδομά τους ας πούμε, για το επίδομα των παιδιών».

Ορισμένες συμμετέχουσες στο τέλος της συνέντευξης θέλησαν να δώσουν το δικό τους μήνυμα.

«Να μη φοβούνται οι γυναίκες να κάνουν παιδιά μόνες τους και να μην καταλήγουν σε γάμους οι οποίοι είναι αναγκαστικοί λόγω εγκυμοσύνης, να τα φέρουν στον κόσμο. Έχουνε δύναμη μέσα τους θα τα καταφέρουνε και με τα δύσκολα της κοινωνίας που δεν έχουμε τη βοήθεια που θα 'πρεπε, θα τα καταφέρουνε. Να μην απορρίπτουν δηλαδή αυτή τη σκέψη να κάνουνε ένα παιδί και να το μεγαλώσουν μόνες τους (Σ2)»

«Το μόνο που θα ήθελα να προσθέσω είναι ότι είμαστε πάρα πολύ δυνατές, εγώ θα μιλήσω για τις γυναίκες τώρα και ότι καλύτερα μόνες μας, παρά με λάθος επιλογή δίπλα μας. Αυτό. Και ας μη μας μιλάει κανένας. Άμα έχουμε υγεία τα καταφέρνουμε όλα (Σ4)».

«Θεωρώ ότι πρέπει να γίνουνε πολλές αλλαγές σε κάθε επίπεδο. Και για τα παιδιά να υπάρχει περισσότερη υποστήριξη σε κάθε επίπεδο. Εγώ δόξα τω Θεώ είχα μια καλή παιδεία και είμαι ανήσυχο πνεύμα για να προσπαθήσω μόνη μου να βρω διεξόδους και λύσεις μέσα σε ένα τόσο δύσκολο, σε μια τόσο δύσκολη κατάσταση και αρχίζει ... Εξαρχής ήταν δύσκολη κατάσταση. Δεν υπήρχε ηρεμία και για το παιδί και για μένα από την αρχή του γάμου μου. Οπότε θεωρώ ότι θα πρέπει να υπάρχουν κάποιες δομές και θεωρώ ότι θα πρέπει να υπάρχουν και κάποιες περαιτέρω. Η κοινωνία δηλαδή να αλλάζει τον τρόπο που σκέφτεται για τις καταστάσεις αυτές και περισσότερη ενημέρωση σε κάθε τομέα και να 'ναι πιο κοντά στη μητέρα κυρίως όταν πρόκειται...στα πρώτα 2 μέχρι 5 έτη που είναι το παιδί της. Ειλικρινά δεν υπάρχουν πολλές επιλογές λόγω της οικονομικής δυσχέρειας που συμβαίνει στον τόπο μας στον καιρό μας και οπότε επίσης έχουν αυξηθεί τα πάθη των ανθρώπων. Δηλαδή είναι πιο έκδηλη η βία και τα ψυχολογικά που εκδηλώνονται σε αυτή την εποχή. Και γι' αυτό θα έπρεπε να υπάρχουν για παράδειγμα. Ακόμα και στα σχολεία και στα Πανεπιστήμια ειδικοί σύμβουλοι για όλα τα ζητήματα που μπορεί να

αφορούνε πριν τη δημιουργία μιας οικογένειας και πριν την εγκυμοσύνη. Και μετά και κατά την εγκυμοσύνη. Αυτό θεωρώ. Και ελπίζω να συμβεί (Σ6)».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η άσκηση της κοινωνικής πολιτικής, μέσα από μία οργανωμένη παρέμβαση ενός συνόλου φορέων (δημοσίων και ιδιωτικών), σε τοπικό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο επιδιώκει την αποτροπή κινδύνων, την άμβλυνση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων.

Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν δύο φαινόμενα, τα οποία εξ' ορισμού δεν θα πρέπει να αλληλοσυσχετίζονται.

Η φτώχεια αποτελεί ένα σοβαρό κίνδυνο και δε σχετίζεται πάντα με το εισόδημα. Χαρακτηρίζεται από την απουσία των οικονομικών πόρων ενός νοικοκυριού ή την ανεπάρκειά τους ή ακόμα και από τη δυσκολία πρόσβασης στα δημόσια συστήματα, όπως είναι η υγεία και η εκπαίδευση ή από τη στέρηση πολιτικών, αστικών και οικονομικών ελευθεριών. Αξίζει να αναφερθεί ότι ως έννοια, αποδίδεται διαφορετικά από κάθε χώρα-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία θέτει τους δικούς της δείκτες και κριτήρια. Ενώ, ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να οριστεί ως μία κατάσταση, σύμφωνα με την οποία, το άτομο αποξενώνεται παροδικά ή σε μόνιμη βάση από το οικογενειακό και φιλικό του περίγυρο, το εργασιακό περιβάλλον και από τον κρατικό μηχανισμό ή τις κρατικές δομές. Κατά συνέπεια, υποβαθμίζει την ποιότητα ζωής των ατόμων, αποκλείοντάς τους από την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, την εκπαίδευση και την απασχόληση. Συμπερασματικά, η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι η φτώχεια έχει οικονομική διάσταση, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική διάσταση.

Καίριας σημασίας είναι η εκπλήρωση των αναγκών των πολιτών καθολικά, ανεξαρτήτως φύλου για να αποκτήσουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, το οποίο θα χαρακτηρίζεται από ασφάλεια, υγεία και ποιότητα για την επίτευξη της ευημερίας, της πρόνοιας και κατ' επέκταση την προαγωγή της ανάπτυξης της χώρας.

Η παρουσία του κοινωνικού κράτους είναι επιβεβλημένη. Είναι απαραίτητη η εφαρμογή μιας αποτελεσματικής στρατηγικής μέσω ειδικών προγραμμάτων

κοινωνικής προστασίας με τη συμβολή όλων των φορέων (δημόσιου, ιδιωτικού, αλλά και των επιχειρήσεων) σε εθνικό και διεθνές επίπεδο που θα αφορά μία πολιτική, εισοδηματική και εκπαιδευτική παρέμβαση και δη στο σύστημα υγείας.

Το κράτος πρόνοιας αποτελεί ένα μηχανισμό, ο οποίος στοχεύει στην ικανοποίηση των ατομικών αναγκών και κατά συνέπεια στην ευημερία των περισσότερων κοινωνικών ομάδων, μέσω της αναδιανομής του εισοδήματος, της αποταμίευσης (συντάξεις) της επένδυσης στο κοινωνικό και ανθρώπινο κεφάλαιο όπως η εκπαίδευση, η κατάρτιση, η μέριμνα των παιδιών. Παρέχει προστασία σε άτομα ή και κοινωνικές ομάδες, τα οποία δε διαθέτουν εισόδημα ή δεν έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες και αγαθά (συγκεκριμένα ασφάλιση) ή δε διαβιούν αξιοπρεπώς σύμφωνα με τα πρότυπα που ορίζει η κοινωνία.

Πρόκειται για τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού, οι οποίες βιώνουν είτε οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες, είτε παθολογικά και ψυχικά προβλήματα καθιστώντας τους δυσλειτουργικούς εντός του κοινωνικού πλαισίου σε τέτοιο βαθμό, ώστε να επηρεάζεται δυσμενώς η οικονομία σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο. Επιπλέον, οι ευπαθείς ομάδες πληθυσμού αδυνατούν να αξιοποιήσουν ευκαιρίες και να φέρουν εις πέρας δυσκολίες χωρίς υποστήριξη. Έχει διατυπωθεί εννοιολογικά ότι αποτελούν ομάδες που μπορεί να αντιμετωπίσουν ένα ανασφάλιστο κίνδυνο, οδηγώντας τους σε ένα ανεπαρκές επίπεδο διαβίωσης.

Επομένως, η μέριμνα για τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού έχει διττό ρόλο, καθώς η κοινωνική ευημερία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ατομική.

Παρά ταύτα, έχει διατυπωθεί η άποψη από ορισμένους κοινωνιολόγους, ότι το κράτος πρόνοιας αποτελεί ένα δημιούργημα και έρχεται να επικαλύψει τις παθογένειες που γεννά το καπιταλιστικό σύστημα, όπως είναι η κοινωνική ανισότητα, το οικονομικό συμφέρον των ολίγων, ενώ δεν έχει ως επίκεντρο τον άνθρωπο.

Λαμβάνοντας υπόψη την κατηγοριοποίηση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης 15, η χώρα μας, ακολουθεί το νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο κοινωνικού κράτους, όπως η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία. Χαρακτηρίζεται από αναπτυξιακές δυσκολίες, ελλειμματικές παροχές και κοινωνική προστασία. Την υποστήριξη των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, την υποκαθιστά το οικογενειακό περιβάλλον, όπως προκύπτει και από τις συνεντεύξεις στο ερευνητικό

μέρος της διπλωματικής εργασίας. Έκδηλη είναι και η σαθρότητα του κοινωνικού συστήματος ασφάλισης και της επιδοματικής πολιτικής, που προέκυψαν από παθογένειες ετών, βασιζόμενες σε πελατειακές σχέσεις.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έκανε συντονισμένες ενέργειες για την επίτευξη της οικονομικής και κοινωνικής ένταξης των ασθενέστερων, την άμβλυνση του κοινωνικού αποκλεισμού και τη βελτίωση της εκπαίδευσης, της εργασίας, της στέγασης, των κοινωνικών υπηρεσιών και της υγείας. Ενώ, και σε εθνικό επίπεδο έχει καταβληθεί προσπάθεια μέσα από την Εθνική Στρατηγική, επιδιώκοντας την πρόσβαση των ευάλωτων ομάδων σε πόρους, αγαθά και υπηρεσίες, την ένταξη στην αγορά εργασίας, τη βελτίωση της απασχολησιμότητας και την πρόσβαση στην απασχόληση, ενίσχυσης του συστήματος διακυβέρνησης, των θεσμών και των μηχανισμών για την κοινωνική ένταξη, με απώτερο στόχο την αποδοτικότητα της Στρατηγικής που θα φέρει τους επιθυμητούς στόχους. Παρόλα αυτά, η αποτελεσματικότητά της είναι αμφίβολη.

Η οικογένεια αποτελεί ένα σημαντικό πυρήνα της κοινωνίας, διαμορφώνει τις στάσεις και τις συμπεριφορές ενός ατόμου, αποτελεί το πρώτο στάδιο κοινωνικοποίησής του, ενώ, επιδρά στο άτομο σε ένα πολύ σημαντικό βαθμό καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Συμπερασματικά, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας θεσμός που προάγει τον πολιτισμό από γενιά σε γενιά και αναπαράγει την ανθρώπινη υπόσταση.

Οι συναισθηματικοί δεσμοί και τα συναισθήματα που απορρέουν μέσα από αυτήν και ο διαμοιρασμός και η ανάθεση των ρόλων διαμορφώνουν την προσωπικότητα του ατόμου, έχει συγκεκριμένες λειτουργίες και η δομή της προκύπτει από τον αριθμό των μελών της και τους ρόλους που διαδραματίζουν μέσα σε αυτήν. Ενώ, αποσκοπεί στην ικανοποίηση των φυσικών και ψυχολογικών αναγκών των μελών της. Αξίζει να αναφερθεί ότι ερμηνευτικά ο θεσμός της οικογένειας ποικίλλει για κάθε κοινωνία ανάλογα με τα χαρακτηριστικά και τις πεποιθήσεις της.

Η δομή της ελληνικής οικογένειας στο παρελθόν παρουσίαζε σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τη σύγχρονη εποχή. Εξέχουσα θέση κατείχε ο πατέρας, καθώς αποτελούσε τον κυρίαρχο ρόλο μέσα σε αυτήν. Παρόλα αυτά, ως φιγούρα ήταν αποστασιοποιημένος στην ανατροφή των παιδιών του, σε αντίθεση με τη μητέρα που είχε την αποκλειστική ευθύνη. Η παραδοσιακή μορφή, η οποία είχε ως επίκεντρο την

ομάδα, μετασχηματίστηκε σε μία μορφή με έντονη σημασία των συναισθηματικών και επικοινωνιακών προεκτάσεων και είχε ατομοκεντρικό χαρακτήρα.

Ο μειωμένος αριθμός των γάμων, αλλά και η αύξηση των διαζυγίων, η υπογεννητικότητα, το φαινόμενο της μονογονεϊκότητας και η παρουσία των ανύπαντρων γονέων, είναι μία πραγματικότητα και αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης. Παρόλα αυτά, η Ελλάδα σημείωνε χαμηλότερο ποσοστό, παρουσιάζοντάς την, ως μια χώρα μη απελευθερωμένη, σε σχέση με τις υπόλοιπες.

Η οικογένεια ως ένας πολυσύνθετος κοινωνικός θεσμός έχει την τάση να μετασχηματίζεται όσον αφορά τα κοινωνικά της στοιχεία, το σχήμα, την οργάνωσή της, τη δομή και τη λειτουργία της, καθώς η κοινωνία μεταβάλλεται με το πέρασμα του χρόνου. Οι αλλαγές αυτές διαμορφώνονται βάσει των νέων αναγκών και των συνθηκών που απαιτεί ο νέος τρόπος ζωής. Έχει παρατηρηθεί άνοδος των διαζυγίων, κατάρριψη των στερεοτυπικών αντιλήψεων, όσον αφορά τη σεξουαλικότητα, τη συμβίωση των ζευγαριών πριν το γάμο, τη διαφοροποίηση του ρόλου της σύγχρονης γυναίκας με την είσοδό της στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας και την αύξηση της οικονομικής ανεξαρτησίας της. Ενώ, η οικονομική εξάρτηση των νέων από τους γονείς τους εξαιτίας οικονομικών παραγόντων, συντελούν στην αναβολή των γάμων τους. Άλλοι παράγοντες θεωρούνται τα μεγάλα έξοδα ανατροφής των παιδιών. Επίσης, οι σύγχρονες ιατρικές μέθοδοι και τα μέσα, όπως είναι η αντισύλληψη συντελούν στην αποτροπή των γεννήσεων, αλλά και η επιλογή απόκτησης τέκνων (τεχνητή γονιμοποίηση), η αύξηση των γεννήσεων εκτός γάμου, όπως και η συμβολή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης για νέα κοινωνικά πρότυπα συμβίωσης και τους θεσμούς, αποτελούν παράγοντες για τη δημιουργία νέων και διαφορετικών οικογενειακών σχημάτων.

Ένα νέο οικογενειακό σχήμα που έχει προκύψει είναι οι μονογονεϊκές οικογένειες. Επίσης, εμφανίζονται οι ανασυγκροτημένες οικογένειες, δηλαδή οι οικογένειες που οι γονείς τους ξαναπαντρεύονται, οι θετές, δηλαδή οι οικογένειες που οι γονείς υιοθετούν παιδιά, οι οικογένειες που αποκτούν παιδιά μέσω της βιοτεχνολογίας (τεχνητή γονιμοποίηση, τράπεζα σπέρματος, παρένθετη μητέρα) και οι ομοφυλοφιλικές οικογένειες (οικογένειες με τον έναν ή και τους δύο ομοφυλόφιλους γονείς). Μια άλλη μορφή οικογένειας που εντοπίζεται, είναι η πολυπολιτισμική οικογένεια, στην οποία

περιλαμβάνονται γονείς ή παιδιά από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, τα οποία είναι βιολογικά ή υιοθετημένα.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες, αποτελούνται από έναν γονέα διαζευγμένο, άγαμο ή χήρο. Η πιο συχνή μορφή μονογονεϊκής οικογένειας που συναντάται στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αυτή που έχει ως αρχηγό τη μητέρα. Η χώρα μας σημειώνει από τα πιο χαμηλά ποσοστά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με μόλις 9%.

Η μονογονεϊκότητα συνήθως προκύπτει ως αναγκαστική λύση, όπως είναι η λήξη του έγγαμου βίου, ο θάνατος του ενός γονέα και η εγκατάλειψη της μητέρας από τον πατέρα του παιδιού. Υπάρχουν μάλιστα περιπτώσεις που γυναίκες επιλέγουν να καταφύγουν στην απόκτηση παιδιού, από επιλογή με τη βοήθεια της ετερόλογης τεχνητής γονιμοποίησης με σπέρμα-δότη.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μία ευπαθή ομάδα πληθυσμού και αντιμετωπίζουν πολύ σοβαρές δυσχέρειες, όπως είναι τα οικονομικά και εργασιακά προβλήματα κυρίως. Επιπλέον, η έλλειψη πρόσβασης σε δημόσια αγαθά και υπηρεσίες, όπως είναι η δυσπραγία του συστήματος παιδικής φροντίδας, η ανεπάρκεια της κοινωνικής ασφάλισης, της κοινωνικής υποστήριξης ή διατροφής καθιστούν τις μονογονεϊκές οικογένειες πιο επιρρεπείς σε ένα αναξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και κατά συνέπεια τις οδηγούν στη φτώχεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό. Επιπλέον, μία άλλη μορφή οικονομικής δυσκολίας που αποτυπώνεται, είναι το περιορισμένο τους εισόδημα, καθώς πολλές φορές δε λαμβάνουν οικονομική υποστήριξη από τον πατέρα του παιδιού.

Οι μόνες μητέρες, πολλές φορές, γίνονται έρμαιο των στερεοτυπικών αντιλήψεων καθώς, η επιλογή τους ή αναγκαστική λύση που τους οδήγησε σε αυτή την επιλογή, να γίνουν μητέρες εκτός γάμου, δεν συνάδει με τις παρωχημένες αντιλήψεις και τα πρότυπα που επικρατούν στις συντηρητικές κοινωνίες. Σε εθνικό επίπεδο έχουν καταβληθεί σημαντικές προσπάθειες να κατοχυρωθούν ηθικά, αλλά και νομικά οι άγαμες μητέρες, όπως και τα τέκνα αυτών. Βάσει του Νόμου 1329/83 για την αναπροσαρμογή του Οικογενειακού Δικαίου, η άγαμη μητέρα εξομοιώνεται πλήρως νομικά με την έγγαμη μητέρα. Με τον ίδιο Νόμο καταρρίπτονται οι διακρίσεις εις βάρος των παιδιών που γεννιούνται εκτός γάμου και πλέον δεν υφίστανται οι χαρακτηρισμοί «γνήσια» και «εξώγαμα» τέκνα και αντικαθίστανται από πιο ήπιους

χαρακτηρισμούς, όπως «τέκνα γεννημένα εντός γάμου» και «τέκνα γεννημένα εκτός γάμου».

Μια άλλη μορφή προβλημάτων με τα οποία έρχονται αντιμέτωπες και έχουν αρνητικό αντίκτυπο όχι μόνο στους μονογονείς, αλλά και στα ίδια τα παιδιά είναι τα προβλήματα ψυχολογικής φύσεως. Οι μονογονείς καλούνται να εκπληρώσουν πολλά ζητήματα της καθημερινότητας που αφορούν την ανατροφή των παιδιών, με αποτέλεσμα να κατακλύζονται από μία πληθώρα αρνητικών συναισθημάτων, όπως είναι το άγχος, η ανασφάλεια, ο θυμός κ.α.. Κατά συνέπεια, ακούσια μεταφέρονται και στα ίδια τα παιδιά, επιδρώντας αρνητικά στην ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη. Πολλές φορές δε, παρατηρείται η δημιουργία μιας ιδιάζουσας σχέσης ανάμεσα στο γονέα και το ίδιο το παιδί, μία σχέση εξάρτησης και υπερπροστασίας, η οποία επιδρά αρνητικά και στην ενηλικιότητά τους.

Η φυσική παρουσία του πατέρα μέσα στην οικογένεια, παρέχει ασφάλεια και προστασία σε όλη την οικογένεια. Το πιο σημαντικό όμως, ανεξάρτητα από το συναισθηματικό δέσιμο πατέρα-μητέρας ή τα κοινωνικά πρότυπα, είναι ότι παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού και ιδιαίτερα στη ψυχοσυναισθηματική του εξέλιξη, ως ενήλικα. Η απουσία του και ο ανενεργός ρόλος του μέσα σε αυτή, ενέχει οδυνηρές συνέπειες για τα παιδιά, όπως είναι η λάθος επιλογή συντρόφου για τα κορίτσια, η σχέση εξάρτησης με τη μητέρα και η απόκτηση μιας ελλειμματικής ανδρικής ταυτότητας για τα αγόρια.

Ο Νόμος 4800/2021, επικεντρώνεται σε μία σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων με μοναδικό γνώμονα το συμφέρον του παιδιού. Ανάμεσα σε αυτές, υψίστης σημασίας θεωρείται η συνεπιμέλεια, δηλαδή η από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας των γονέων που διαμένουν χωριστά, η οποία αντίκειται στη γονεϊκή αποξένωση του ετέρου γονέα και των λοιπών συγγενών του.

Παρόλο που στην Ελλάδα έχουν θεσπιστεί κάποια μέτρα στήριξης και προστασίας των μονογονεϊκών οικογενειών, όπως είναι η επιδοματική πολιτική, οι άδειες, οι συνταξιοδοτικές διατάξεις και κάποια άλλα μέτρα που αφορούν την παιδική φροντίδα, τον κοινωνικό τουρισμό και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, εντούτοις, προκύπτει η ανεπάρκεια και η αναποτελεσματικότητα των κοινωνικών δομών. Το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο χαρακτηρίζεται ως ελλειμματικό, εξαιτίας του περιορισμού του

στην επιδοματική πολιτική και στις συνταξιοδοτικές διατάξεις, οι οποίες μπορεί να τροποποιηθούν ή να σταματήσει η καταβολή τους αιφνιδίως. Συνεπώς, δεν υπάρχει ένα δίκτυο παροχής και κοινωνικής ασφάλειας.

Λαμβάνοντας υπόψη τις συνεντεύξεις για την έρευνα, σύμφωνα με την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων που πραγματοποιήθηκε, ορισμένα συμπεράσματα τα οποία συνδέονται με τα συμπεράσματα του θεωρητικού πλαισίου, αλλά και λειτουργούν συμπληρωματικά κυρίως ως προς το δεύτερο ερευνητικό άξονα, τα αίτια της μονογονεϊκότητας.

Αρχικά, πρέπει να αναφερθεί ότι η χρήση της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες, επιδιώκει την ενδελεχή διερεύνηση των αναπαραστάσεων, των στάσεων, των αντιλήψεων, των κινήτρων αλλά και των δεδομένων που συγκροτούν τη συμπεριφορά των ερευνητικών υποκειμένων με έναν ολιστικό τρόπο. Μέσα από τις αφηγήσεις τους, με τη χρήση του εργαλείου της συνέντευξης, αποτυπώνουν τις εμπειρίες τους και δίνουν τις δικές τους ερμηνείες για το κοινωνικό φαινόμενο και δη για την κατάσταση της μονογονεϊκότητας, όπως τη βιώνουν. Όσον αφορά τις αδυναμίες που προκύπτουν στην έρευνα, σε ορισμένες από τις συνεντεύξεις εντοπίστηκε το ζήτημα της όχι σκόπιμης απόκρυψης στοιχείων, αλλά της δυσκολίας παρουσίασής τους, η οποία ίσως να οφείλεται σε ψυχολογικές ή συναισθηματικές αιτίες παράγοντες, όπως η θλίψη λόγω χωρισμού.

Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων και η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων υλοποιήθηκε σύμφωνα με τον κώδικα ηθικής και δεοντολογίας, ενώ έγινε σημαντική προσπάθεια από τον ερευνητή να διερευνήσει το φαινόμενο της μονογονεϊκότητας εις βάθος και το πώς το βιώνουν τα ερευνητικά υποκείμενα, να δημιουργηθεί ένας επικοινωνιακός διάλογος και μία αλληλεπιδραστική σχέση μεταξύ τους, για να αναδυθούν τα προβλήματα που προκύπτουν από την μονογονεϊκότητα, τα αίτια και οι τρόποι αντιμετώπισης.

Ο πρώτος θεματικός άξονας, αναφέρεται στα αίτια της εισόδου στην μονογονεϊκότητα. Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, προκύπτει ότι για τις 7 από τις 10 συμμετέχουσες στην έρευνα, η μονογονεϊκότητα προέκυψε από διαζύγιο, ενώ οι 3 από αυτές είναι άγαμες μητέρες. Για τη μία μάλιστα, η δημιουργία οικογένειας αποτέλεσε συνειδητή επιλογή, αφού αποφάσισε να γίνει μητέρα με δότη. Κι εδώ διαφαίνεται ότι η μεγάλη

αύξηση των διαζυγίων στις μέρες μας, καθώς και η απενοχοποίηση της σύγχρονης γυναίκας να υποστηρίξει μία τέτοια επιλογή, οδηγούν ακούσια ή εκούσια στη μεταβολή των σύγχρονων οικογενειακών σχημάτων. Λαμβάνοντας υπόψη το μήνυμά-άποψη που διατύπωσε η Σ2 στο τέλος της συνέντευξης, που προτρέπει όλες τις γυναίκες να μην παραμένουν εγκλωβισμένες σε προβληματικούς γάμους, λόγω εγκυμοσύνης και να επιλέγουν μόνες τους να γίνουν μητέρες, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η ποιότητα των σχέσεων στη σημερινή εποχή είναι εμφανώς υποβαθμισμένη και πολλές γυναίκες δε βρίσκουν τον κατάλληλο σύντροφο για τη δημιουργία οικογένειας, καταφεύγοντας στην απόκτηση τέκνου χωρίς την παρουσία πατέρα.

Αποτελεί πλέον γεγονός και από τα ερευνητικά δεδομένα (όλες σχεδόν οι συμμετέχουσες είναι εργαζόμενες), ότι ο ρόλος της σύγχρονης γυναίκας έχει μεταβληθεί λόγω της οικονομικής ανεξαρτησίας της και της εισόδου στον επαγγελματικό βίο, καθώς η σύγχρονη γυναίκα είναι χειραφετημένη και μπορεί η ίδια να κάνει τις επιλογές της.

Ο δεύτερος θεματικός άξονας, περιγράφει μέσα από τα λεγόμενα των ερευνητικών υποκειμένων τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Οι περισσότερες συμφωνούν ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα που βιώνουν είναι το οικονομικό. Οι μονογονεϊκές οικογένειες καλούνται να ικανοποιήσουν τις ανάγκες της οικογένειας με ένα μόνο εισόδημα, αφού συχνά ο πατέρας δεν καταβάλλει διατροφή είτε από επιλογή είτε λόγω δικών του οικονομικών δυσχερειών.

Όπως προκύπτει, η ανεπάρκεια των μηχανισμών για παροχή φύλαξης των παιδιών, καθιστά ακόμα πιο δύσκολη την εύρεση εργασίας για τις μητέρες και εδώ αποτυπώνονται για άλλη μια φορά οι αδυναμίες και οι παθογένειες του κράτους για την κοινωνική πρόνοια. Επιπλέον, αναδύονται περιπτώσεις όπου ενυπάρχει η έλλειψη ενσυναίσθησης των εργοδοτικών φορέων απέναντι στις μονογονεϊκές οικογένειες με την ανελαστικότητα που επιδεικνύουν στην παροχή αδειών. Αξίζει να σημειωθεί ότι τίθεται και το ζήτημα της ελλειμματικής επιδοματικής πολιτικής και των άλλων διευκολύνσεων, όπως είναι η παροχή μειωμένων εισιτηρίων για τη μεταφορά τους ή των εισιτηρίων για ψυχαγωγία (θέατρο κλπ.) γι' αυτήν την ευπαθή κοινωνική ομάδα, καθιστώντας ανέφικτη ή δυσκολεύοντας την πρόσβασή τους σε μετακινήσεις ή σε δραστηριότητες που προάγουν την κοινωνικοποίησή τους.

Αναφορικά με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία, μέσα από τα προσωπικά βιώματα των ερευνητικών υποκειμένων, συμπερασματικά καταλήγουμε ότι σε ένα μεγάλο βαθμό η ελληνική κοινωνία έχει εξοικειωθεί και έχει αποδεχτεί την παρουσία αυτής της νέας μορφής οικογένειας, λόγω της συχνότητας του φαινομένου. Παρατηρούνται και περιπτώσεις που έχουν βιώσει ανάλογες συμπεριφορές, οι οποίες θα μπορούσαν να αποδοθούν στις παρωχημένες πεποιθήσεις που απορρέουν από την κλειστή κοινωνία, στην οποία ζουν.

Όπως προκύπτει από τα ερευνητικά δεδομένα, οι μονογονείς βάζονται συναισθηματικά, σε τέτοιο βαθμό που ορισμένες φορές η αρνητική ψυχολογική τους κατάσταση υπερβαίνει το οικονομικό κόστος, δημιουργώντας υπέρμετρο άγχος και ανασφάλεια. Επισημάνθηκαν δυσκολίες, όπως η ανατροφή των παιδιών από μία γυναίκα μόνη και η επιφόρτιση της διαπαιδαγώγησής τους ή ο εξαναγκασμός να αφήνει μόνα τους τα παιδιά της χωρίς επιτήρηση για εργασιακούς λόγους, με κίνδυνο την σωματική τους ακεραιότητα.

Αναφορικά με την ενεργή παρουσία του πατέρα ή όχι στην ανατροφή των παιδιών, στις περισσότερες περιπτώσεις, η συμβολή του είναι τυπική και λειτουργεί σύμφωνα με ό,τι ορίζει ο νόμος. Σημειώνονται και περιπτώσεις που ο πατέρας είναι αποστασιοποιημένος είτε ως παρουσία είτε οικονομικά. Ενώ σε μία περίπτωση ο πατέρας θέτει σε πρώτο πλάνο τις προσωπικές διαφορές με την πρώην σύζυγο εις βάρος του παιδιού. Αντιθέτως, σημειώνεται άλλη περίπτωση που ο πατέρας έχει πολύ υποστηρικτικό ρόλο στην ανατροφή των παιδιών του. Προβληματισμό προκαλεί το γεγονός ότι σημειώνονται αποκλίνουσες συμπεριφορές (όπως βία) ή επαναλαμβανόμενη εγκατάλειψη σε προηγούμενο γάμο, όπως προκύπτει από την έρευνα.

Η ενασχόληση των μονογονέων με την ανατροφή των παιδιών τους και την εργασία τους, περιορίζει σημαντικά τον ελεύθερο χρόνο τους, επηρεάζοντας την προσωπική ζωή τους σε τέτοιο βαθμό έτσι ώστε να δυσκολεύονται να κοινωνικοποιηθούν.

Ο τρίτος θεματικός άξονας, αναφέρεται στον τρόπο αντιμετώπισης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες και στην υποστήριξη που λαμβάνουν από το περιβάλλον τους και από την πολιτεία.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον λειτουργεί υποστηρικτικά, καθώς παρέχει τόσο ηθική και ψυχολογική υποστήριξη, όσο και έμπρακτη συμβολή στη φύλαξη των παιδιών. Παρατηρούνται όμως και περιπτώσεις που το περιβάλλον επιλέγει να είναι αποστασιοποιημένο, ενώ η παροχή βοήθειας γίνεται με οικονομικό αντάλλαγμα.

Έντονη δυσαρέσκεια εκφράζεται και για τον ρόλο της πολιτείας. Εκφράζεται η μη ικανοποίηση και η εν μέρει απογοήτευση των ερευνητικών υποκειμένων, όσον αφορά την επιδοματική πολιτική και τις εργασιακές ρυθμίσεις, σχετικά με τα ωράρια εργασίας. Εκτός από την απαλλαγή τροφείων στον παιδικό σταθμό, όπως αναφέρεται σε μία περίπτωση, δεν υπάρχει κάποια άλλη οικονομική βοήθεια. Αντιθέτως, δηλώνουν ότι από κοινωνικής πλευράς έχουν λάβει υποστήριξη ως ένα βαθμό, όπως η γραμμή υποστήριξης για παροχή ψυχολογικής βοήθειας, η εγγραφή των παιδιών σε κδαπ, και η παρουσία κοινωνικού λειτουργού. Η παροχή ψυχολογικής βοήθειας από τις κοινωνικές υπηρεσίες, εξαρτάται από το βαθμό σημαντικότητας του περιστατικού.

Σε γενικές γραμμές, προκύπτει ότι τον κοινωνικό χαρακτήρα του κράτους, την πρόνοια και τη μέριμνα την υποκαθιστά το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον των μονογονεϊκών οικογενειών. Αν και είναι οξύμωρο η οικογένεια να υποκαθιστά το ρόλο του κράτους, εντούτοις, αποτελεί δείγμα ικανοποίησης ότι οι δεσμοί στην σύγχρονη ελληνική οικογένεια παραμένουν ισχυροί, ανεξάρτητα από τις μεταβολές που έχει δεχτεί.

Ριζικές αλλαγές απαιτούνται να γίνουν σε θεσμικό επίπεδο και βήματα προς πάσα κατεύθυνση. Όπως χαρακτηριστικά δηλώνει η Σ6, συμπερασματικά κρίνεται επιβεβλημένη η δημιουργία περισσότερων δομών που θα υποστηρίξουν τις μονογονεϊκές οικογένειες. Κρίνεται απαραίτητη και η παροχή συμβουλευτικής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση όσον αφορά τον θεσμό του γάμου, αλλά και την απόκτηση τέκνου. Το πιο σημαντικό όμως είναι η ενσυναίσθηση και η αλλαγή του τρόπου σκέψης περί μονογονεϊκότητας και η συνειδητοποίηση ότι αυτή η νέα μορφή οικογένειας έχει παγιωθεί στη σύγχρονη κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσσες

- Απίστουλας, Δ. & Νίκου Δ. (2021). Η έννοια της ευαλωτότητας και η τυποποίηση των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας. *Κοινωνική Πολιτική*, 15, 68-91. Ανακτήθηκε στις 09/10/2022, από <https://org/10.12681/sp.29092>
- ΑΣΕΠ (2022). *Πώς αποδεικνύονται τα προσόντα και οι ιδιότητες*; Ανακτήθηκε στις 15/11/22, από https://www.asep.gr/guide/2K_2022/onechildrenproof.html
- Γεώργας, Δ. (2000). Η ψυχοδυναμική της οικογένειας στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές με άλλες χώρες. στο Α. Καλαντζή-Αζίζι και Η. Γ. Μπεζεβέγκη (Επιμ.). *Θέματα επιμόρφωσης/ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεώργας, Δ. (1999). Ψυχολογικές διαστάσεις της σύγχρονης οικογένειας. *The Greek Review of Social Research*, 98, 21-47. <https://doi.org/10.12681/grsr.741>
- Γεώργας Δ. (χ.χ.). Η ελληνική οικογένεια. *Παρελθόν, παρόν και μέλλον*.
- Γιάκη Α., Γιαννατσής Η. (2021). *Το νέο οικογενειακό δίκαιο μετά την ψήφιση του Ν. 4800/2021: Η εδραίωση της έννοιας της από κοινού και εξίσου ανατροφής*. Ανακτήθηκε στις 5/11/2022, από <https://www.yiannatsis.gr>
- Γούζιου, Μ. (2017). *Οι προκλήσεις της μονογονεϊκής οικογένειας*. Ανακτήθηκε στις 20/10/2022, από <https://thalpos.org.gr/el/nea-typos/nea-arthra/oi-prokliseis-tis-monogoneikis-oikogeneias>
- Δασκαλάκης, Δ. (2009). *Εισαγωγή στην σύγχρονη κοινωνιολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Δαφέρμος, Γ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (2011). *Το παράδοξο της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα: Γιατί η αύξηση των δαπανών για την κοινωνική προστασία δεν μείωσε την φτώχεια*; Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων. Κείμενα Πολιτικής (Policy Briefs)1. Αθήνα.

- Δήμα, Μ. (2018). *Εννοιολογικός προσδιορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού. Κοινωνικές ανισότητες*. Κοινωνικά Δικαιώματα και Κοινωνική Πολιτική. Ετήσια Έκθεση. Σειρά: Κοινωνική Πολιτική 1. Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού. Αθήνα
- Δήμου, Μ. (χ.χ.). *Μονογονεϊκή οικογένεια*. Ανακτήθηκε στις 20/10/22, από <https://www.paidiatros.com/prolipsi/oikogeneia/monogoniki-oikogeneia>
- Δημουλάς Κ., Μπαμπανέλου Δ. & Τσιώλης Γ. (2002). *Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό. Διαδικασίες και χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού στο Νομό Κυκλάδων. 16 Μελέτες*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.
- Δικαίος Κ., Χλέτσος Μ. (1999). *Υπηρεσίες υγείας/νοσοκομείο: Ιδιοτυπίες και προκλήσεις*. Τόμος Β'. Πολιτική Υγείας/ Κοινωνική Πολιτική. Πάτρα: ΕΑΠ.
- ΔΙ.ΚΕ.ΨΥ.ΘΕ.ΥΠ. Προνόηση (2022) *Ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια*. Ανακτήθηκε στις 15/12/22, από <https://www.pronoisi.gr/o-rolos-tou-patera-stin-oikogeneia/>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (χ.χ.). *Σχέδιο δράσης για τον Ευρωπαϊκό πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων*. Ανακτήθηκε στις 20/10/2022, από https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-action-plan_el
- Τσαρη Φ. & Πούρκος Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας*. Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση. ISBN: 978-960-603-455-8. ΣΕΑΒ
- Ιωσηφίδης Θ. (2003). *Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων ποιοτικής κοινωνικής έρευνας*. Σημειώσεις. Μυτιλήνη
- Καραμεσίνη Μ., Σκόμπα Μ. & Χατζηβαρνάβα Ε., (2016). *Βιβλιογραφική Επισκόπηση και Ανάλυση Πολιτικών σχετικά με τη Συμφιλίωση Επαγγελματικής και Οικογενειακής/Ιδιωτικής ζωής. Σύνοψη Αποτελεσμάτων και Επισημάνσεων*. ΚΕΘΙ. Αθήνα

- ΚΕ.Π.Ε.Α./Γ.Σ.Ε.Ε. (χ.χ.). *Επίδομα γάμου*. Ανακτήθηκε στις 15/11/22 από <https://www.kepea.gr>aarticle.php?id=2549#>
- ΚΕ.Π.ΚΑ. (2022). *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Ανακτήθηκε στις 10/10/22, από <https://www.kepka.org > mainmenu-46>
- Κικίλιας, Η., Παπαλιού, Ο., Φαγαδάκη, Ε., (2008). *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).
- Κογκίδου Δ. (1996). *Εξάρτηση ή ανεξαρτησία; Δυνατότητες και περιορισμοί για τις μόνες μητέρες*. Διεθνές Συνέδριο. Το φύλο των δικαιωμάτων. Αθήνα. ΔΙΟΤΙΜΑ
- Κοινωνικές Παροχές (2021). *Μονογονεϊκή οικογένεια*. Ανακτήθηκε στις 15/12/22, από <https://koinwnikesparoxes.wixsite.com/koinwnikesparoxes/monogoneikh>
- Κοντιάδης Ξ. (2008). *Εισαγωγή στην κοινωνική διοίκηση και τους θεσμούς κοινωνικής ασφάλειας*. Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα.
- Λάλλας Δ. (2019-2020). *Μεθοδολογία και Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας: Ποσοτικές και Ποιοτικές Μέθοδοι*. Σημειώσεις μαθήματος «Αρχές Κοινωνιολογίας». Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Μαράτου-Αλιπράντη Λ. (1998). Μονογονεϊκές οικογένειες: Σύγχρονες τάσεις και διλήμματα πολιτικής: συγκριτική επισκόπηση ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 95, 185-208. Ανακτήθηκε στις 02/10/2022, από <https://doi.org/10.12681/grsr.726>
- Μαράτου-Αλιπράντη Λ. (2002). *Διακρατικός Οδηγός για τη μονογονεϊκότητα*. Κέντρο Ερευνών για θέματα ισότητας. (Κ.Ε.Θ.Ι.). ΑΘΗΝΑ
- Μπαλούρδος Δ. (1991). Μορφολογία της φτώχειας και κοινωνικός αποκλεισμός: θεωρητικές και μεθοδολογικές περιπλοκές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 83, 100-143. <https://doi.org/10.12681/grsr.600>
- Μπούρα Ε. (χ.χ.). *Νέες μορφές οικογένειας*. Ανακλήθηκε στις 20/10/22, από [https://bouraefipsy.webnode.gr/arthra-efis-mpoyra/oikogeneiaki-
psychologia/nees-morfes-oikogeneias/](https://bouraefipsy.webnode.gr/arthra-efis-mpoyra/oikogeneiaki-psychologia/nees-morfes-oikogeneias/)

- Μουσούρου Λ.Μ. (1999). Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 98, 5-19. <https://doi.org/10.12681/grsr.740>
- Μπαλούρδος Δ. (1991). Μορφολογία της φτώχειας και κοινωνικός αποκλεισμός: θεωρητικές και μεθοδολογικές περιπλοκές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 83, 100-143. <https://doi.org/10.12681/grsr.600>
- Μπεχράκη Μ. (2021). Η «νέα» ελληνική οικογένεια: Οι σύγχρονοι τύποι της και η ομαλή μετάβαση από την «παραδοσιακή» μορφή. Ανακτήθηκε στις 20/11/22 από, <https://www.shape.gr/life/sex-sxeseis/i-nea-elliniki-oikogeneia-oi-syghronoi-typoi-tis-kai-i-omali-metavasi-apo-tin-paradosiaki-morfi/>
- Μπινιώρης Σ. (2013). *Μεθοδολογία της έρευνας*. ΑΤΕΙ Αθήνας. Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας. Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων. Αθήνα
- Μπούμου Μ. (2010). 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εξελικτικής Ψυχολογίας. Ποικιλομορφία της ανάπτυξης...πολυμορφία της εκπαίδευσης. Αλλαγές στον τύπο της οικογένειας και συνέπειες που προκύπτουν. *Αλλαγές στον τύπο της οικογένειας και συνέπειες που προκύπτουν*. Κλάδος Εξελικτικής Ψυχολογίας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας. Σχολή Επιστημών Αγωγής, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία & Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης Αλεξανδρούπολη (26-30 Μαΐου, 2010). Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
- Ντούνης Α. (2015). *Οριοθετώντας την έννοια της κοινωνικής πολιτικής*. Ανακτήθηκε στις 20/10/22, από <https://socialpolicy.gr/2015/09/οριοθετώντας-την-έννοια-της-κοινωνικ.html>
- Ντούνης Α. (2013). *Τρία βασικά μοντέλα Εφαρμογής και Θεωρητικοποίησης της Κοινωνικής Πολιτικής*. Ανακτήθηκε στις 20/10/22, από <https://socialpolicy.gr/2013/09/τρία-βασικά-μοντέλα-εφαρμογής-και-θεω.html>
- Ντούνης Α. (2012). Κοινωνική πολιτική. *Ορισμός της φτώχειας*. Ανακτήθηκε στις 08/10/2022, από <https://socialpolicy.gr/2012/>
- Ντούνης Α. (2011). *Ορισμός, οριοθέτηση και στόχοι της κοινωνικής πολιτικής*. Ανακτήθηκε στις 20/10/22, από <https://socialpolicy.gr/2011/10/ορισμός-οριοθέτηση-και-στόχοι-της-κοι.html>

- Ντούνης Α. (2011). *Ο ορισμός της κοινωνικής πολιτικής σύμφωνα με τον Pete Alcock*. Ανακτήθηκε στις 20/10/22, από <https://socialpolicy.gr/2011/11/o-ορισμός-της-κοινωνικής-πολιτικής-σύ.html>
- ΟΠΕΚΑ (2022). *Επίδομα παιδιού: Νομοθετικό πλαίσιο*. Ανακτήθηκε στις 15/12/22, από <https://opeka.gr/oikogeneies/epidoma-paidiou/nomothetiko-plaisio/>
- ΟΠΕΚΑ (2022). *Επίδομα γέννησης*. Ανακτήθηκε στις 15/12/22, από <https://opeka.gr/epidoma-gennis/>
- ΟΤΑ (2022). *Διευκρινήσεις για την μονογονεϊκή οικογένεια*. Ανακτήθηκε στις 15/11/2022, από <https://www.myota.gr>
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια Ε. Α. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εζ' Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1),72-81
- Πλιόγκου Β. (2006). «Μονογονεϊκές οικογένειες και Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα», στο: Β. Χατζηθεοδωρίδης, Ν. Γεωργιάδης, Π. Δεμίρογλου (Επιμ.). Πρακτικά 2^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου με θέμα: **«Θεωρητικές και Ερευνητικές Προσεγγίσεις στην Εκπαιδευτική Πραγματικότητα»**, Εταιρεία Επιστημών Αγωγής Δράμας: Δράμα, σ. 347-357
- Πλιόγκου, Β. (2011). Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την εκπαίδευση των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών; Από την οπτική μόνων γονέων. Πρακτικά 1^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Μονογονεϊκών Οικογενειών, στις 7-8.11.2009 με θέμα: *«Μονογονεϊκές Οικογένειες στη σύγχρονη κοινωνία»*. Αλεξανδρούπολη: Σύλλογος Αρχηγών Μονογονεϊκών Οικογενειών Νομού Έβρου «Στήριξη», σ.72-92.
- Σακελλαρόπουλος Θ., Οικονόμου Χ., Σκαμνάκης Χ., Αγγελάκη Μ. (2018). Κοινωνική Πολιτική. Εκδόσεις Διόνικος. ISBN: 978-960-6619-83-0
- Σιώπη, Δ. (2021). *Η έννοια της «συνεπιμέλειας» βάσει του Ν. 4800/2021: Τι αλλάζει με τον νέο νόμο στο πεδίο της ρύθμισης των σχέσεων γονέων και τέκνων*. Ανακτήθηκε στις 05/11/2022, από <https://www.siopi-law-.gr/post/222-i-ennoia-tis/%C2%ABsynepimeleias%C2%BB-basei-toy-n-48002021-ti-allazei-me-ton-neo-nomo-sto-pedio-tis-rythmisis-ton-sxeseon-goneon->

- Σταθακόπουλος (2021). *Σαν σήμερα ιδρύθηκε το ελληνικό κράτος*. Ανακτήθηκε στις 21/1/23, από https://www.huffingtonpost.gr/entry/san-sem-era-idretheke-to-elleniko-kratos_gr_601a5d6ac5b6c2d891a47796
- Στασινοπούλου Ο. (1990). *Κράτος πρόνοιας: Ιστορική εξέλιξη-σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*. Εκδόσεις Gutenberg. Αθήνα
- Στασινοπούλου Ο. (2006). *Κοινωνική Πολιτική, Βασικές έννοιες, Ιστορική εξέλιξη, Φορείς και πρότυπα*. Σημειώσεις μαθήματος. Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής. Πάντειον Πανεπιστήμιο. Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Αθήνα.
- Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας/Γυναίκα Πυρήνας Οικογένειας (2020). *Εργασιακά δικαιώματα για τις μονογονεϊκές οικογένειες. Εργατικό Δίκαιο για τις μονογονεϊκές οικογένειες*. Ανακτήθηκε στις 7/11/2022, από <http://www.monogoneikioikogenia.com/ta-nea-mas/deltia-tipou/131-ergasiaka-monogoneikes-oikogeneies.html>
- Σύλλογος Μονογονεϊκής Οικογένειας/Γυναίκα Πυρήνας Οικογένειας (2020). *Προβλήματα μονογονεϊκών. Τι αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες σήμερα*. Ανακτήθηκε στις 15/12/22, από <http://www.monogoneikioikogenia.com/ti-antimetipizoun-oi-monogoneikes.html>
- ΤΕΙ Κρήτης (χ.χ.). *Εργαστήριο Μελέτης Συμπεριφορών Υγείας και Οδικής Ασφάλειας. Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας. Οδηγός Μονογονεϊκών Οικογενειών*. Ανακτήθηκε στις 25/11/22, από <https://lahers.hmu.gr › Single-parent-family-guide>
- Τσιώλης Γ., Σερντεδάκης Ν. & Κόλλιας Γ. (2011). *Ερευνητικές υποδομές και δεδομένα στην εμπειρική κοινωνική εργασία. Ζητήματα καταγραφής, τεκμηρίωσης και ανάλυσης κοινωνικών δεδομένων*. Εκδόσεις: νήσος. Αθήνα
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων (2022). *Εθνική στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και Μείωση της Φτώχειας*. Αθήνα
- Χανδάνος Γ. (1991). *Κράτος πρόνοιας και κοινωνικές ανάγκες. Διαστάσεις της κοινωνικής πολιτικής σήμερα : 3^ο Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα], (τόμος 1) 79-85-27-29 Νοεμβρίου*. Πάντειο Πανεπιστήμιο.

- EUROLIFE FFH (χ.χ.). *Μονογονεϊκή οικογένεια: μια ολοένα και πιο κοινή μορφή οικογένειας και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει*. Ανακτήθηκε στις 20/11/2022, από <https://www.eurolife.gr/el-GR/Blog/articles/Monogoneiki-oikogeneia-mia-oloena-kai-pio-koini-morfi-oikogeneias>
- Crossman A. (χ.χ.). *Ποιοτική Έρευνα-Ορισμός και Μέθοδοι*. Ανακτήθηκε στις 10/12/2022 από, <https://el.eferrit.com/μια-επισκόπηση-των-ποιοτικών-μεθόδων/>
- Reporter Eurostat (2021): *Σε ποσοστό 9% οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα*. Ανακτήθηκε στις 20/11/22, από <https://www.reporter.gr/Diethnh/Diethneis-Eidhseis/481891-Eurostat-Se-pososto-9-oi-monogoneikes-oikogeneies-sthn-Ellada>.

Ξενόγλωσσες

- Adams, S. K., & Baronberg, J. (2005). *Promoting positive behavior: Guidance strategies for early childhood settings*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Barberis, E., Sabatinelli, S. & Bieri, A. (2010). “Social Assistance Policy Models in Europe: A Comperative Perspective” In Y. Kazepov (Ed.) *Rescaling Social Policies: Towards Multilevel Governance in Europe*, Ashgate.
- Besamusca, J. & Steinmetz, S. (2019). ‘Vulnerable groups in European data sets: An inventory of the measurement of vulnerable groups in 27 data sets covering the European area’. Deliverable 11.3, Leuven, InGRID-2 project 730998-H2020.
- Boyse, K. (2010). *Developmental delay*. Ανακτήθηκε στις 18/10/2022, από <http://www.med.umich.edu/yourchild/topics/devdel.htm>
- CE.A.R.S. (2022). *Ποιοτική έρευνα vs ποσοτική έρευνα*. Ανακτήθηκε στις 15/12/22 από, <https://cears.edu.gr/posotiki-vs-poiotiki/>
- Council of Europe (n.d.). *Social rights and enter! Recommendation*. Ανακτήθηκε στις 20/10/2022, από <https://www.coe.int/en/web/enter/social-rights>
- Dean, H. (2015). *Social rights and human welfare*. Routledge.
- Dunlap, L.L. (Ed.). (1997). *An introduction to early childhood special education*. Boston, MA: Allyn & Bacon

Roll J. (1992). 'Lone Parent Families in the European Community'. *The 1992 Report to the European Commission. V/1175/92 EN. Brussels* Ανακτήθηκε στις 10/11/22, από <https://core.ac.uk/download/pdf/148863471.pdf>

Eige (European Institute for Gender Equality (χ.χ.). Poverty, gender and lone parents in the EU. *Review of the implementation of the Beijing Platform for Action*. Ανακτήθηκε στις 02/10/2022, από <https://eige.europa.eu/files>

Eunice Kennedy Shriver National Institute of Child Health and Human Development (NICHD). (2003). *Health disparities: Bridging the gap*. Washington, DC: Author.

European Commission (n.d.). *European Pillar of Social Rights. The European Pillar of Social Rights in 20 principles*. Ανακτήθηκε στις 10/10/22, από https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en

European Commission, DG Employment (2017). «*Access to social protection for people working on non-standard contracts and as self-employed in Europe: A study of National policies*». European Commission, DG Employment.

Ferrera M. (1996). The "Southern model" of welfare in social Europe. *J Eur Soc Policy*, 6:17-37.

Furstenberg FF. (2019). Family Change in Global Perspective: How and Why Family Systems Change. *Family relations*, 68(3), 326-341. <https://doi.org/10.1111/fare.12361>

Georgas, J. (2003). Family: Variations and Changes Across Cultures. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(3). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1061>

Hayes A. Gray & Edwards B. (2008). *Social Inclusion. Origins, Concepts and Key themes*. Australian Institute of Family Studies prepared for the Social Inclusion Unit. Department of the Prime Minister and Cabinet. ISBN 978-0-642-32751-2

Hoogeveen, J., Tesliuc, E., Vakis, R. & Dercon, St. (2004). *A Guide to the Analysis of Risk Vulnerability and Vulnerable Groups*.

- Leibfried S. (1993). Towards a European Welfare State? On integrating poverty regims in the European Community. In: Jones C (ed) *New perspectives on the welfare state in Europe*. Rout-ledge, London & New York
- Magrab, P. R. (n.d.). Social exclusion and children: A brief review of selected literature. Ανακτήθηκε στις 18/10/2022, από <http://www.oecd.org/education/educationeconomyandsociety/1856939.pdf>
- Mayrhuber, Ch. (2018). 'How the EU is failing to improve the social situation of its population, despite its announcements' in Attac Austria «The European Illusion», Austria, Vienna
- Mechanic, D. & Tanner, J. (2007). Vulnerable People, Groups, And Populations: Societal View. *Health affairs (Project Hope)*. 26. 1220-30. 10.1377/hlthaff.26.5.1220.
- Mondal P. (n.d.). Family: Meaning, Characteristics, Function and Types. <https://www.yourarticlelibrary.com/speech/family-meaning-characteristics-function-and-types/34966>
- Mylonas K., Gari A., Giotsa A., Pavlopoulos V.,Panagiotopoulou, P. (2006). *Families in Greece*. P. 344 - 352. Στο βιβλίο: *Οικογένειες σε διαφορετικούς πολιτισμούς: Μια ψυχολογική μελέτη 30 εθνών (σελ. 344-352)*. Εκδότης: Cambridge University Press. Επιμέλεια: J. Georgas, JW Berry, FJR van de Vijver, Ç. Kağitçibaşı, YH Poortinga
- Niblett R., Begg I, Mushovel F. (2015). *The Welfare State in Europe: Visions for */reform*. The Royal Institute of International Affairs. London
- Paugam, S. (1996). *L' Exclusion, l' Etat des Savoirs*. Paris: La Decouverte
- Popay, J. (2010). Understanding and tackling social exclusion. *Journal of Research in Nursing*, 15(4), 295-297.
- Rawal, N. (2008). Κοινωνική Ένταξη και Αποκλεισμός: Ανασκόπηση. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, 2, 161–180. <https://doi.org/10.3126/dsaj.v2i0.1362>
- Schneider, W., Schumann–Hengsteler, R., & Sodian, E. (Eds.) (2005). *Young children's cognitive development: Interrelationships among executive*

- functioning, working memory, verbal ability, and theory of mind.* Mahwah, NJ: L. Erlbaum.
- Silver, H. (2015). *The Contexts of Social Inclusion.* Department of Economic and Social Affairs. DESA Working Paper No.144
- The U.S. Department of Agriculture (USDA) (2012). *Vulnerable populations. 4 – H* National Headquarters Fact Sheet. Washington
- Thompson K. (2016). *What is family.* Ανακτήθηκε στις 20/10/22, από <https://revisesociology.com/sociology-family-revise/>
- Zimmermann, A. (2017). *Social vulnerability as an analytical perspective.* Population Europe. Secretariat.

Νομοθεσία

- Νόμος 2646 του 1998 για την Ανάπτυξη του Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας και άλλες διατάξεις. 20 Οκτωβρίου 1998. ΦΕΚ Α' 236.*
- Νόμος 4019 του 2011 για την Κοινωνική Οικονομία, Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις. 30 Σεπτεμβρίου 2011. ΦΕΚ Α' 216*
- Νόμος 4430 του 2016 για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις. 31 Οκτωβρίου 2016. ΦΕΚ 205*
- Νόμος 4488 για τις Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις Δημοσίου και λοιπές ασφαλιστικές διατάξεις, ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες και άλλες διατάξεις. 13 Σεπτεμβρίου 2017. ΦΕΚ Α' 137*
- Νόμος 4686 για την Βελτίωση της μεταναστευτικής νομοθεσίας, τροποποίηση διατάξεων των νόμων 4636/2019 (Α' 169), 4375/2016 (Α' 51), 4251/2014 (Α' 80) και άλλες διατάξεις. 12 Μαΐου 2020. ΦΕΚ Α' 96*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΗΜΙΑΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

1^{ος} ΑΞΟΝΑΣ: ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ–ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

- 1) Ποια είναι η ηλικία σας, το μορφωτικό σας επίπεδο και ο αριθμός των τέκνων σας;
- 2) Εργάζεστε; Αν ναι, ποιο είναι το επάγγελμα σας. Αν όχι, υπάρχει κάποια πηγή εισοδήματος;

2^{ος} ΑΞΟΝΑΣ: ΑΙΤΙΑ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑΣ

- 3) Πόσο καιρό βρίσκεστε σε κατάσταση της μονογονεϊκότητας και από ποια ηλικία
- 4) Ποιοι ήταν οι λόγοι που εισήλθατε στη μονογονεϊκότητα (διαζύγιο, χηρεία, άγαμη/ος, από επιλογή-απόκτηση τέκνου μέσω δότη);

3^{ος} ΑΞΟΝΑΣ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ/ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΟΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

- 5) Ποια είναι τα κυριότερα προβλήματα αντιμετωπίζετε ως μονογονέας;
- 6) Ο πατέρας/η μητέρα έχει ενεργό ρόλο στην ανατροφή των τέκνων;
Εάν όχι, εξηγήστε για ποιους λόγους
Εάν ναι, σε ποια επίπεδα;
- 7) Υπάρχει περιορισμός στον δικό σας ελεύθερο χρόνο;

4^{ος} ΑΞΟΝΑΣ: ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ/ΔΥΣΚΟΛΙΩΝ

- 8) Πως αντιμετωπίζει η κοινωνία μια μονογονεϊκή οικογένεια;
- 9) Λαμβάνετε υποστήριξη από το φιλικό/οικογενειακό σας περιβάλλον και από την πολιτεία;